İDEOLOJİ, GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ VE MEKAN ETKİLEŞİMİNDE KARABÜK DEMİR ÇELİK FABRİKALARI YERLEŞİMİNDEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

Sinem KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

HAZİRAN 2011
ANKARA

Sinem KAYA tarafından hazırlanan "İDEOLOJİ, GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ VE MEKAN ETKİLEŞİMİNDE KARABÜK DEMİR ÇELİK FABRİKALARI YERLEŞİMİNDEN ÖĞRENDİKLERİMİZ" adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Zeynep ULUDAĞ .....
Tez Danışmanı, Mimarlık Anabilim Dalı

Bu çalışma, jürimiz tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Mimarlık Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. T. Nur ÇAĞLAR .....
Mimarlık Anabilim Dalı, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi

Doç. Dr. Zeynep ULUDAĞ .....
Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Esin BOYACIOĞLU .....
Mimarlık Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Tarih 21/06/2011

Bu tez ile G.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Yönetim Kurulu Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Bilal TOKLU .....
Fen Bilimleri Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Sinem KAYA

İDEOLOJİ, GÜNDELİK YAŞAM PRATİKLERİ VE MEKAN ETKİLEŞİMİNDE KARABÜK DEMİR ÇELİK FABRİKALARI YERLEŞİMİNDEN ÖĞRENDİKLERİMİZ

(Yüksek Lisans Tezi)

Sinem KAYA

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Haziran 2011

ÖZET

Bu çalışma, modernleşme hareketinde fabrika yerleşimlerinin önemini ve misyonunu mekansal, sosyal ve ideolojik açıdan Karabük Demir-Çelik Fabrikaları yerleşimi üzerinden anlatmaktadır. Çalışmada; modernizm kavramı ideoloji ve devletçilik anlayışı bağlamında ele alınmaktadır. Cumhuriyet dönemi ideolojisinin ve devletçilik anlayışının mekansal yansıması olan fabrika yerleşimleri, dünyadaki ve Türkiye'deki örnekleriyle incelenmektedir. Çalışmanın özelinde ise; Karabük Demir-Çelik Fabrikaları yerleşiminin mekansal, sosyal ve kültürel bağlamda gündelik yaşam pratiklerine değinilerek, yerleşimin günümüzdeki durumu eleştirel bir yaklaşımla değerlendirilmektedir. Yerleşimin önemi, dönemde yayımlanmış gazeteler, dergiler, kitaplar, belgeler ve eski fotoğrafların incelenmesiyle ortaya çıkarılmaktadır. Dönemin ideolojisinin modern ulusun inşa sürecinde fabrikalar ve fabrika yerleşimlerine yüklediği anlam ve misyon; Karabük üzerinden değerlendirilmekte ve kentin bugünkü konut dokusunun oluşumu bu bağlamda sorgulanmaktadır.

Bilim Kodu : **802.1.100**
Anahtar Kelimeler : **İşçi yerleşimleri, modernizm, ideoloji, Karabük, Karabük demir-çelik fabrikaları işçi yerleşimi.**
Sayfa Adedi : **161**
Tez Yöneticisi : **Doç. Dr. Zeynep ULUDAĞ**

LEARNING FROM KARABUK IRON AND STEEL FACTORY SETTLEMENT WITH THE INTERACTION OF IDEOLOGY, DAILY LIFE PRACTICES AND SPACE
(M.Sc. Thesis)

Sinem KAYA

GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SCIENCE AND TECHNOLOGY
June 2011

ABSTRACT

This study, describes the importance and mission of factory settlements in the modernization movement from the spatial, social and ideological aspects of Karabük Iron and Steel Factory workers' settlement. In the study, the concept of modernism is discussed in the context of ideology and understanding of statecraft. Factory settlements which are the spatial reflection of comprehension of statecraft and ideology of the Republican era, are examined with the examples in the world and in Turkey. The case of study refer to the spatial, social and cultural context of the practices of everyday life of Karabük Iron and Steel Factory settlements; and the current status of the settlement is considered with a critical approach. The importance of the settlement is removed by the help of the research of newspapers which are published in that period, magazines, books, documents and old photographs. The meaning and mission of factories and factory settlements which are given with the ideology of the period in the process of building a modern nation, is estimated by the help of Karabük; and the formation of current housing tissue of the city is questioned in this context.

Science Code : **802.1.100**

Key Words : **Workers' settlements, modernism, ideology, Karabük, Karabük Iron Steel Factory workers' settlement**

Page Number : **161**

Adviser : **Assoc. Prof. Dr. Zeynep ULUDAG**

TEŞEKKÜR

Çalışmalarım ve araştırmalarım boyunca değerli bilgi ve katkılarıyla tezimin gelişmesinde yardımlarını ve hoşgörüsünü eksik etmeyen, yaptığı olumlu eleştirilerle tezimin bu aşamaya gelmesini sağlayan, çalışmamı "çalışılır" kılan çok değerli danışmanım DOÇ. DR. ZEYNEP ULUDAĞ'a, her zaman destekleri ve dualarıyla yanımda olan canım annem ŞENEL KAYA ve canım babam MEHMET H. KAYA başta olmak üzere tüm aileme, sevgili ablam DİDEM EREN ve eşi FATİH EREN'e, "teyze yine okula mı gidiyorsun?" diye beni motive eden dünyalar tatlısı yeğenim İDİL'ime, desteğini hiç esirgemeden hep arkamda duran hayatımın anlamı ERKAN AKÇAY'a, yüksek lisans eğitimimde bilgilerime yenilerini ekleyen ve farklı bakış açıları kazandıran Gazi Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü'nün değerli öğretim elemanlarına, lisans eğitimini aldığım, beni çekirdekten yetiştirerek bu konumda olmamı sağlayan Anadolu Üniversitesi Mimarlık Bölümü'ndeki saygıdeğer hocalarıma, başta Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi'nin Dekanı sevgili hocam PROF. DR. GÜLSER ÇELEBİ olmak üzere çalışmamın her safhasında anlayış ve destek veren fakültenin tüm öğretim elemanlarına, idari personeline ve sevgili öğrencilerine, Karabük konusunda çalışmamı destekleyen ve değerli bilgilerini benimle paylaşan sevgili hocam ÖĞR. GÖR. MELTEM ÖZKAN'a, Karabük'le ilgili tüm bilgi, arşiv ve yaşanmışlıklarını hiç çekinmeden benimle paylaşan Mimarlar Odası Karabük Şubesi Başkanı değerli hocam MEHTAP BAŞARAN'a, hayatımı yaşanılası ve gülümsemeye değer kılan, manevi destekleriyle beni hiç yalnız bırakmayan tüm dostlarıma sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

Son olarak da; Karabük kentinin gelişimine ve değişimine gönül veren; Karabük kentine bir Cumhuriyet kenti olma yolunda emek vermiş tüm kişi ve kuruluşlara, kentin emekçileri demir çelik fabrikası çalışanları, işçileri ve ailelerine de teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET……...iv

ABSTRACT…….v

TEŞEKKÜR……...vii

İÇİNDEKİLER……..viii

ÇİZELGELERİN LİSTESİ…….xi

ŞEKİLLERİN LİSTESİ……..xii

RESİMLERİN LİSTESİ…….xiii

1. GİRİŞ……1

2. MODERNİZM……..6

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI VE İDEOLOJİSİ……...11

3.1. İdeoloji Kavramının Düşündürdükleri (İdeoloji Kavramı Üzerine…)……...11

3.2. İdeoloji ve Modern Toplum- Modern Mimari Anlayışı…….14

3.3. Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisi ve Devletçilik Anlayışı……..16

3.4. Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı İdeolojisinin Mimari Programlara ve Kentsel Mekanlara Yansıması……..20

3.4.1. Dönemin ideolojisinin eğitim yapılarına ve kamusal yapılara bakışı.....24

3.4.2. Dönemin ideolojisinin sanayi yerleşimlerine bakışı…….…28

3.4.3. Dönemin ideolojisinin konuta bakışı ve cumhuriyet döneminde sosyal konut anlayışı ……..31

4. İŞÇİ YERLEŞİMLERİ VE “MAHALLE” KAVRAMI…….……36

Sayfa

4.1. Siedlung Kavramı…….36

.

4.2. İşçi Yerleşimleri……41

4.2.1. İşçi yerleşimlerinin önemi, misyonu ve mekansal özellikleri…….41

4.2.2. Dünyada işçi yerleşimleri ve özellikleri……..44

4.2.3. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde işçi yerleşimleri ve örnekleri……..51

5. KARABÜK VE KARABÜK DEMİR ÇELİK FABRİKALARI YERLEŞİMİ ÖRNEĞİ…….63

5.1. Karabük İçin Hazırlanan İmar Planları……..67

5.2. Karabük ve "Yer"in Önemi……...70

5.3. Karabük Demir Çelik İşletmesinin Kuruluş Aşaması ve Basına Yansıyanlar……73

5.4. Mekansal Pratikler ve Yerleşim Kararları…….80

5.4.1. Yerleşimdeki konut tipleri ve özellikleri…….86

5.5. Sosyal Pratikler (Gündelik Yaşam, Sosyal ve Kültürel Hayat)…….99

5.6. Yerleşimin Kentsel Hafızadaki Yeri……107

5.7. Günümüzde Yerleşimin Durumu…….110

5.8. Günümüzde Değişen Konut Anlayışı ve Yerleşime Eleştirel Bakış……....116

6. SONUÇ…….118

KAYNAKLAR…….123

EKLER…….132
EK-1 T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, 11.07.1936 Tarihli Kararname…….133
EK-2 T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü, 30.12.1936 Tarihli Kararname……134
EK-3 Yüksek Mimar Nezihe ve Pertev Taner'in Yaptığı 1948 tarihli 1/5000 Ölçekli Karabük İmar Planı……..135
EK-4 Prof. Dr. Gündüz Özdeş'in 1967'de İller Bankası Yarışmasında Birincilik Kazandığı Karabük İmar Planı Eskizi……...136
EK-5 Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri…….. 137

Sayfa

EK-6 Karabük Demir Çelik Fabrika İnşaatı……...144
EK-7 Yerleşimdeki Konut Tiplerinin Planlarından Örnekler ……145
EK-8 Yenişehir Mahallesinde Sosyal Pratikler……...…149
EK-9 Karabük'e Ziyaretler……..…151
EK-10 Karabük'te 3 Nisan Kutlamaları ……...153
EK-11 T.C. Kültür Bakanlığı Ankara Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu,12.05.1996 Tarih ve 4595 Sayılı Karabük'ün Kentsel Sit ve 3. Derece Doğal Sit Olmasına İlişkin Karar Belgesi……...154
EK-12 UIA İçin Hazırlanan Karabük Posteri……...156
EK-13 DOCOMOMO İçin Hazırlanan Yenişehir Sineması Posteri…….157
EK-14 Geçmişte Karabük…….158
EK-15 Günümüzde Yenişehir Mahallesi……...…..159

ÖZGEÇMİŞ……..160

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge **Sayfa**

Çizelge 4.1. Dünyadaki siedlung örnekleri……49

Çizelge 4.2. Üzülmez'de uygulanan konut tiplerinden örnekler……...56

Çizelge 4.3. Fabrikaların Bölgesel Dağılımı ve Kuruluş Tarihleri…… 62

Çizelge 5.1. Yüzevler……..87

Çizelge 5.2. Dereevler…….88

Çizelge 5.3. İşçi Pavyonları……89

Çizelge 5.4. Çamlık Evleri……..90

Çizelge 5.5. Memur Evleri……..91

Çizelge 5.6. Müdür Evleri……...92

Çizelge 5.7. Genel Müdür Evleri…….. 93

Çizelge 5.8. Misafirhane……94

Çizelge 5.9. Bekar Lojmanları……95

Çizelge 5.10. Memur Apartmanları……96

Çizelge 5.11. 38 Evler…….97

Çizelge 5.12. Kübana Evleri……...98

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil **Sayfa**

Şekil 5.1. Yenişehir'de arazideki konumlarına göre evler……..81

Şekil 5.2. Yenişehir'de sosyal ve kültürel tesislerin konumu…….84

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim **Sayfa**

Resim 4.1. Saraçoğlu mahallesi…….....39

Resim 4.2. Saraçoğlu mahallesi tip yapı plan ve görünüşleri…….39

Resim 4.3. Bahçelievler yapı kooperatifi……40

Resim 4.4. Bahçelievler yerleşim planı……..41

Resim 4.5. Kozlu işçi evleri genel görünüş maketi……...56

Resim 4.6. Ereğli demir çelik fabrikaları sitesi proje müsabakaları 1.mükafat umumi vaziyet planı ……..58

Resim 4.7. Ereğli demir çelik fabrikaları sitesi proje müsabakaları 2.mükafat umumi vaziyet planı izahnamesi……..59

Resim 4.8. Ereğli demir çelik fabrikaları sitesi proje müsabakaları 3.mükafat vaziyet planı……..60

Resim 5.1. 13 haneli Karabük köyü……64

Resim 5.2. Safranbolu Karabük İstasyonu, 1932……64

Resim 5.3. Anlaşma, 10 Kasım 1936……..75

Resim 5.4. Demir çelik fabrikası temel atma töreninde Başbakan İnönü, Fevzi Çakmak, İngiliz Büyükelçisi, 3 Nisan 1937…….76

Resim 5.5. Başbakan İnönü fabrika temeline ilk betonu koyarken……...76

Resim 5.6. Tahta evler……81

Resim 5.7. Yenişehir sosyal bina……99

Resim 5.8. Yenişehir hastane……..99

Resim 5.9. Celal Bayar Yenişehir sineması maketini incelerken…….100

Resim 5.10. Yenişehir Sineması……...100

Resim 5.11. Mühendisler kulübü……..101

Resim 5.12. Havuzlu bahçe……..102

Resim **Sayfa**

Resim 5.13. Demir çelik lisesi……..103

Resim 5.14. Demir çelik Amasra Erkan Kampı……...104

Resim 5.15. Yüzevler yıkım fotoğrafları……..109

Resim 5.16. Yıkılan Yüzevlerin günümüzdeki görüntüsü……109

Resim 5.17. Yıkılan Yüzevler yerine belediyenin önerdiği kent meydanı projesi...110

Resim 5.18. Yenişehir'de yapım yıllarına göre konutlar……..111

Resim 5.19. Beşbinevler……...113

Resim 5.20. Beşbinevler……...113

Resim 5.21. TOKİ Cevizkent projesi……116

Resim 5.22. TOKİ Cevizkent projesi maketi……116

1. GİRİŞ

İşçi konutları ve fabrika yerleşimleri, modernleşme sürecindeki tüm kentlerin önemli mekansal kararlarıdır. Erken Cumhuriyet Döneminde modern mimarlık söylemi çerçevesinde Anadolu'da kurulan fabrika yerleşimleri, dönemin modern mimarlık anlayışını ve toplumsal yapısını göstermesi kadar, dönemin ideolojisini yansıtması açısından da son derece önemlidir. Yerleşimlerin kurulmasında etkili olan bu ideoloji, aynı zamanda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin çağdaşlaşma hedefinin bir yansımasıdır. Bu yerleşimler, yalnız fabrikanın kendi işleyişine ve düzenine yön vermemiş; aynı zamanda da kuruldukları kentlerdeki kentsel ve sosyal yaşamı etkilemiş ve geliştirmişlerdir.

Fabrikalar ve fabrika yerleşimleri, dönemin ruhunu taşıması ve yeni kurulan devletin ideolojisini yansıtması açısından mimari tasarım ve kent tarihi çalışmalarında ele alınması gereken önemli mekansal oluşumlardır. Bu çalışmalar, dönemin ideolojisini anlayabilmemiz, sosyal ve kültürel kimliğini deşifre edebilmemiz ve kentsel mekansal kullanımları anlayabilmemiz için önemlidir. Fabrika yerleşimleri modern bir "yer" olmanın ötesinde, temsil ettikleri değerler ve modern toplumun inşa sürecinde ortaya koydukları ilkeler ile çağdaş bir yaşam biçimi tariflemektedirler.

Fabrika yerleşimlerinde işçiler ve çalışanlar için yapılan konutlar, devletin sanayileşme faaliyetlerine verdiği önemin göstergesi olup, işçilerin hem sosyal yaşamını hem de eğitimini etkileyecek biçimde tasarlanmış birer kültür öğesi olarak da değerlendirilebilirler. Yeni kurulan devletin çağdaş ve modern yüzünü yansıtan, modern kent yaşamının tüm olanaklarını bünyesinde barındıran bu yerleşimler, üretimde nitelikli işgücünün elde edilmesinde de önemli rol üstlenmişlerdir. Ebenezer Howard'ın bahçe kent fikriyle benzer özellikler gösteren konutların bulunduğu yerleşimlerde, işçilerin sağlığından eğitimine, sosyal ve kültürel yaşamlarına kadar modern yaşamın gerektirdiği tüm ihtiyaçlarına yönelik olanaklar sunulmuştur. Bu yerleşimlerde çalışanların doğayla ilişkilerinden, sosyal ve kültürel etkinliklerine katılımlarına kadar tasarlanmış mekansal bir örgütlenme bulunmaktadır.

Erken Cumhuriyet Döneminin önemli mekansal oluşumları olan fabrika yerleşimleriyle ilgili yapılmış birçok tez çalışması ve araştırma bulunmaktadır. Ali Cengizkan "Fabrika'da Barınmak" adlı kitabında, fabrika yerleşimleri ve işçi konutlarıyla ilgili yapılmış bu çalışmaları derlemiştir. Kitap, fabrika yerleşimleri ve işçi konutlarının mekansal ve sosyal özellikleri, anlamı ve misyonunu içeren farklı çalışmalardan bilgiler ve değerlendirmeler sunmakta ve bu alan için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Kitapta, Mimar Sezen Öktem'in 2004 yılında yapmış olduğu "Türkiye Cumhuriyeti'nde Modernleşme Hareketi; Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşimi Örneği" adlı yüksek lisans tezinden de bir bölüm bulunmaktadır. Mimar Sezen Öktem tezinde; Cumhuriyet Döneminin mimari ideallerini gösteren, modern toplum-modern mimari birlikteliğinin Türkiye'deki en başarılı örneklerinden biri sayılan Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşimini değerlendirmiştir. Bu değerlendirmeyi yaparken de modern mimariyle çalışmasının kuramsal çerçevesini oluşturmuş; fabrika yerleşimini fiziksel ve sosyal özellikleriyle ele almıştır. Karabük'le ilgili yapılan tezlerden bir kısmı da sosyoloji ve şehircilik alanında yapılmıştır. Bu tezlerde de özelleştirmenin sosyo-kültürel sonuçları Karabük örneği üzerinden değerlendirilmiş; fabrikanın kent yaşamına katkıları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Karabük'le ilgili önemli bilgiler ve veriler sunan bir diğer önemli çalışma ise; 2-3 Nisan 2010 tarihinde Karabük Üniversitesi tarafından düzenlenen "Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir- Çelik Sempozyumu"dur. Bu sempozyumda sunulan bildirilerle de Karabük Demir-Çelik Fabrikaları kente katkılarıyla disiplinler arası bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Birçok bildirinin sunulduğu sempozyumda Karabük Demir- Çelik Fabrikaları mimari, sosyolojik, ekonomik ve ideolojik açıdan değerlendirilmiştir. Yapılan tüm bu çalışmalar bir Cumhuriyet Kenti olarak Karabük'ün önemi ortaya koyarak kent hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Karabük Mimarlar Odasının da Karabük kentinin ve fabrikanın tarihiyle ilgili önemli çalışmaları bulunmaktadır.

Karabük üzerine yapılmış tüm bu çalışmalardan elde edilen veriler ve bilgiler ışığında oluşturulan bu çalışma kapsamında, Erken Cumhuriyet Döneminin önemli mimari ve kentsel değerlerini taşıyan fabrika yerleşimleri ve bu yerleşimlerdeki konutlar, hem dünyadaki 'siedlung' kavramı çerçevesinde, hem de Türkiye'deki

uygulamalarıyla ele alınmıştır. Bu kavramsal çalışma ile Karabük Demir Çelik Fabrikaları fabrika yerleşimi hem mekansal hem de sosyal ve kültürel pratikler açısından örneklenmiştir. Bu yerleşim üzerine, yapıldığı dönemin ideolojik yapısı, sosyal ve kültürel yapısı göz önüne alınarak mekansal ve anlamsal bir okuma yapılmıştır. Bu okuma yapılırken de yerleşimin yapıldığı dönemdeki misyonu ve anlamı üzerinde durularak, yerleşimin kentsel hafızadaki yeri açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşimi üzerinden, o dönemde devletin "modern" toplum olma yolundaki idealleri ve onların mekansal karşılıklarının belgelenmesi amaçlanmıştır. Fabrika yerleşimlerinin toplumsal ve mekansal bir model oluşturması hedefi, Karabük örneği bağlamında açıklanmaya çalışılmış; devletçilik ilkesi, toplumsal değişim ve fabrika yerleşimleri ekseninde konu araştırılmıştır. İdeolojinin gündelik yaşam pratiklerini ve mekansal pratikleri dönüştürmesi fabrika yerleşimleri üzerinden açıklanmıştır. Böylece bir döneme tanıklık etmiş olan toplumsal değişime yönelik kararların alınışı ve modernizmin sanayi mekanlarında nasıl hayat bulduğu değerlendirilmiştir. Bu bağlamda da "yer" in modern toplumun ihtiyaçları ve modernizmin inşası doğrultusunda dönüşümü, Karabük Demir Çelik Fabrikaları yerleşimi üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmada, modernizm ve ideoloji kavramları ele alınarak çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmuştur. Erken Cumhuriyet Döneminin ideolojisinden bahsedilerek Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığıyla yeni bir toplum inşa etme süreci arasındaki ilişkiler vurgulanmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi sanayileşme politikaları, devletçilik anlayışı ve Kemalizm ideolojisi vurgulanarak değerlendirilmiş; bu değerlendirmeler ise, Erken Cumhuriyet Dönemine geniş bir perspektiften bakma olanağı sağlamıştır. Çalışmanın kuramsal bölümünü oluşturan bu bölümler, aynı zamanda da cumhuriyet ideolojisinin ve dönemin sosyo-politik yapısının irdelenmesi açısından önem kazanmaktadır.

Çalışmanın "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı ve İdeoloji" ana başlıklı üçüncü bölümünde, Erken Cumhuriyet Döneminin mimarisi; kentsel ve mekansal kararları, dönemin ideolojisini ve uygulamalarını yansıtması açısından incelenmiştir. Atatürk'ün devletçilik anlayışı ve sanayileşme politikalarının sanayi mekanlarına

yansımasının örneği olan fabrika yerleşimlerinin incelenmesi bölümün alt başlıklarında değinilen diğer önemli konulardır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, işçi yerleşimleri ve "siedlung" kavramı ele alınmıştır. Bölümün alt başlıklarında dünyadaki ve Türkiye'deki benzer yerleşim örneklerine geniş yer verilerek, bu yerleşimlerin "modern" olma yolunda toplumu nasıl etkilediğine değinilmiştir. Yerleşimler mekansal özellikleri, misyonu ve önemi belirtilerek değerlendirilmiştir. Fabrika yerleşimleri, 1930'lu 1940'lı yıllarda modern yaşam modelinin topluma öğretilme çabalarının mimari yansıması olarak ele alınıp ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Yerleşimlerin toplumu değiştirme, geliştirme ve modern topluma dönüştürmekteki önemi vurgulanmıştır. Cumhuriyet modernleşmesinin toplumcu, eşitlikçi politikaları fabrika yerleşimleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, Karabük Demir Çelik Fabrikaları yerleşimi "Mekansal Pratikler", "Sosyal Pratikler" ve "Kentsel Hafızadaki Yeri" başlıklarıyla ele alnmıştır. Yerleşimin fiziki ve mekansal anlamdaki okumaları kent için yapılan imar planları ve yerleşim planı üzerinden, yerleşimin günümüzdeki durumu da göz önünde bulundurularak yapılmıştır. Yerleşimin mekansal okuması yapılırken, dönemin eski gazetelerinden elde edilen bilgilerden, Karabük haritalarından, Karabük için hazırlanmış imar planlarından, eski fotoğraflardan ve günümüze ait fotoğraflardan yararlanılmıştır. Yerleşimin gündelik yaşam pratikleri üzerinden deşifre edilerek incelenmesi, aynı zamanda dönemin ideolojisinin, toplumsal ve mekansal yapısının gelecek nesillere aktarılmasını sağlamayı hedeflemektedir.

Araştırmanın sonuç bölümü olan altıncı bölümünde ise, Karabük Demir Çelik Fabrikaları yerleşimine günümüzdeki durumuyla eleştirel bir bakışla yaklaşılmıştır. Yerleşimin bugünkü durumu mercek altına alınmıştır. Değişen ve dönüşen yapısıyla yerleşim, yakın çevresiyle birlikte değerlendirilmeye çalışılmıştır. Yerleşimin bugünkü durumunda, yerleşimin hemen yakınında gelişen güncel ve yaygın konut üretimine eleştirel bir bakış açısıyla bakılmaya çalışılmıştır. Standartlaşan konutlarda, standartlaşan yaşam biçimlerinden bahsedilerek günümüz konut

çevresine Karabük örneğinden alınan değerlendirme kriterleriyle eleştirel açıdan yaklaşılmıştır. İşçi konutlarının yapıldığı dönemdeki önemi ve misyonuna değinilerek, Karabük'teki fabrika yerleşiminin modern toplumu yaratma yolundaki önemi üzerinde durulmuştur. Günümüzdeki standart ve yere bağlı olmadan, yerden bağımsız üretilen konut anlayışıyla, Erken Cumhuriyet döneminin devletçilik politikasının etkisiyle oluşturulan fabrika yerleşimlerindeki konut anlayışının oluşturduğu farklılıklar eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir. Yerleşimin yakınındaki TOKİ konutlarıyla ele alınması ve siedlung (mahalle) kavramı kapsamında değerlendirilmesi çalışmanın özgün yanını ortaya koymaktadır. Çalışmayla günümüzde gittikçe önemini yitiren ve çarpık kentleşme dokusu içinde kaybolan fabrika yerleşimlerinin, modern toplumun sahnesinde oynadıkları role dikkat çekilmiştir. Çalışmada mekansal bir oluşum olan Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşimi, gündelik yaşam pratikleri üzerinden incelenerek deşifre edilmiştir. Kentsel hafızada önemle saklanması gereken bu yerleşimlerin, aynı zamanda cumhuriyet döneminin önemli miraslarından olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayla, devletin modern toplumu yaratmada mimariyi bir araç olarak kullanması bir Cumhuriyet Kenti olarak anılan Karabük Kenti üzerinden düne ve bugüne dair anlayış çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır.

2. MODERNİZM

Modernizm kavramı; çeşitli biçimlerde tanımlanarak sorgulanan ve tartışılan önemli bir kavramdır. Daha çok yeniliği, çağdaşlığı ifade eden "modern" kelimesinin; ilk kez 5.yy'da Hristiyanlığın resmen kabul edildiği yıllarda, o dönemin Romalı ve Pagan geçmişten farklı olduğunu belirtmek için kullanıldığı bilinmektedir [Dostoğlu, 1995].

Eski ile yeni arasındaki geçişi ifade eden "modern" kelimesi "modus" ve "modo" kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiştir. Modern sözcüğünü oluşturan ve Latince olan "modus" ölçü anlamındadır. "Modo" ise ; hemen, şimdi anlamına gelmektedir. Yeni ve yakın zamana ait olanı betimlemekte kullanılan modern, içinde eşitlik ilkesi temel alınarak gerçekleştirilen çeşitli düzenlemeleri de barındırmaktadır.

Özellikle felsefe ve sosyal bilimlerin üzerinde durduğu bir konu olan modernizm yalnızca bilim ve düşünce dünyasını değil, toplumsal hayatı da etkilemiş ve dönüştürmüştür. Bu dönüşüm toplumsal hayatla yakından ilişkili olan mimarlıkta da etkisini göstermiştir. Modernizm ilkeleriyle biçimlenen modern mimarlığın temelleri ile ilgili Birol şöyle demektedir [Birol, 2006];

" Modern mimarlığın temelleri Aydınlanma ile ortaya çıkan pozitif düşüncenin ve teknik gelişmelerin başlangıcı olan 18.yy ortalarında başlayan Endüstri devriminin içerdiği teknik, sosyal ev, kültürel değişimlerle birlikte ortaya çıktığı kabul edilir."

Modernizmin başlangıcı olarak tarihçilerin farklı yaklaşımları bulunmaktadır. Hümanizma ve Endüstri Devrimi modernizmin başlangıcının kabul edilmesindeki önemli yaklaşımlardandır. Bilimsel, siyasal, kültürel, endüstriyel ve teknik alandaki devrimler modernizme geçişi sağlayan ve hızlandıran süreçler olarak nitelendirilmektedir.

Modernizm ve modernlik farklı yaklaşımlarla, farklı açılardan tanımlanmaya çalışılmıştır. Marshall Berman modernliği, dünyanın her tarafında insanlarca

paylaşılan uzay ve mekana, yaşamın imkanları ve zorluklarına karşın bir deneyim tarzı olarak ifade etmektedir.

Modernite ile birlikte kent mekanlarının önemi ve mekanların temsiliyet dereceleri büsbütün artmıştır. Kent mekanları, kent yaşamının en önemli parçası olarak da, modern kentliliğin sembolik bir göstereni haline gelmiştir [Aytaç, 2007].

Gerçekten de mimari, değişim ve dönüşümün önemli bir aracı ve simgesi olmuştur. Modern mimari, modern toplumun oluşturulmasında kullanılmıştır. Modern mimari, modern toplumun yaratılmasında, modern bir yaşam biçimi tarifleyerek mekanlar üretmiştir. Endüstriyel ve teknolojik yeniliklerle mimari programlar ve kentsel alan kullanımları değişmiş; ulaşım, iletişim olanakları yeni mekansal kullanımları gerektirmiştir. Modernleşen kent yaşantısı yeni ve modern kentlerin kurulmasını hızlandırmıştır. Bocock ve Thompson, modern kentlerin belirli bir tarihselliğe ve coğrafyaya göre şekillenmiş kurumları, üretim ve yeniden üretmeye dayalı sosyal ilişkileri, farklı iletişim formlarıyla oluşmuş mekansallığı içerdiğini belirtmişlerdir. Yeni kimliksel formların inşasını, gündelik hayatın pratik ilişkilerini kent kültürünün örgütlendiği süreçte olanaklı kıldığını vurgulamışlardır [Bocock ve Thompson, 1992]. Modern kentlerde sınıf ve sosyal kesim açısından farklı insanlar, sosyal bir düzen oluşturarak modern bir yaşam sürmeye çalışırlar. Modern dönem, modern mimarinin varlığıyla somutlaşmıştır. Ergut, modern mimarlığı, bir anlamda modern toplumun yaşam biçimi olarak tanımlayarak, bu tanım çerçevesinde programlanan mekan ve mobilyaların biçim özelliklerini de aynı kurgunun göstergesi olarak değerlendirmiştir [Altan Ergut, 2010].

Bu anlamda yirminci yüzyıl mimarlığı, modernizmin etkinleştiği ve mekansal pratiklere yansıdığı bir zaman dilimidir. Scott; yüksek modernizmi, yirminci yüzyılın en hayalperest ve en yıkıcı ideolojisi olarak tanımlamaktadır [Scott,1998]. Ona göre, yüksek modernist inancın filizlenmesine özellikle yardımcı olmuş bazı koşullar vardır. Bunlar arasında “devlet iktidarının, yaşanılan savaşlar ve ekonomik sıkıntılar gibi nedenlerle krize girmesi ve veya bir devletin engellerle karşılaşmadan planlama ve proje yapma kapasitesinin büyük ölçüde arttığı koşullar, mesela iktidarın devrimle

ele geçirilmesi ve sömürge yönetimleri" sayılabilir [Bozdoğan, 2001]. Gerçekten de Cumhuriyetin ilk yıllarında modernizm ideolojik bir araç olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet ideolojisinin yayılmasında ve yeni kurulan devletin ideallerinin gerçekleştirilmesinde modernizm ilkeleri göz önünde bulundurularak; yapılan devrimler ışığında modern bir toplum oluşturulmak istenmiştir. Bu açılardan düşünüldüğünde 1930'lu yıllarda bu koşulları taşıyan bir Türkiye manzarasıyla karşılaşılmıştır. Bozdoğan bu durumu şöyle ifade etmiştir [Bozdoğan, 2001];

"Modernizmin Ankara'ya "geldiği" zamanlarda Türkiye'de bu koşullardan ikisinin de bulunduğu gözden kaçırılamayacak kadar açıktır. Ülke, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı'ndan İstiklal Savaşı'na kadar on yıllar boyu süren bir savaştan yeni çıkmıştı. Yeni bir ülkenin inşası, 1929 bunalımının etkisiyle daha da ağırlaşan çok kötü ekonomik koşullarda yürütülmek zorundaydı. Sonuncusu ve en önemlisi, Mustafa Kemal'in direktifi altında Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek parti yönetiminin yerleşmesinden sonra, iktidarda herşeyi kapsayan bir modernleşme ve medeniyet projesini gündeminin birinci maddesi haline getirmiş yeni bir devrimci yapı vardı."

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte köktenci bir modernleşme projesi uygulanmaya çalışılmıştır. Uygulanmaya çalışılan modernleşme projesinin farklı boyutları bulunmaktadır. Tekeli; cumhuriyetle birlikte ortaya çıkan modernleşme projesinin farklı boyutlarını; kültürel, ideolojik ve sosyal boyutlar olarak ifade etmektedir [Tekeli, 1998]. Tüm bu boyutlarıyla modernleşme projesi; sosyal, kültürel ve gündelik yaşam pratiklerine yansıtılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet ideolojisi yaşamın tüm alanlarında yapılan devrimlerle pekiştirilmiştir. Kültürel ve sosyal alanda yapılan devrimler cumhuriyet ideolojisinin toplum tarafından benimsenip modern yaşam biçiminin modern Türk toplumunu oluşturmasında önemli bir görev üstlenmiştir.

Berman da, modern yaşam tarzının tanımından ötürü siyasi bir nitelik taşıdığına dikkati çekmektedir. Bu niteliği de, modernliğin başka şeylerin yanısıra yabancı olanla karşılaşmanın sürekli bir olasılık olarak varlığı anlamına gelmesine bağlamaktadır [Berman, 2002]. Bu da aslında modern olanın yeniliklere açık olma durumuyla ilişkilidir. Modern olan, aslında değişen ve gelişerek dönüşen bir yapıda olandır. Modernliğin yeniliklere ve gelişmelere açık olan bir yapıda olmasının

nedeni, onun zengin tanımlamalara sahip olması ve içinde farklı birçok kavramı da barındırmasıdır.

Tanyeli ise; Türkiye'de modernleşme paradigmasını değerlendirirken, devletin varlığının unutulmaması gerektiğinin altını çizmektedir. Türk modernleşmesinin tüm yönlerini yönlendirerek disipline eden, merkezi öznenin devlet olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu merkezi nesne - yani devlet - modernleşme projesi hazırlayarak, bu projeyi köyde, kentte, kültür ve ekonomide olmak üzere toplumun tüm gruplarında uygulamaya çalışmıştır [Tanyeli, 2003].

Erken Cumhuriyet Döneminde modernleşmenin toplumsal hayata yansıtılmasında, gerek mimari programlar gerekse kentsel kamusal alanların oluşmasında modern mimari örnek bir model olarak kullanılmıştır. Modern toplumun yaratılmasında yararlanılan modern mimarlık, cumhuriyetin gerçekleştirmeye çalıştığı modernleşme projesinin biçimsel karşılığı olarak kullanılmıştır [Bozdoğan, 1998]. Modernizmle birlikte ortaya çıkması hedeflenen modern yaşam, modern mimariyle hayat bulmuştur. Modernleşme sürecinde siyasi, toplumsal ve ekonomik alanda pek çok devrim yapılmıştır. Devletçilik anlayışıyla fabrikalar kurulmuş ve yeni kurulan cumhuriyetin sanayisi oluşturulmuştur. Fabrikalar ve fabrika yerleşimleri modernizm ile birlikte gerçekleşmesi hedeflenen kimliğin mimari yansıması olarak Anadolu kentlerinde hayat bulmuştur. Devrimler eşliğinde modernleşme hareketlerinin etkilediği önemli alanlardan biri de hiç kuşkusuz mimarlık olmuştur. Dolayısıyla mimarlık modernleşme projesinin hem aracı hem de amacı haline gelmiştir. Devlet eliyle gerçekleştirilen sanayi yatırımları, fabrikalar ve fabrika yerleşimleri bu alanın en önemli ürünleri olarak değerlendirilebilir. Yapılan devrimlerle toplumsal değişim ve dönüşüm hedeflenmiş, kentler yeniden inşa edilme sürecine girmiştir. Bu açıdan 1920'ler ve 1930'lar Erken Cumhuriyet Döneminin yeniden inşa edilme sürecindeki önemli tarihler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönemde kamusal ve kentsel alanların yapılanmasına önem verilmiş, çağdaşlaşmanın sembolü olarak mimari yapılar ön plana çıkmıştır.

Devletçilik anlayışıyla kurulan fabrikalar, birer üretim mekanı olmanın da ötesinde toplumsal hayatta "modern toplumu" oluşturmada yüklendikleri misyon ve taşıdıkları ideolojik anlam açısından da dikkate değer yapılar olarak incelenmelidir. Sanayi yerleşimleri, devletin çağdaşlaşma hedefinin ve modern toplumu inşa etme sürecinin en somut örnekleri olarak yer almışlardır.

Asiliskender, 1930'lu yıllardaki mimarlık gündeminin yeniden yapılanma süreci içinde, yönetimin hedeflerini yansıtarak, ülkeye Batılı bir amaç kazandırmayı hedeflediğini belirtmektedir. 1930'lu yılların başlarına kadar, ülke genelindeki mimari üretim, başta başkent Ankara olmak üzere; Cumhuriyet'in yeniden kurduğu kentlerde ve şehircilik düzenlemelerinde kendini göstermiştir. Yapılan devrimlerle toplumsal yapının değişmesi ve bireyin ön plana çıkması konut mimarlığının önem kazanmasını sağlamıştır. Döneme hakim olan mimari üretim ise; devlete ait kamu binaları olarak değerlendirilmiş ve mimariyle bir Türk kimliği oluşturulmaya çalışılmıştır [Asiliskender, 2002].

Modernizm çerçevesinde şekillenen kamusal ve kentsel mekanlarda, modern bir yaşam biçimi sunulmuştur. Yeni Türk kimliği, modernizm kavramı çerçevesinde oluşturulmuştur. Modern toplumun oluşturulmasında kullanılan mimari, cumhuriyet ideallerinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Bu dönemde modern toplumun oluşturulabilmesi için yeni kamusal mekanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bunun nedeni, toplumsal ilişkilerin ancak kentsel ve kamusal alanlarda sosyal pratiklere dönüştüğünde kalıcı ve sürekli olabileceği düşüncesidir.

Yeni kimlik oluşturulurken her alanda yapılan yenilik ve devrimler, mimari ürünü de etkilemiş ve değiştirmiştir. Bu düşünceden hareket edilerek; bu dönemde başta başkent Ankara olmak üzere, pek çok Anadolu kentinde imar faaliyetlerine girişilmiştir. Dönemin sanayileşmeye önem veren ideolojisi, yaşam standardını yükseltmeyi hedeflemiş ve bu hedefi gerçekleştirirken işe gündelik yaşam pratiklerinin yaşandığı mekanlar ve kamusal alanlardan başlamıştır. Mimarlık ideolojinin uygulama alanı haline gelmiştir.

3. ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ MİMARLIĞI VE İDEOLOJİSİ

3.1. İdeoloji Kavramının Düşündürdükleri (İdeoloji Kavramı Üzerine…)

İdeoloji kavramı, olumlu ve olumsuz tanımlamalarla açıklanabilen bir kavramdır. İdeoloji sözcüğü, idee (fikir) anlamındadır. İdeoloji teriminin yaratıcısı Destutt de Tracy'e göre de ideoloji; "ideler bilimidir". Bir sistem, bir bütün, bir teori oluşturan fikirlerin bütünü anlamında da kullanılmaktadır. TDK sözlüğüne göre ideoloji; siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükümetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dini, moral, estetik düşünceler bütünü olarak tanımlanmaktadır [http://tdk.gov.tr]. İde'ler bilimi olan ideolojinin TDK sözlüğünde geçen bir diğer tanımı, kendine özgü verilere dayanarak geliştiğini sanan; gerçekte ise toplumsal ve ekonomik olayların kendisini belirlediğini hesaba katmayan kuramsal düşüncedir.

İdeoloji kavramıyla ilgili pek çok düşünür, tanımlamalar ve çalışmalar yapmıştır. Kavramla ilgili birçok görüş ortaya atılmıştır. Marx, Lenin, Gramsci, Lukacs ve Althusser bu alanda çalışmalar yapmış önemli düşünürlerdir.

Gramsci'ye göre ideoloji, XVIII. Yüzyıl Fransız materyalizminin bir cephesidir. Sözcük, başlangıcında "düşünceler bilimi" olarak kullanılmıştır. O zamanlarda analiz, bilimlere uygulanan tek yöntem olduğundan, ideoloji sözcüğü de "düşüncelerin analizi" yani "düşüncelerin nereden geldiğinin araştırılması" anlamına gelmektedir [Gramsci, 1976].

İdeolojiler, toplumu ya da toplumsal bir grubu birleştiren bir faktör olarak da önemli bir yere sahiptir. Bu konu hakkında Belge (1997) Gramsci'nin tanımıyla, ideolojinin toplumun çeşitli kesimlerini biraraya getiren bir faktör olduğu görüşünü dile getirerek, insanların bir ideolojiyi paylaştıkları ölçüde birlikte olabileceğini savunmaktadır. Gramsci'ye göre, ideolojinin bir görevi de insanlara "ortak" bir kimlik vermektir ve bu süreci de Althusser'in ideolojiyi "bireyleri özne olarak adlandırır" biçimindeki betimlemesiyle savunmaktadır [Aytaç, 2007].

Marx'a göre ise ideoloji, altyapıya bağlı olan fakat onunla da etkileşen bir oluşumu ifade etmektedir. İdeoloji alt yapının bağımlı değişkeni olarak açıklanmaktadır. Burada belirleyici olan faktörler ise; toplumun altyapısı, üretim ilişkileri ve maddi ortamdır. İdeolojinin hem altyapıdan etkilenen hem de onu etkileyen bir kavram olduğu görüşü öne sürülmüştür. İdeolojiyle ilgili Marx'ın genel bir yaklaşımı ise; bir çağın sosyal yapısının o çağın fikir ürünlerinde yansıyacağı düşüncesidir [Mardin, 2010].

Fransız düşünür Althusser'e göre ise ideoloji, toplumsal yaşantıyla iç içe olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Althusser ideolojinin toplumsal yaşantıyı farklı biçimlerde, her aşamada kendiliğinden etkileyen bir oluşum olarak değerlendirmektedir. Althusser ideoloji kavramıyla ilgili görüşlerini alt başlıklara ayırarak üç ana tez halinde sunmaktadır. Ona göre "ideolojinin tarihi yoktur". İdeolojiyi, var oluşlarını maddi olarak üreten, somut, maddi bireylerin somut gerçekliğinin, yani olumlu ve dolu gerçekliğin "gündüzünden kalan artıklar"dan oluşan, imgesel bir kuruluş ve katıksız bir düş olarak tanımlamaktadır [Althusser, 2003]. Yine Althusser'in bir diğer önemli görüşü, "ideolojinin bireyleri özne olarak çağırdığı" görüşüdür. Her ideoloji ancak bir özne aracılığı ile ve özneler için var olabilmektedir. Bu teze göre somut özneler için varolan ideoloji, ancak bu özneler sayesinde var olup, işleyiş ve anlam kazanabilir. Ona göre, ideolojiyi yaymada kullanılan aygıtlar devlet olabileceği gibi devlet dışı da olabilirler. Althusser, ideolojinin yapının özne üzerindeki etkisi olduğunu belirterek ideolojinin yaşamın içinde oluşan ve yaşamın kendisinden kaynaklanan bir pratik olduğunu vurgulamıştır [Althusser, 2003].

Lefebvre göre ise ideoloji; sosyal mekanın üretiminde hayat bularak tutarlılık kazanan bir olgudur ve bu özelliği dolayısıyla, temelde sosyal mekana dair bir söylemi de bünyesinde barındırmaktadır [Lefebvre, 1996]. Lefebvre, her ideolojinin kendi sosyal mekanını yarattığını ve dönüştürdüğünü iddia eder.

Mardin, ideolojinin Batı Avrupa'nın fikir tarihinde, bugünkü "nesnel olmayan bir fikir ürünü" anlamından çok daha farklı bir anlamla ortaya çıktığını vurgulamıştır.

Kavramın tarihi gelişimini anlatırken başlangıçta ideolojinin "doğru düşünme" bilimine verilen bir ad olduğundan bahsetmiştir. İdeoloji; insan zihnindeki fikirlerin belirleme sürecinin nesnel olarak incelenebilmesinin mümkün olduğunu, böylelikle doğru düşünceleri düşündürmenin bir yolu olduğu görüşünü savunan ve kendilerine ideolog diyen bir grup düşünür tarafından ortaya atılmıştır. İdeologların öne sürdüğü temel görüş ise fikirlerin birer uyum (sensation) ürünü olarak değerlendirilmesidir [Mardin, 2010].

Farklı tanımlamalarıyla "ideoloji" kavramı, sosyal, kültürel ve ekonomik pek çok alanda etkisini göstermektedir. Lefebvre'nin de belirttiği gibi mekan toplumsal süreçlerin bir ürünü olmanın yanında, aynı zamanda da bu süreçlerle birlikte ortaya çıkan gücün taşıyıcısı konumundadır. Lefebvre, toplumsal varoluşların mekansal varoluşlara bağlı olarak kendilerini mekan üzerine yansıttığını öne sürmüştür. Bu yansımayla birlikte de, bu varoluşların orada güçlenerek mekanı yeniden ürettiğini belirtmektedir. Sosyal pratikler aynı zamanda da mekansal pratikleri ve anlamları dönüştürmektedir [Lefebvre, 1993].

Yaşamın içinde oluşan ve ondan kaynaklanan bir pratik olarak çeşitli biçimlerde tanımlanan ideolojiyle mimarlık arasındaki ilişki, kentsel, kamusal alanlara ve mekanlara yansımıştır. İdeolojilerin mimarlıktaki etkisi, yalnızca kentsel ölçekte olmamış; mekansal ölçekte de görülmüştür. Kostof, bu ilişkiyi; mimarlığı herhangi bir ideolojinin yaygınlaşmasında önemli araçlardan biri olarak kullanarak belirtmiştir. Kostof'a göre iktidarlar, ideolojik aktarımın gerçekleştiği nesne olarak görülen mimarlıktan her zaman yararlanmaya çalışmışlardır. Mimarlık ise; mevcut ideolojiyle bağlantılı bir gerçeklik olarak ele alınmıştır [Kostof, 1995].

İdeoloji mimarlık ilişkisini; Erken Cumhuriyet Dönemindeki Kemalist ideolojinin dönemin mimarlığı üzerindeki etkisinden okumak mümkündür. Erken Cumhuriyet Döneminde de Kemalist ideoloji, toplumun dönüşmesini ve çağdaşlaşmasını hedeflemiştir. Dolayısıyla, bunu her alanda gerçekleştirmek ve modern yaşantıyı gündelik hayatın bir parçası haline getirmek için kentsel, kamusal ve tüm mimari programlarda bunu yansıtmaya çalışmıştır. Dönemin ideolojisi, mimari yapılarda

hayat bulmuş, modern toplumun oluşturulmasında mimari etkin bir rol üstlenmiştir. Bunda mimarinin bir yaşam biçimi tarifleyerek gündelik ve sosyal yaşantıyı etkilemesinin de rolü vardır. Bu dönemde mimariyle tariflenmek istenen modern yaşam biçiminin, modern bir toplum oluşturmakta önemli bir misyona sahip olduğu düşünülmüştür.

Cumhuriyetle hedeflenmek istenen değişim ve dönüşüm, sosyal ve kültürel her alanda ideal bir toplum yaratmaya çalışmıştır. İdeallerdeki bu değişiminse sadece kentsel mekanın değişmesi ile sağlanamayacağı, ancak o mekanda kurgulanacak modern kent yaşamının değişmesiyle sağlanabileceği gerçeğinden hareket edilmiştir. Bu anlamda da gerçek modernleşmenin ancak kentlinin gündelik ve sosyal yaşantısının değişmesiyle mümkün olacağı düşünülmüştür. Açılan bulvarların, kentte inşa edilen yeni ve modern binaların kentte gündelik hayattaki sosyal yaşantıyı değiştirmekte yetersiz kaldığı görülmüştür. Yapılan reformlarla modern bir Türk toplumu yaratmayı hedefleyen Cumhuriyetin kurucularının, bu ideallerini gerçekleştirmeleri için bunu önce gündelik yaşantıya, daha sonra da gündelik yaşantıyı içine alan kentsel mekana bu ideallerini taşımaları gerektiği belirtilerek, bunu sağlamakta da kentsel ve kamusal mekanlara olan ihtiyacın önemine dikkat çekilmiştir [Uludağ, 1998].

3.2. İdeoloji ve Modern Toplum- Modern Mimari Anlayışı

1930'lu yıllar, yani Erken Cumhuriyet Dönemi her bakımdan yeniliklerin ve devrimlerin yapıldığı yıllardır. Yeni kurulan devletin cumhuriyet ideolojisi modernleşmeyi hedefleyerek, pek çok inkılabın yapılmasını sağlamış; modern toplumun oluşturulması birinci amaç haline gelmiştir. Keyman (2004), 1923 sonrasında gelişen Türk modernleşmesini "yukarıdan aşağıya" ve "devlet merkezci" olan bir model biçiminde yorumlamıştır. Ona göre, modernleşme sürecinin ideolojisi de toplumsal kimlik kurma sürecinde etkisi olan bilgi, düşünce ve kültürel simgelerin dizimini gösteren bir kavram olarak anlaşılmaktadır [Cengizkan, 2009]. Modern bir ulusun oluşturulmasında mimari önemli bir görev üstlenmiş; dönemin ideolojisi, devletçilik anlayışının da etkisiyle mimariyle somutlaştırılmıştır. Modern mimari

hedeflenen çağdaşlaşma için bir araç olmuş, sunduğu kentsel kamusal alanlar ve mimari mekanlarda modern kent yaşantısını kurgulamaya çalışmıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde yapılan devrimler, toplumu çağdaş medeniyetler seviyesine çıkarmayı amaçlamıştır. Toplumun geri kalmış yapısı devrimlerle değiştirilmeye çalışılarak toplumun çağdaş bir seviyeye ulaşması hedeflenmiştir. Çağdaş ve modern toplumun oluşturulmasında, devrimler gündelik yaşamın pek çok alanında uygulandığı gibi gündelik yaşamla birebir ilişkili olan mimarlık alanında da etkisini göstermiştir. Yeni kurulan devlet, modern toplumun modern çevrelerdeki yaşam standardını yükseltmeye yönelik uygulamalar yapmıştır.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren modern mimari anlayış etkili olmuştur. Modern mimari kapsadığı fikirlerle devrimlerle özdeşleştirilmiştir. Gündelik yaşam pratiklerinde çağdaşlığı ve yeniliği getiren devrimler, mimarlıkla farklı bir boyut kazanarak somutlaşmıştır. Devrimlerin her alanda gerçekleştirmeye çalıştığı modern toplumun çağdaş yüzü, dönemin mimarlık anlayışında ve bu anlayışla üretilen mimari yapılarında kendisini göstermiştir. Bu dönemde ideolojinin etkisiyle topluma yansıtılmak istenen yeni yaşam biçimi, mimarlıkta yalnızca tekil yapılarla sağlanmamıştır. Kentlerin planlamasında etkili olarak üst ölçeklerde de etkisini göstermiştir. Cumhuriyet döneminde inşa edilen yapılar ve kurulan kentler, mekansal ihtiyaçları karşılamanın ötesinde, cumhuriyet ideolojisinin sunduğu yeni yaşam biçiminin uygulama alanı olarak da değerlendirilebilirler. Modern mimarinin yaygınlaştığı bu dönemde, özellikle de konut anlayışındaki modernizm etkisi, modern yaşam biçiminin toplum tarafından kabul edilmesini ve yaygınlaşmasını kolaylaştırmıştır. Altan ise bu dönemi şöyle tariflemektedir [Altan Ergut, 2010];

“Erken Cumhuriyet yılları Atatürk’lü yıllar, Cumhuriyet tarihinin her bakımdan en parlak dönemidir. Çağdaşlaşma amaçlı temel devrimlerin yapılarak Cumhuriyet ideallerinin gerçekleştiği, yeni bir ulus, yeni bir devlet yaratmanın yaşandığı dönem.”

Dönemin mimarlık anlayışına yansıyan cumhuriyet ideolojisi, kendi mekanını kendi yaratmak istemiştir. Bu dönemde toplumun modernleşmesinde mimarlık etkin olmuştur. Modern mimari, toplumun modernleşmesini yansıtan bir ayna görevini

üstlenmiştir. Modernizme geçiş mimarlıkta, radikal bir biçimde gerçekleşerek modernizm yönetimin en üst kademelerinde fikir birliği ile benimsenmiş ve her düzeyde de ısrarla uygulanmaya çalışılmıştır [Evin ve arkadaşları, 2007]. Cumhuriyetin çağdaş kimliğini yansıtma görevini mimarlık üstlenerek, bu dönemdeki yerli mimari, toplumsal değişmenin ve gelişmenin en önemli göstergesi olmuştur. Bozdoğan, bu dönemdeki yeni mimariyi şöyle açıklamaktadır [Bozdoğan, 2001];

"Yeni mimari, yeni ulusun geleceğe yönelik özlemlerini cisimleştirirken, milli mimari ulus için kökleri derinlerde yatan tarihsel bir kimlik inşa etme arzusundan doğmuştu."

Aslanoğlu, Erken Cumhuriyet Dönemindeki değişimi değerlendirerek mimarlığın önemine dikkat çekmiştir. Aslanoğlu'na göre; bu dönem, hayatın her alanında yaşanan değişikliklerin mimariye de yansıdığı bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu süreç ise ancak; üç boyutlu olarak mimarideki değişimle izlenebilir. Ona göre, cumhuriyet ideolojisinin yansımaları; farklılaşmış yapı tipleri, programları ve üsluplardan anlaşılabilmektedir [Aslanoğlu, 2001].

Erken Cumhuriyet Dönemi ideolojisinin yaratmak istediği modern toplum, modern mimari anlayış çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmış; dönemin ideolojisi, kentsel ve kamusal mekanlarda topluma benimsetilmiştir. İdeoloji- modern toplum- modern mimari üçlemesi birbiriyle ilişkilenerek bu döneme damgasını vurmuştur. Sosyal, mekansal ve gündelik yaşam pratiklerine yansıyan ideoloji modern toplumun oluşturulmasında mimariyi araç olarak kullanmıştır.

3.3. Erken Cumhuriyet Dönemi İdeolojisi ve Devletçilik Anlayışı

Erken Cumhuriyet Dönemine damgasını vuran Kemalizm ideolojisi, her alanda yapılan devrimlerle modern Türk toplumunun oluşturulmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu dönemde oluşturulmak istenen modern Türk kimliği, siyasi düzlemde yalnızca inkılaplarla sağlanmaya çalışılmamış; mimarlık gibi farklı alanlarda da kendisini göstermiştir. Dönemin modernleşme çabalarında devlet önemli bir rol üstlenmiştir.

Devletçilik anlayışının etkisiyle sanayileşme faaliyetlerine önem verilmiş, devlet yardımıyla açılan fabrikalar kuruldukları kentlerde gelişmeye sebep olmuştur. Devletin sanayileşmeye önem verdiği bu dönemde, sanayileşme faaliyetleriyle birlikte kalkınma planları hazırlanarak, kalkınmanın planlı bir biçimde olması amaçlanmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemini değerlendirirken iki önemli unsur ön plana çıkmaktadır. Bunlar, dönemin Kemalizm ideolojisi ve devletçilik anlayışıdır. Döneme damgasını vuran Kemalizm ideolojisi, ilk kez 1930'larda dönemin cumhuriyet rejiminin pekişmesiyle ortaya çıkmıştır. Bu ideoloji; Türk toplumunun ve devletinin, ekonomik, kültürel ve siyasi alanlarda modernleşme çabalarını içeren bir düşünce olarak da nitelendirilebilir [Belge, 1984].

Bu dönemi incelerken değerlendirilmesi gereken ikinci unsur; dönemin sanayileşme faaliyetlerine ve sanayi yatırımlarına da yön veren devletçilik anlayışıdır. Atatürk, İzmir fuarının açılışı dolayısıyla 1936 yılında Bayar'a okuttuğu nutkunda devletçiliği şöyle özetlemiştir [Giritli, 1974];

"Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususi teşebbüslerini ve şahsi faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin ve geniş bir memleketin bütün ihtiyaçlarını ve çok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline almak."

Erken Cumhuriyet Döneminde etkili olan devletçilik anlayışıyla ilgili Mustafa Kemal görüşlerini belirterek farklı maddeler halinde bu anlayışı açıklamıştır. Sözlerinde işçilerin sosyal yaşamlarına da önem verilmesi gerektiğinin altını çizerek; işçilerin insanca yaşamalarını sağlamak için tüm tedbirlerin alınmasının önemini vurgulamıştır. Bu konudaki görüşlerini şöyle belirtmiştir [Kaştan, 2003];

" Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas almakla beraber, mümkün olduğu kadar az zaman içinde, milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek için, milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde, bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektir, 1. Sanayi tesislerini memleketin içlerine, uzak köşelerine yaymak, 2. Modern, uygar, ileri yerleşme ve hayat tarzını, memleketin uzak köşelerine kadar götürerek etrafa, ileriliğin uygarlığın

örneklerini vermek, 3. Gerek teknik, gerek işletme alanlarında büyük ölçüde işler içinde ve çok sayıda eleman yetiştirerek, ileride bunların özel teşebbüs sahasında, teşkilatçılıklarına önderliklerine imkan vermek. İktisadi devlet teşekküllerini milli ekonominin bütün branşları ve sektörleri için bir mektep halinde geliştirmek, 4. İşletme muhasebesi, doğru hesap, modern işletmecilik bakımından organizasyon sahalarında örnekler vermek, uzmanlar yetiştirmek ve tam istihdam, tam randıman alanları ile dürüst vergi hesabı alanında örnek olmak ve gelenek yaratmak, 5. Yönetici, müstahdem ve işçiyi, yalnız hizmetlerinden faydalanılıp, hayatları ile ilgilenilmeyen kör iş kuvvetleri halinde almayıp, onların lojman, günlük hayat, sıhhat, eğitim ve çocuklarının bakımı ile spor işlerine ve toplu eğlencelerine kadar saran bütün sahalarda, insanca yaşamalarını ve gelişmelerini sağlamak ve bu alanda özel teşebbüse önder olmak…"

Atatürk'ün yukarıdaki sözlerinden de anlaşıldığı gibi dönemin ideolojisiyle beslenerek kalkınmayı hedefleyen sanayileşme faaliyetlerine büyük önem verilmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi ideolojisi ve devletçilik anlayışının etkisiyle beş yıllık kalkınma planları hazırlanmıştır. Bu kalkınma planlarında, kurulması düşünülen fabrikalarla ilgili raporlar ve bu yolda izlenecek politika yer almaktadır.

1932-38 döneminde izlenen politikanın ilkesi pratik ve pragmatik bir devletçilik olarak belirtilmiştir. Bu dönemdeki kalkınma, hızlı sanayileşmeye dönüktür. Hızlı kalkınmanın yalnız özel teşebbüs ile gerçekleşemeyeceği fikri, yabancı sermayeye güvensizlik ve Dünya ekonomik buhranına karşı korunma ihtiyacına dayanmaktadır. Bu amaçla 1933 yılında hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında yürürlüğe konmuştur. İkinci Beş Yıllık Plan ise, 1939'da İkinci Dünya Savaşının çıkması nedeniyle yürürlüğe konamamıştır [Giritli, 1974].

Bu dönemde ekonomik anlamda gelişme ve kalkınmanın sağlanabilmesi için temel kararlar benimsenerek uygulamaya konulmuştur. Genel olarak sanayileşmenin gelişme mantığı, hammaddenin bulunduğu yere fabrika kurmak hedefi ile başlamıştır. Hazırlanan kalkınma planları da bu ekonomik kararı destekler nitelikte olmuştur. Bu planlardan Birinci Beş yıllık Sanayi Planı iki ana bölümden oluşmaktadır. Planın ilk bölümünde; dokuma, maden, seramik, selüloz ve kimya sanayi dallarında kurulması düşünülen yirmi fabrikayla ilgili raporlar yer almaktadır. Planda şu ana başlıklar yer almıştır:

1. Programın tertibinde ve kurulacak sanayinin vüsatini tayinde memleketimizin kendi ihtiyaçları esas ittihaz edilmiştir." Yerel ya da bölgesel tarımsal üretime ve doğal kaynaklara dayalı sınai üretim birimleri kurulması amaçlanmış, iç tüketime yönelik malların üretimine ağırlık vereceği vurgulanmıştır.
2. "Ana hammaddeleri memleketimizde bulunan ve tedarik edilebilecek olan sanayi, bu beş yıllık planın başlıca vasfıdır." Özellikle dışalım konusu olan temel tüketim mallarının yerli üretimine öncelik verilmesi kararlaştırılmış; başta dokuma sanayii olmak üzere maden, selüloz ve kimya sanayileri yatırımlarına öncelik verilmesi kararlaştırılmıştır."
3. Sanayi kuruluşlarının yerlerinin hammadde ve işgücü kaynaklarına yakın olması gerekliliği ön koşul kabul edilmiştir.
4. Özel yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmesi mümkün görülmeyen yatırımların devlet tarafından kurulması benimsenmiştir. 1932 yılına kadar özel yatırımcıyı teşvik önceliğine son verilmiş, sanayileşmede devletçilik anlayışı başlamıştır [Asiliskender, 2002].

Erken Cumhuriyet Döneminde devletçilik anlayışının etkisiyle önem verilen endüstrileşmeye, Atatürk de konuşmalarında sıkça değinmiştir. 1 Kasım 1937'de beşinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada şöyle demektedir [Atatürk, 1945];

"Sayın Arkadaşlar,
Endüstrileşmek, en büyük milli davalarımız arasında yer almaktadır. Çalışması ve yaşaması için ekonomik elemanları memleketimizde mevcut olan büyük, küçük, her çeşit sanayii kuracağız ve işleteceğiz. En başta vatan müdafaası olmak üzere, mahsullerimizi kıymetlendirmek ve en kısa yoldan, en ileri ve refahlı Türkiye idealine ulaşabilmek için bu bir zarurettir. Bu kanaatle, beş yıllık ilk sanayi planının geri kalan ve bütün hazırlıkları bitirilmiş olan birkaç fabrikasını da, süratle başarmak ve yeni plan için hazırlanmak icabeder."

Bu dönemde yatırımlar devlet eliyle yapıldığı gibi, devlet özel sektörü de destekleyerek yatırımlara teşvik etmiştir. Dönemin ideolojisi mimarlık anlayışına yansıtılmış, Cumhuriyet kendi mekanını kurma yolunda atılımlar yapmıştır. Başta başkent Ankara olmak üzere, dönemin sanayileşme politikasıyla Anadolu kentleri de hızlı bir kentleşme sürecine girmiştir. Tekeli, cumhuriyetin kendi mekanını kurmakta izlediği üç temel stratejiyi şöyle ifade etmiştir [Tekeli, 1998];

"Bunlardan birincisi, ulusalcı bir çağdaşlaşma örneğinin kozmopolitleşmiş İstanbul'da gerçekleşemeyeceği düşünüldüğünden, bu ideali yaratmak için

Ankara'nın başkent ilan edilmesidir. İkinci strateji, kentlerin Ankara merkezli bir demiryolu şebekesiyle bağlanmasıdır. Üçüncüsü ise; devletçilik politikası sonucu uygulanmaya başlayan sanayi planlarında ön görülen fabrika yerlerinin demiryolu güzergahındaki küçük Anadolu kentleri olarak seçilmesidir."

Dönemin ideolojisi ve devletçilik anlayışı, topluma çağdaş bir kimlik kazandırma yolunda önemli uygulamaların yapılmasını sağlamıştır. Bu dönemde yapılan reformların toplum tarafından benimsenip iyiden iyiye yerleşmesi, devlet planlamasına dayanan bir anlayışla gerçekleştirilmiştir. Devletçi ekonomiye dayanan yapılaşma programı çerçevesinde birçok fabrika yatırımı gerçekleştirilmiş; modern toplumun temeli sanayi yapılarıyla atılmıştır.

3.4. Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı İdeolojisinin Mimari Programlara ve Kentsel Mekana Yansıması

Kentsel mekanların oluşumu ve kentteki mekansal temsiller; mekansal, toplumsal ve politik ilişkileri göstermesi açısından önem kazanmaktadır. Kentin kamusal alanları, sadece fiziki görünümleriyle kente ait değillerdir. Bu alanlar, aynı zamanda da kentin, kentliliğin, modernliğin, gündelik hayatın farklı şekillerde temsiline olanak sağlayan yerler olmaları açısından da önemle üzerinde durulması gereken alanlardır.

Erken Cumhuriyet Döneminde sosyal, kültürel, ekonomik ve politik alanlardaki devrimler varlığını mekanlara yansıtarak somutlaşmıştır. Topyekun modernleşmeyi hedefleyen cumhuriyet ideolojisi, mimariden yararlanmış ve yenileşme hareketlerinin topluma benimsetilmesinde mimarlık öncülük etmiştir. Bu süreçte, 1930'lu yıllar mimarlığın çağdaşlaşmadan etkilendiği ve modern mimarinin en ilginç örneklerinin verildiği bir dönem olarak anılmıştır [Altan Ergut, 2010].

1930'lu yıllarda mimarlık çağdaş toplumu oluşturmada koyduğu katkılardan ötürü önem kazanmıştır. Çağdaşlaşmanın üç boyutlu sembolü haline gelen mimarlık, devrimlerin topluma benimsetilmesinde konut anlayışından, kentsel mekana uzanan geniş bir yelpazede önemli katkılar sağlamıştır. Erken Cumhuriyet Dönemindeki yapılaşma süreci, kentlerin biçimlenişinde ve birer Cumhuriyet kenti olmalarında kendisini göstermiştir. Tarık Şengül'ün de belirttiği gibi, Kemalist ideolojinin

temelinde modern ve batılı kentler yaratma isteği ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda da yaratılması düşünülen modern kent, ulus devletin inşasının da temel yapı taşı olarak önem kazanmaktadır [Şengül, 2001].

Devletçilik anlayışının da etkisiyle gerek Anadolu, gerekse de başkent Ankara'da hızlı bir yapılaşma sürecine girişilmiştir. Cumhuriyet'in ilanından sonra başta başkent Ankara olmak üzere, Anadolu kentlerinde yapılan sanayi yatırımları, modern Türk toplumunun yeni kimliğine önemli katkılar sağlamıştır. Altan bu dönemde etkili olan modernleşme çabalarını şöyle ifade etmiştir [Altan Ergut, 2010];

"Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde yaşanan modernleşme çabaları, 1930'larda yeni yaşam tarzını simgeleyen yeni bir mimariyle üç boyut kazanmıştır: Gerek yabancı gerekse genç Türk mimarlarca tanıtılan modern mimarlık yaklaşımları, Türkiye'nin mimari ve kültürel ortamına damgasını vurmuştur."

Alsaç'a göre, Cumhuriyet döneminin mimarideki gelişmeleri şöyle özetlenebilir [Alsaç, 1976];

"…….büyük bir mimarlık sentezinin ve bu sentezden sonra gelen çözülme döneminin mirasçısı olan Türk Mimarlığı, kendine özgü sentezleri batılılaşma etkileri altında ve rasyonel bilimselleşme süreci içinde arama döneminde bulunmaktadır."

Erken Cumhuriyet Döneminde hayatın her alanına yansıyan, mimariyle de farklı bir boyut kazanan değişimlere bakılarak Cumhuriyet ideolojisinin anlaşılabileceği görüşü hakimdir. Arıtan, Cumhuriyet mimarlığının ideolojisinden şöyle bahsetmektedir [Cengizkan, 2009];

"Cumhuriyet Mimarlığı'nı başlangıcından bugüne belirleyen temel ideolojinin Batı merkezli kapitalist modernleşme olduğu düşünülür. Ancak özellikle Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığının daha pasif kalmış görünen bir başka koldan, Sovyet merkezli sosyalist modernleşmeden de izler taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda modernleşmenin ortak bir evreni paylaşan iki temel ideolojik yaklaşımı barındırdığı saptaması yapılabilir. İşte bu ikili melez yapı Cumhuriyet Mimarlığı'nı hem olanaklar hem de gerilimler sunma anlamında zenginleştirir."

Cumhuriyet ideolojisi, yansımalarını; farklılaşan üslup, yapı programları ve yapı tiplerinde göstermektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki yapılaşma programı, savaşın vurduğu Anadolu kentlerinin ve başkentin yeniden inşa edilmesini, köprü ve yolların yapılmasını sağlamıştır. Cumhuriyet ideolojisini görselleştirecek mimari arayışlara yönelmiştir. 1930'lu yıllarda geliştirilen program sayesinde başkentin imarı, yurt çapında hizmet binaları ve sanayi yapılarının kurulması ve okul yapıları için modeller üretilmesi sağlanmıştır. Merkezi ve yerel yönetimler enerjilerini, büyük şehir ve kasabalardaki bayındırlık işleri için harcamışlardır [Evin ve arkadaşları, 2007].

Erken Cumhuriyet Döneminde yeni kurulan Türk devletinin ve modern Türk toplumunun ilk düşünceleri mimarlıktaki etkisini başta başkent Ankara olmak üzere pek çok kentte göstermiştir. Çağdaş toplum yaratma ideolojisinden beslenen bu hareketler, Batılı ve Türk mimarların çabalarıyla, proje ve uygulamalarıyla hız kazanmıştır.

1923 yılında, Ankara yeni kurulan Cumhuriyet'in başkenti ilan edilerek, şehirdeki kentleşme ve endüstrileşme hem birbirini tetiklemiş, hem de birbirinden beslenmiştir [Cengizkan, 2009]. Yeni başkent, Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir şantiyeye dönüşmüştür. Kamu binaları ve konut yapımı hız kazanmıştır. Ankara'nın imarı yolunda ilk adımlar atılmıştır. 1924 yılında belediye kurulmuş ve 1926 yılında da bazı alanlar kamulaştırılmıştır. İnşaat faaliyetlerini finanse etmek için Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. İnşaatlarda gerekli yapı malzemeleri üreten fabrikalar kurularak, işçi konutları tasarlanmıştır. Tüm bu çabalar yeni bir başkentin gelişimi ve kurulması yönünde önemli atılımlar olarak değerlendirilebilir.

Gerçekten de 1920'li yıllarda, devlet savaşın ardından yeniden yapılanmaya başlamıştır. Bu dönem, yeni kurulan devletin geleneksel ve yeni ihtiyaçlarının belirlendiği, kimlik arayışında bulunulduğu bir dönemdir. 1930'lu yıllara gelindiğinde, cumhuriyet ideolojisi yoğun olarak biçime yansıtılmıştır. Bu dönemde Anadolu kentlerinde ve başkentteki imar çalışmalarına önem verilmiştir. Dönemin ideolojisinin kentlere bakışının bir yansıması olarak Ankara bir model kent olarak

planlanmıştır. Cumhuriyet devrimi, geçmişin sağlıksız ve kötü koşullarından kurtularak; sağlıklı, eşit, kaynaşmış bireylerden oluşan yeni bir toplum kurmayı hedeflemiştir. Yeni ulusun sağlıklı bireylerinin yaşayacakları modern yaşamın da, ancak model bir kent planlamasıyla sağlanabileceği düşünülmüştür. Tüm bu düşüncelerden yola çıkılarak da Cumhuriyet'in gelecekteki hedeflerini bugünden somutlaştıran, kurulan devletin ideolojisini gerek kamu binaları; gerekse de kentsel alanlarla sergileyecek model bir kent olarak başkent Ankara planlanmaya çalışılmıştır [Sargın, 2002].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında başta Ankara olmak üzere ortaya konan yeni plan öngörüleri modernist yaklaşımlarla ele alınmış; dik caddeler, bulvarlar ve onların kesişme noktalarındaki meydanlar ile yeni merkezler, kentleri farklı bir görünüme kavuşturmuştur. Kentler rasyonel olarak kurgulanmıştır. Hükümet Konağı, tören meydanı ve Atatürk Anıtı kent merkezlerini belirginleştiren öğelerdir. Bu öğelerle belirginleşen kent merkezleri; banka, otel gibi yapılarla da zenginleşmiştir. Anadolu kentlerinde de uygulanan bu kurgu başkent Ankara'yla özdeşleşmenin temsili sayılmıştır. Bu konuda, istasyon mekanının kent içine nüfus eden İstasyon caddesi ve İstasyon Lokantası gibi yüksek statülü kamusal mekanlar aracılığıyla nüfus etmesi durumu da benzer bir çerçevede değerlendirilebilir [Kayın, 2009].

Cumhuriyet dönemindeki pek çok yapı belirli bir işlevi karşılamanın ötesinde, yeni oluşturulan modern topluma modern yaşam biçiminin kazandırılmasında önem kazanmıştır. Bu dönemde Ankara Gençlik Parkı gibi pek çok sosyal kültürel ve rekreatif mekanlar yaratılmış; kamusallaşma bu alanlarla sağlanmaya çalışılmıştır. Çay bahçeleri, pastane, park, stadyum gibi mekanlarda modern sosyal bir yaşam kurgulanmıştır. Halkevleri de oluşturulan bu sosyal odaklar içinde önemli bir yere sahiptir. Kent meydanları, parklar, sanayi yerleşimleri ve halkevleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında modern yaşam biçiminin halka benimsetilebileceği önemli yapılar olarak değerlendirilmelidir.

Tüm bu açılardan bu döneme bakıldığında dönemin önemli yapı tipleri olarak, halkevleri, köy enstitüleri, demiryolları ve gar binaları, fabrika yerleşimleri ve işçi

konutları ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde demiryolları, limanlar, kamu hizmeti veren kuruluşlar ulusallaştırılmaya çalışılmıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde devletçilik anlayışına bağlı ortaya çıkan sanayi hareketleri son derece önemlidir. 1920'li ve 1930'lu yıllarda farklı açılardan yaşanan bu gelişmeler, ulus-devlet olma yolunda önemli adımlardır. Baydar (1999), Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayi hareketlerini, 1920'lerde "bir zorunluluk ve el yordamıyla yapılan bir arayış", 1930'larda ise "sihirli bir sözcük, ateşli bir tutku, bir meydan okuma, tam bir bağımsızlık umudu, Kemalist devrime inanmış bir kuşağın modernleşme ve yeni bir ulus yaratma projesinin odağı olarak yorumlamaktadır [Asiliskender, 2002].

Dönemin sanayileşme politikaları, ideolojisi ve devletçilik anlayışı kültürel, sosyal yaşam pratiklerini etkilemiştir. Sosyal ve kültürel yaşam pratikleriyse; gerek kentsel gerekse de mimari programlarda değişikliklere neden olmuştur. Yeni bir ulus yaratmakta mekanların ve mimarlığın önemi ortaya çıkmıştır.

3.4.1. Dönemin ideolojisinin eğitim yapılarına ve kamusal yapılara bakışı

Kamusal yapıların ve eğitim yapılarının yapılması, yeni ulusun inşasında son derece önemlidir. Kamusal mekanların yaratılması; yeni kurulan Cumhuriyet'in modern yüzünü yansıtması ve dönemin ideolojisinin temsilinde üstlendiği rol açısından önemli bir araç olmuştur. Kamusal mekanların varlığı, yeni kurulan Cumhuriyet'in ideolojisinin temsili için iki açıdan önem kazanmaktadır. Bunlardan birincisi; kamusal mekanların varlığının Ankara'daki hayatı bir taslak olmaktan kurtaracak kent öğeleri olarak ele alınmalarıdır. Diğeriyse; kamusal mekanların ve kamu binalarının Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal, kültürel ve toplumsal ölçekteki projeleriyle olan "çağrışımsal" ilişkisi olarak değerlendirilebilir [Sargın, 2002].

Kamusal mekanların öneminden ünlü kent plancısı Herman Jansen'de bahsetmektedir. Jansen, ünlü kent plancısı Camillo Sitte'nin ekolünden gelmektedir. Camillo Sitte'ye göre de şehri estetik ve sanat nesnesi olarak yeniden kurmanın yolu

kamusal mekanları referans almaktır. Kamusal mekanların buradaki önemi de, "topluluğu bir arada tutacak ortak tinsel değerler ve heyecanların" sadece "kamusal mekanlar aracılığıyla" yeniden yaratılabileceği görüşüdür [Bilgin, 1997].

Kamusal mekanlar ve kamusal binalar; topluluğu birarada tutup, modern yaşamın kurgulanmasında önemli olmuşlardır. Bu dönemdeki konut mimarisinin dışında kamusal binalarda da modern mimarlık ilkelerinin benimsenmiş olması ulusal kimliği ulus devlet otoritesiyle özdeşleştirmiştir [Sargın, 2002].

Erken Cumhuriyet Dönemi ideolojisinin temsili için ön plana çıkan yapılardan olan demiryolları ve gar binaları, aynı zamanda da dönemin ideolojisinin yansıtıldığı önemli değerler olarak kabul edilmektedir. Ulus-devlet kurma ana fikrinin önemli göstergesi olan demiryolları kentleri birbirine bağlamanın yanısıra, ülke sınırlarını belirginleştiren öğeler olarak da değerlendirilmiştir. Bozdoğan, demiryollarını Erken Cumhuriyet dönemiyle özdeşleşen en önemli devlet teşebbüslerinden biri olarak değerlendirerek, demiryollarının Kemalist inkılabı ülkenin her köşesine taşımasından ötürü simgesel bir statülerinin olduğuna dikkat çekmiştir [Bozdoğan, 2001].

Demiryollarıyla birlikte yapılan yeni gar binaları da, bu simgesel statünün bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Yeni gar binalarının tasarımları da modern çizgiler taşımaktadır. Bozdoğan'a göre, 1930'ların başlarında inşa edilen yeni garlar, demiryollarının ilerici işlevinin bir ifadesi olarak yapılması amaçlanan yapılardır ve bu yapılar modernist bir estetiği olan standart bir tasarımı izlemektedirler. Tüm bu açılardan da, demiryolu yatırımlarını sadece bir altyapı yatırımı olarak değerlendirmek doğru değildir. Tren istasyonları da pek çok Anadolu kentinin ilk modern yapıları olmalarından ötürü son derece önemlidir. "Modern" kültürün Anadolu'ya taşınmasında önemli rol üstlenen demiryolları inşası Erken Cumhuriyet Döneminin üzerinde önemle durulması gereken bir noktasıdır.

Atatürk de söylev ve demeçlerinde, çağdaşlaşmanın ve modern yaşamın taşıyıcısı konumundaki demiryollarına sıkça yer vermiştir. Atatürk'ün konuşmalarında

demiryolunun geçtiği kısımlar dönemin demiryollarına bakış açısını ve verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir [Atatürk, 1945];

" Türkiye'de iktisat hayatının yüksek inkişafları ancak demiryollarıyla olacaktır…"

"…Yurdumuzun demirağlarla örülmesi sahasında kazanılan yeni muvaffakiyet güven ve benliğimizi arttıracaktır."

"…Demiryolları bir ülkeyi medeniyet ve refah nurlarıyla aydınlatan kutsal bir meşaledir. Cumhuriyetin ilk senelerinden beri, dikkatle, ısrarla üzerinde durduğumuz demiryolları inşaat siyaseti, hedeflerine ulaşmak için, durmadan başarı ile tatbik olunmaktadır…"

Demiryollarına verilen önemin yanında, bu dönemde eğitim alanında yapılan devrimlerle, köklü değişiklikler yaratılmaya çalışılmıştır. Dönemin çağdaşlaşma hedefi eğitim yapılarına da yansımıştır. Köy enstitüleri, Erken Cumhuriyet Döneminin eğitim alanındaki en önemli yapı tiplerinden biridir. 1940 yılında kurulan köy enstitülerinin amacı, köy okullarına öğretmen yetiştirmektir. Kırsal bölgelerin kalkınarak laik ve çağdaş bir şekilde eğitimle geliştirilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel Köy Enstitüleri projesini Milli Eğitim Şurasında tartışmaya açmıştır. Gerçekten de Cumhuriyet'in önemli atılımlarından birisi de bu proje olmuştur. Ülke hazırlanan bir yasa tasarısıyla 3-4 ili kapsayan 21 bölgeye ayrılmış ve bu bölgelerin en uygun yerlerine köy enstitüleri kurulmasına karar verilmiştir. Bu enstitülerde köylüye sadece okuma yazma öğretmekle kalınmayıp; modern tarımdan hasta tedavisine pek çok konuda eğitim verilmiştir. Böylece köylerin kalkınması yetiştirilen yerel aydınlar tarafından gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Projeyle, geri kalmış bölgelerin kalkındırılarak çağdaşlaşması ve bu bölgelerden göçün önlenmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Okul yerine "enstitü" denilmesi, aslında bilgiyi her alanda bir iş haline getirerek uygulamaya çalışacak bir eğitim sisteminin öngörülüyor olmasıydı. Böylece kalkınmanın sadece büyük kentlerde değil; aynı zamanda köylerde ve Anadolu'da da gerçekleşmesi, çağdaş toplumun ülke çapında oluşturulması hedeflenmiştir [Dündar, 2008].

Halkevi binaları ise; Erken Cumhuriyet Döneminde ulus-devlet ideolojisi çerçevesinde modernleşme projesinin en somut ve en önemli örneklerinden biridir. Halkevi binaları fiziksel ve mekansal açılardan modern mimarlığı ve modern yaşamı temsil etmeleri açısından da önemli bir yere sahiptir. Halkevleri; toplumu sosyal ve kültürel olarak örgütlemekte önemli yarar sağlamışlardır. Halkı eğitme çabaları içinde büyük öneme sahip halkevleri için dönemin yayınlarından "Halk Terbiyesi" (1933) başlıklı yazıda şöyle bahsedilmektedir [Bozdoğan, 2001];

"Halkevlerinin amacı halka Kemalist inkılabın anlamını, zorunluluğunu ideallerini (ülkülerini) öğretme, "…. Bırakılan şeylerin niye bırakıldığını, dışarıdan alınan şeylerin niçin alındığını, yeni yapılan şeylerin niçin yapıldığını" açıklamaktı."

Halkevlerinde ulusal bilincin doğması ve yaygınlaştırılması sağlanmaya çalışılmıştır. İçinde toplantı odasından, sinema ve tiyatro etkinliklerinin yapılacağı sahnesi olan salona, spor salonlarından kütüphaneye kadar pek çok mekan bulunan halkevleri, Erken Cumhuriyet Döneminde çağdaş ve modern bir toplum yaratma çabasının belki de en somut göstergesidirler. Geniş kitlelerin eğitilmesinin hedeflendiği halkevleri aynı zamanda da Cumhuriyet Döneminin önemli sosyo-kültürel değerleridir.

Aslanoğlu halkevlerinin özelliklerinden şöyle bahsetmektedir [Aslanoğlu,2010];

"İlerde yapılacak halkevi binaları, bin beş yüz kişiyi alacak büyüklükte olacak, sinema ve tiyatro etkinlikleri için sahnesi olan bir salon, birkaç toplantı odası, kütüphane, bazılarında da kapalı spor salonları bulunacaktı. Halkın batılı anlamda eğitilmesinin yanısıra, Türk kültür ve tarihinin araştırılma ve yayılması da amaçları arasında olan halkevlerinin binalarında o yıllar mimarlarca yaratılması şiddetle istenen ikinci bir mimarlık üslubundan hiçbir iz yoktur; bu yapılar rasyonel-fonksiyoncu tutumla uluslar arası mimarlık çalışmaları doğrultusunda anlatım bulmuşlar; rejimin çağdaşlaşmaya yönelik ideolojisi dış biçimlerinde "yeni mimari tercih"in uygulanması şeklinde yansımıştır."

Dönemin ideolojisi mimari programlarda ve yapı tiplerinde hayat bulmuştur. Kentsel ve kamusal alanlar, toplumsal pratiklerin mekansal oluşumları olarak dönemin cumhuriyet anlayışına göre biçimlenmiştir.

3.4.2. Dönemin ideolojisinin sanayi yerleşimlerine bakışı

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının uygulanmaya başlanmasıyla Anadolu'da pek çok fabrika yapılmıştır. Çoğunluğu 1930'lu yıllarda yapılan fabrikalar toplumsal değişimin ve kalkınmanın en somut göstergesi konumundadır. Anadolu'da inşa edilen fabrikalarla birlikte, yeni bir yapı tipi Anadolu'ya girmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminin en önemli öğelerinden biri olan fabrika yerleşimleri, aynı zamanda da yeni kurulan Türk devletinin çağdaşlaşma ve modernleşme hedefinin de bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Fabrikalar yalnızca üretimi sağlayan yapı tipleri olarak anlamlandırılmamalıdır. Bu yerleşimler, kuruldukları kentlerdeki sosyal ve kültürel yaşamı etkileyerek kentsel gelişime yön vermişlerdir. Yerleşimlerin diğer bir önemi ise; belirli işlevleri karşılamalarının yanında cumhuriyet ideolojisini ve yaşam biçimini topluma yerleştirme yönünde koydukları olumlu katkılardır. Kurulan her fabrikayla birlikte Anadolu kalkınarak toplumsal açıdan yeniden inşa edilmiştir. Fabrikalar, aynı zamanda ulusa giydirilmek istenen yeni modern Türk kimliğinin taşıyıcısı olmuşlardır.

Milliyetçi sanayileşme ideallerinin sembolü olan fabrika yerleşimlerine dönemin yayınlarında geniş yer verilmiştir. Bu yerleşimler, modernleşme ve toplumsal değişmenin en önemli faktörü haline gelmişlerdir.

Doğan'a göre fabrika yapıları şöyle değerlendirilebilir [Doğan, 2003];

"Fabrika yapıları dendiğinde yalnızca makineleri örten/barındıran binalar değil, yeni bir yaşam tarzının ve kültürünün topluma tanıtılmasının ve yayılmasının araçları akla gelmelidir. Fabrikalar, modern sanayinin ortaya çıkardığı sınıfsal yapıdan tutun da işyeri ilişkilerine uzanan modernliğe ait toplumsal dönüşümlerin ortak mekanı olarak kabul edilebilir."

Devletçilik anlayışının birer ürünü olan sanayi yatırımlarının endüstri, tarım, maden, ulaştırma v.b. alanları için Sümerbank (1933) ve Etibank (1935) gibi kamu ekonomik kuruluşları kurulmuştur. Bu kurumlardan Sümerbank, devletin sanayileşmesine yardımcı olmak amacıyla kurulmuş bir kurumdur. Sümerbank, devlet işletmeciliğine olumlu katkılarda bulunmuş bir kurum olması yönüyle de önemlidir. Sümerbank'ın

görev alanı oldukça geniş olarak çizilmiştir. Bankanın görevleri arasında; devlet sermayesiyle hayata geçirilecek bütün sınai müesseselerin etüd ve projelerini hazırlayarak bunları idare etmek; memlekete ve fabrikalara gerekli olan usta ve işçileri yetiştirmek üzere okullar açmak; mühendis ve uzmanları yetiştirmek için yüksek mekteplerde öğrenci okutmak ve sanayi kuruluşlarına kredi temin etmek vardır [Aytemur, 2007].

Yeni kurulan devlet özel girişimciliği desteklemiştir. Fakat Erken Cumhuriyet Döneminde; özel teşebbüsün yeterli sermaye birikimine sahip olmaması, alt yapı sorunları, 1929 yılındaki ekonomik krizin Türkiye'yi de etkilemesi ve yetişmiş eleman eksikliği gibi sorunlar yeni ekonomik modellerin arayışına girilmesine neden olmuştur. Bu noktada da, yeni bir model olarak devletin planlı bir biçimde kuracağı iktisadi teşebbüsler aracılığıyla ekonomide aktif bir yere sahip olması sağlanmaya çalışılmıştır ve KİT'ler kurulmuştur. KİT'lerin kuruluş amaçları arasında en önemlileri; ekonomiye yön vermek ve ekonomik kalkınmayı sağlamaya çalışmaktır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, sanayi tesisleri kentlerin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bunun nedeni, ekonomik kalkınmışlıkla ekonomi arasında bir bağlantının bulunmasına bağlanmıştır [Asiliskender, 2002].

Sümerbank ve Etibank gibi kurumların desteği ve teşvikiyle Anadolu'da sanayileşme faaliyetleri hız kazanmıştır. Bozdoğan'a göre, Sümerbank ve Etibank gibi kurumların, Anadolu'da inşa ettiği fabrikalar ve fabrika yerleşimlerinin "modern" kimliğin tanımlanmasında etkin bir rol oynadığından söz edilebilir. Bu kurumların (Etibank ve Sümerbank) isimleri de, aynı zamanda , "ülkeyi toprağa kök salmış uzak ve mistik bir geçmişe yerleştirirken" çalışma programları da Kemalizm'in fütüristik sınai özlemlerini simgelemektedir [Bozdoğan, 2001].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kurulan Sümerbank fabrikaları, modern toplum modelinin yaratılma sürecinde önemli rol oynamışlardır. Önceleri çağdaşlaşma, sanayileşme ve modernleşmenin öncüsü konumunda olan Sümerbank fabrikaları, zamanla daha kendi içine dönük ve çalışanına hizmet veren kuruluşlar haline gelmiştir. Zamanla "şirket aidiyeti" yaratılmıştır. Bu kavramın kullanılmasında

zamanla aynı aileden olanların alınmasına öncelik tanınmasının etkisi vardır. Sümerbank fabrikaları, kuruldukları kenti gerek fiziki, gerekse de sosyo-kültürel açıdan geliştiren önemli yapılar olarak; Cumhuriyet dönemine tanıklık etmemize olanak sağlarlar. Bu açıdan da aslında bir dönemin ideolojisinin Türkiye'deki ekonomik ve mimari yansımaları olarak da değerlendirilebilirler.

Sanayi tesislerinin Anadolu kentlerinde kurulmasıyla birlikte, bu tesislerde çalışan işçilerin barınma sorunu gündeme gelmiştir. Bu sorun, 1930'lu yıllarda işçi konutlarının fabrika yerleşimlerinin yakınına yapılmasını sağlamıştır. Dönemin ünlü yayınlarından Arkitekt'te bu sorun şöyle anlatılmıştır [Arkitekt, 1944] ;

"İşçi konutları sorunu devlet için 1930'larda ciddi bir sorun olmuştur. İlk destek verilen konutlar, yeni kurulan Sümerbank'ın (Devlet Tekstil Sanayi) çalışanları için yapılan evlerdir. Bu girişim yeterli konut sağlayamamışsa da, yine de önemli bir hareket olmuştur. Diğer benzer örnekler Nazilli, Ereğli, Kayseri, Hereke tekstil fabrikaları ile İzmir kağıt tesisindeki işçi konutlarıdır."

Devlet tarafından kurulan işçi mahallelerindeki işçi konutlarının birincil amacı mesken ihtiyacını karşılamaktan öte; toplumsal bir model oluşturma çabasıdır. İşçi konutları, devletin işçiye verdiği önemin göstergesi olarak da değerlendirilebilirler. Devletin o dönemdeki ideolojisini ve modernleşme hedefini yansıtan bu konutlarda modern bir yaşam biçiminin gerektirdikleri Ebenezer Howard'ın bahçe-kent fikriyle de benzer nitelikler taşıyarak sağlanmaya çalışılmıştır. Sağlıklı ve modern çevrelerde yaşam süren işçilerin bu yolla fabrikaya aidiyeti kuvvetlendirilmiş ve üretimde süreklilik sağlanmaya çalışılmıştır.

İşçi konutlarının statüye bağlı olarak farklılaştığı bu yerleşimlerde, ideal yaşam bahçeli konutlarda, sosyal ve kültürel tesislerle gündelik yaşam pratiklerine de yansıtılarak sunulmuştur. Bu yerleşimlerde konutların yanısıra, hastaneden, eğitime, eğitimden spora, spordan sosyo-kültürel faaliyetlerin gerçekleştirildiği sosyal kulüplere kadar pek çok olanak sağlanmıştır.

Fabrikalar ve fabrika yerleşimleri tüm bu açılardan düşünüldüğünde sahip oldukları misyon ve Cumhuriyet dönemi ideolojisini yansıtmaktaki başarıları nedeniyle bir dönemi aydınlatan mekansal oluşumlardır. Bu yerleşimler , gerek bölgesel gerekse de kentsel farklı ölçeklerde değişimlere ve gelişmelere neden olmuştur. Bu nedenlerle de bu gibi yerleşimlerin incelenmesi ve misyonunun altının çizilmesi dönemin ideolojisini anlamak açısından gereklidir. Bu yerleşimlerde işçilerin eğitiminden sağlığına ve sosyal hayatlarına kadar tüm olanakların karşılanması çağdaş bir ulus yaratmada işçiye verilen önemi açıkça göstermektedir. Dönemin kalkınmaya yönelik sanayileşme faaliyetlerinde devletin işçiye ve çalışana verdiği değerin toplumsal oluşumları olarak da, bu yerleşimlerin önemi ortaya çıkmaktadır.

3.4.3. Dönemin ideolojisinin konuta bakışı ve cumhuriyet döneminde sosyal konut anlayışı

Erken Cumhuriyet Döneminde dönemin ideolojisinin de etkisiyle, başta başkent Ankara olmak üzere, Anadolu'nun pek çok kentinde yapımına önem verilen bir diğer yapı türü de konuttur. Bu dönemde sosyal konut yapımına ağırlık verilmiştir. Başkent Ankara'da, nüfusun büyük bölümünü oluşturan bürokratlar ve memurlar için konutlar yapılmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren memurlar ve işçiler için konut sorunu gündeme gelmiş; bu sorunun çözülmesi için çeşitli arayışlara girişilmiştir.

Konut sorunu, dönemin gazete ve dergilerinde sık sık tartışılan ve halkla paylaşılan bir konu olmuştur. Arkitekt dergisinde bu konuyla ilgili Ünsal (1939); rasyonellik, işlevsellik, konfor gibi kriterlerin villalardan, amele evlerine kadar her ev için geçerli olduğundan bahsederek, " …devrimizin modern mimarlığı sanat tarihine mesken mimarlığı olarak geçecektir, bu mimari demokrattır" diyerek görüşlerini dile getirmektedir [Alkışer ve Yürekli, 2004].

Dönemin konut anlayışını açıklamakta *halk için evler, sıra evler, herkes için ev, hava* gibi pek çok slogan kullanılmıştır. Dönemin konut anlayışında apartmanlaşmadan ziyade müstakil ve bahçeli konut anlayışı hakimdir. Apartmanlaşmaya olan eğilimin

olumsuz olmasının birtakım sebepleri vardır. Gerekli sermaye, malzeme ve teknolojinin olmaması bu sebeplerden en önemlileridir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında modern toplumun temelini oluşturacak modern ailenin modern evi, çağdaşlaşmanın sembolü haline gelmiştir. Bu dönemde konut ihtiyacının karşılanmasında devlet önemli rol almıştır. Bahçeli, müstakil ev ve villalarda modern yaşamın gerektirdiği mekanlarla halkın çağdaşlaştırılması hedeflenmiştir.

1930'larda Türkiye'de başlayan modernleşme, konut tasarımında da kendisini göstermiştir. Yeni , modern ve Batılı bir eviçi kültürü oluşturmak 1930'ların en önemli amaçlarından biri olmuştur. Mimari, sadece kamu mekanlarında değil, en mahrem alanlarda dahi bir "medeniyet taşıyıcısı" olarak görülmüştür. Bu dönemde mimarinin Türk ailelerinin "medeni seviyesi"ni dönüştürmek gibi bir misyonu olduğu görüşü hakimdir [Bozdoğan, 2001].

Ekonomik, sağlıklı, hijyenik bir konut anlayışına sahip olunan bu dönemde, modern toplumun idealize edilmiş konutlarda oluşacağı görüşü hakim olmuştur. Sağlık ve hijyen teması, modern evin en çok övülen nitelikleri olarak ön plana çıkmış bir takıntı olmuştur. Bu takıntı da idealize edilmiş bir gelecek ile itibarını kaybetmiş bir geçmiş arasındaki tezatlığın bir ifadesi olarak sunulmuştur [Bozdoğan, 2001].

Konutun önemli bir yapı türü olduğu cumhuriyetin ilk yıllarında, yabancı mimar önceliğinin olduğu bir süreç yaşanmıştır. Yabancı mimar önceliğinin yaşandığı bu dönemde, Türk mimarları kendilerine konutu seçerek, kendilerini konut alanında ispatlamaya çalışmışlardır. Konut, dönemin ideolojisinin de etkisiyle yerli mimarların modern hayatı sundukları en önemli faktörlerden biri olmuştur. Yerli mimarlar, konut üzerine yoğunlaşarak, konut konusunda uzmanlaşmışlardır. Bunda konutun o dönemde sahip olduğu misyonun da önemi büyüktür. Konut, toplumu çağdaş ve modern bir topluma dönüştürmenin mekansal karşılığı olmanın da ötesinde; yerli mimarların kendilerini mesleki açıdan ispat etmelerini sağlayan bir platform olmuştur. Bu özellikleriyle de cumhuriyet dönemi mimarisinde önem kazanmıştır. Tanyeli de bu konuyla ilgili olarak; tüm özel işlerin konuttan ibaret olduğu zor bir ekonomik dönemde, konutun mimarlar için küçük bir var olabilme

şansı olduğunu vurgulayarak, yerli mimarların bu dönemde çeşitli ürünler verdiğinden bahsetmiştir [Tanyeli, 2004].

Yerli mimarlar için bu derece önemli olan konut sorunu, Erken Cumhuriyet Dönemindeki en önemli tartışma konularından biri olmuştur. 1930'lu yıllarda mimarlık ortamında yaşanan değişimlerden, dönemin gazetelerinde ve dergilerinde sıkça bahsedilmiş ve konu yazılı basında uzun süre başlıklardaki yerini korumuştur. Dönemin önemli gazetelerinden biri olan Ulus gazetesinde de bu konu yer almıştır. Gazetede konutlar için anketler yapılmış ve projeler verilmiştir [Ulus, 1935]. Yine gazetede özellikle Ankara'daki konut sorunlarından bahsedilmiş ve "modern ev" tasarlanırken göz önünde bulundurulması gereken faktörlere dair bilgiler verilmiştir [Ulus, 1937].

Gazetedeki, "Modern ev keşfedildi mi?" başlıklı yazıda; mimarlarla birlikte bütün milletin çalışıp kendi evini meydana getirmesinin başarıyı sağlayacağı vurgulanmıştır. Evin derin manası üzerinde durularak, ev kutsal bir varlık olarak tanımlanmıştır. Ev düşüncesinin konfor, teknik ve rahatlık özellikleriyle açıklanamayacağı; bu niteliklerin zaten her evde bulunması gereken nitelikler olduğu vurgulanmıştır. Yazıda ayrıca, aile evinin, içinde yaşanan bir makineden çok daha başka bir şey ifade olduğu vurgulanırken; Bozdoğan, dönemin anlayışındaki modern evi; bilimsel, hijyenik ve "makine çağı"nın ruhunun temsilcisi olarak ele almıştır [Bozdoğan, 2001].

Cumhuriyet döneminin ilk yaklaşımları başkentin mekansal gelişimine yöneliktir. 1925'te çıkarılan 586 sayılı yasayla memurlara kooperatif kurabilmeleri için avans verilmiştir. Başkentin ilk projesi Yenişehir'de belediye tarafından yaptırılan 198 konut olmuştur. Vakıflar Baş Müdürlüğünün yine bu dönemde ürettiği memur konutları daha çok lüks ve üst gelir gruplarına yönelik olmuştur. Güney Doğu Mahallesi'nde üretilen sosyal konutlar ile Ziraat Bankasının Adakale Sokakta, devlet demir yolları hattı boyunca yaptırdığı lojmanlar ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun Ulus'taki kira ve Vakıf apartmanları müdürlüğün yaptırdığı diğer konutlardır. Bu dönemde H. Jansen'in kazandığı Ankara İmar planı yarışmasında da , dar ve orta

gelir gruplarına yönelik Bakanlıklar'ın batısında memur sitesi ve Akköprü'de amele mahallesi önerilmiştir. Fakat ne memur sitesi ne de amele mahallesi gerçekleştirilememiştir. Vanlı (1995)'e göre, Jansen'in tasarladığı ilk toplu konut projesi Bahçelievler iki katlı evleri, çarşısı, PTT ve karakolu, tenis kulübü ile Batıdan bir örnek olarak anlatılmıştır [Alkışer ve Yürekli, 2004].

Başta başkent Ankara olmak üzere, diğer Anadolu kentlerinde de devlet konuta müdahale etmiştir. Bu müdahalenin sebebi yalnızca çalışanların ve belli sosyal statüde bulunan insanların mesken ihtiyacını karşılamak değildir. Bunun en önemli sebebi, devletin bu konutlar sayesinde örnek Türk toplumunu oluşturma ve yeni bir ulus yaratma çabasıdır. Yine bu noktada da mimarinin çağdaş toplumun oluşturulmasında üstlendiği rolün önemi ortaya çıkmaktadır.

Döneme hakim olan Kemalizm ideolojisi, sınıf ve statü farklarını göz ardı ederek bu anlayışını inkılaplar eşliğinde mekansal ve gündelik yaşam pratiklerine yansıtmıştır. Bozdoğan, Kemalizm ideolojisinin sınıf fark ve çatışmalarını homojenleştirici ve birleştirici millet idealine tabi kılarak, cumhuriyet dönemi mimarlarının çoğu projesinin büyüklük ve bütçe, müşteri farklılıklarını "kübik ev" in bütünleşmiş estetiğinin ve yalınlığının ardında gizlediğine dikkati çekmiştir [Bozdoğan, 2001]. Dönemin sınıf farklılıklarını ve çatışmalarını gözetmeyen eşitlikçi ideolojisi, mimarlıkta alanında da kendisini göstermiştir.

Bu dönemde, lojmanlar önemli mimari yapı tipleri olarak yer almışlardır. Lojmanlar, yapıldıkları yerlerde aynı zamanda çevrelerini de şekillendirmişlerdir. O dönemin devletçilik anlayışıyla oluşturulan sanayileşme faaliyetlerinde, fabrikalar ve işçiler için yapılan fabrika yerleşimleri önemli bir yere sahiptir. Lojmanlarda oluşturulan konut blokları, pek çok kentin ilk şehircilik uygulaması olması açısından da önem kazanmaktadır. Konut blokları bahçe şehir mantığıyla tasarlanarak köyden gelen işçilerin ve ailelerinin modern yaşama alışmasında önemli bir basamak oluşturmuşlardır. Dönemin ideolojisi, işçi konutlarına da damgasını vurmuştur. Sağlıklı ve modern çevrelerde yaşayan işçi ve memur kesiminin, üretimde de başarılı olacağı düşünülmüş; ve "konut" bu noktada da modern toplumu oluşturmada önemli

bir faktör olarak kullanılmıştır. Bu dönemde yapılan konutlar, içinde gerçekleştirilecek işlevlere bağlı olarak, farklı kesimler için farklı büyüklüklerde tasarlanmışlardır.

Erken Cumhuriyet Döneminde devletçilik anlayışının etkisiyle dar gelirli işçi ve memur kesiminin konut ihtiyacı devletin çabalarıyla ve çalışmalarıyla; yerli mimarların ortaya koydukları tasarımlarla karşılanmaya çalışılmıştır. Yerli mimarların kendilerini ispat etmelerini sağlayan önemli bir yapı tipi olarak konut, dönemin ideolojisinden ve devletçilik anlayışından izler taşıması nedeniyle de önemini arttırmıştır. Modern toplumun oluşturulmasında yararlanılan modern mimari, konut anlayışına da yansımış, yeni bir yaşam modelinin topluma sunulmasında başrol oynamıştır. Konut, barınma ihtiyacını karşılamanın da ötesinde, dönemin cumhuriyet anlayışının mekansal bir yansıması olarak değerlendirilebilir. İçinde ekonomik, sosyal-kültürel, politik pek çok süreci barındıran konut; dönemin ruhunun ve ideolojisinin anlaşılmasında önemli bir değer olarak ele alınmalıdır. Konut aynı zamanda da, modern toplumsal yaşantının kurgulanması için en küçük toplumsal birim olan ailenin modernleşmesini sağlayan ilk mekansal durumdur. Toplumun temelini oluşturan bireylerin oluşturduğu ailelerin yaşamlarını sürdürdüğü konutlar, modernizm anlayışı çerçevesinde biçimlenip Erken Cumhuriyet dönemi ruhundan önemli izler taşımaktadır. Modern toplumun, çağdaş yaşam biçiminin kurgulandığı çağdaş konutlarda yetişeceği inancı konuta olan bakış açısının gelişip konut tasarlamaya olan eğilimin de artmasını sağlamıştır.

4. İŞÇİ YERLEŞİMLERİ VE "MAHALLE" KAVRAMI

4.1. Siedlung Kavramı

Farklı kelimelerle söylense de "mahalle" kavramı hemen hemen tüm dillerde var olan bir kavramdır. İngilizce'deki settlement sözcüğü; yerleşim yeri, yerleştirme, yerleşme anlamlarına gelmektedir. Bu sözcük Almanca'da , "siedlung" olarak kullanılmaktadır. Türkçe'de ise mahalle; geleneksel kent dokusunun bir parçası olarak kullanılmaktadır. Siedlung, "konut bölgesi" anlamına da gelmektedir. Aynı zamanda da modern kentin bir parçası olmaya başlayan kavram, kendiliğinden oluşmuş bir mahalleden çok planlanmış, tasarlanmış bir mahalle anlamındadır.

Almanya'da modern siedlung fikri, konut sıkıntısına ve sanayi işçilerinin büyük şehirlerde kiralık barakalardaki kötü yaşam koşullarına karşı bir tepki olarak gelişmiştir [Akcan, 2005]. Sağlıksız yaşam koşulları ve sağlıksız konutlar uzun yıllar önemli bir tartışma konusu olarak gündemde kalmıştır. Kendine özgü bir model olan bu mahallelerde (siedlunglarda) konutun yanısıra sayısız sosyal ve kültürel hizmetlerin de verildiği binalar bulunmaktadır. Bu yerleşim alanlarında eğitimden sağlığa; sağlıktan sosyo-kültürel faaliyetlere kadar birçok ihtiyacı karşılayacak mekanlar düşünülmüştür. Parklar, yeşil alanlar, okullar, çamaşırhaneler, yemekhaneler, sosyal merkezler, alışveriş merkezleri, hastaneler v.b. pek çok mimari program bu yerleşimlerde yer almaktadır. Bu yerleşimler modern mimarlığın konut tipolojisinin gelişmesi için de önemli merkezler olmuştur. Yerleşimlerdeki konut tipolojileri birbiriyle benzer özellikler göstermiştir.

Bruno Taut, Martin Wagner, Ernst Reuter, Margarate Schutte- Lihotszky gibi mimarlar Almanya'daki önemli siedlung deneyiminin öncüleri olmuşlar ve Türkiye'ye gelerek, Türkiye'de de Alman siedlung ilkelerine benzer örnekler verilmesini sağlamışlardır. Seyfi Arkan, Sedad Hakkı Eldem gibi Almanya'da eğitim gören Türk mimarları da, bu ekolde eğitilmiş ve Türkiye'de "siedlung" kavramına yeni bir yorum getiren örnekleri vermişlerdir. Böylece Almanya'daki "siedlung"

kavramı Türkiye'de de örnek alınarak ve Türkiye'ye has söylemler oluşturarak melezleşen bir yapıda yeni örneklerin yapılmasına neden olmuştur [Akcan, 2005].

Erken Cumhuriyet Döneminde, yeni kurulacak ulus-devletin modern kenti ve modern konut çevresini inşa etme sürecinde; "siedlung" modern mahalle anlayışından yararlanılmıştır. Sanayileşme hareketlerinin de etkisiyle başkent Ankara'da ve pek çok Anadolu kentinde yeni kurulan fabrikalarla birlikte fabrika yerleşimleri oluşturulmuştur. Bu yerleşimlerde hedeflenen yalnızca konut problemini çözmek değil; ideal konut çevresini, sosyal ve kültürel etkinliklerle birlikte inşa etmektir. Ankara'da bürokratlar ve memur sınıfı için yapılan mahalleler, Zonguldak'taki kömür madeni işçileri için yapılan konutlar, Sümerbank fabrikaları yerleşimlerindeki işçiler ve fabrika çalışanları için oluşturulan mahalleler, bu modern yerleşimlerin ilk örnekleri olarak sayılabilir.

Almanya ve Türkiye'de uygulanan bu modern mahallelerin tasarım ilkeleri ve mekansal özellikleri dahil olmak üzere pek çok özelliği birbirine benzemektedir. Tasarım ilkeleri açısından ortak noktalar taşıyan bu birimlerdeki konutlar, genelde birbirini tekrarlayan bir düzen ve biçimde bulunmaktadır. Konutların yapılışlarında "ekonomiklilik", "işlevsellik", "verimlilik" gibi ilkeler göz önünde bulundurulmuştur.

Bu yerleşimlerdeki binaların arazideki konumlanışında bazı temel ilkeler dikkate alınmıştır. Almanya'daki siedlunglar genelde orta ve orta alt gelir grubuna ve işçilere yönelik olarak tasarlanmıştır. Türkiye'de ise Cumhuriyetin ilk yıllarında Hermann Jansen'in tasarladığı Bahçelievler semti gibi ilk örnekler genellikle üst ve orta sınıftaki insanlara yönelik uygulanmıştır. Binaların konumlandırılmalarında ise; yaşayanların sosyal statülerinin etkisi olmuştur. Daha üst düzey sosyal statüye sahip olanların konutları arazide daha güzel bir konuma yerleştirilmiştir. Bu modern mahalle tasarımı anlayışında genellikle bir standartlaşma ve esneklik, aynılık ilkeleri hakimdir. Bunlar da, sanayi kültürünü yansıtan özellikler olarak ortaya çıkmaktadır. Almanya'daki siedlung fikri, Türkiye'de de örnek alınarak Türk yaşam biçimi ve Türk Evi'nin kendine has özellikleriyle yeniden yorumlanmıştır. Örneğin;

Ankara'daki Saraçoğlu Mahallesi, Almanya'daki siedlung ile Türk evi'nin bir melezleşme ürünü olarak değerlendirilmektedir. Paul Bonatz'ın tasarlamış olduğu Saraçoğlu Mahallesi, Alman mimarın "Türk evi" çizgisini, Almanya'daki siedlung kavramıyla birleştirerek yeniden yorumlamasıyla önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Resim 4.1, 4.2). Bu mahallelerde kurgulanan kimlik, onu herhangi bir mahalleden de farklı kılmıştır. 1940'lı yıllarda planlanıp hayata geçirilen cumhuriyetin ilk toplu konut projesi olarak nitelendirilen bu konutlar, üst düzey bürokrat ve askerlerin ikameti için tasarlanmıştır.

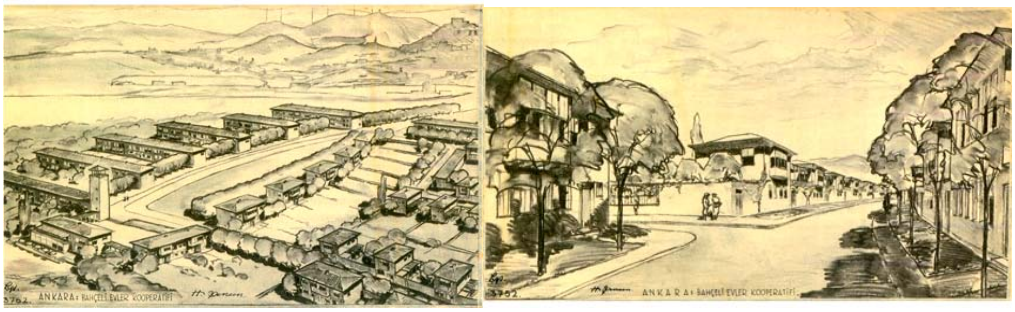
Resim 4.1. Saraçoğlu mahallesi [http://mimarlikmuzesi.org, 2008]

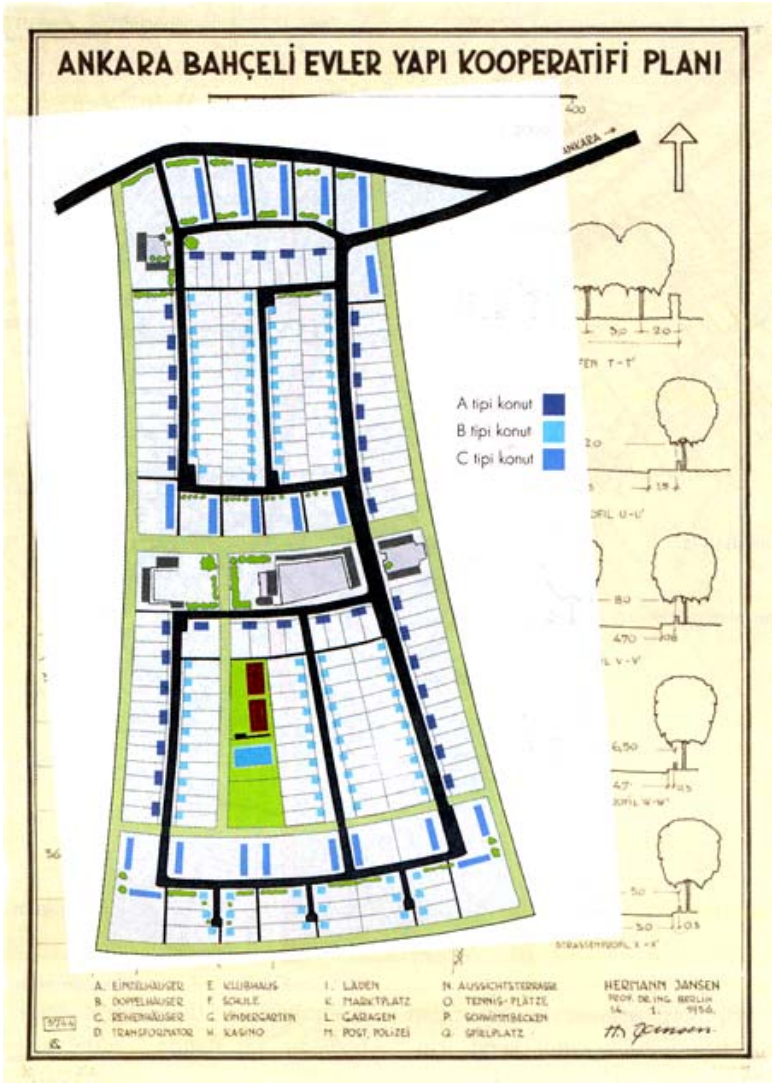
Resim 4.2. Saraçoğlu mahallesi tip yapı plan ve görünüşleri
[http://mimarlikmuzesi.org, 2008]

Gerçekten de o yıllarda artan konut talebi birtakım faktörler nedeniyle karşılanamıyordu. İşgücü yetersizliği, Emlak ve Eytam Bankası gibi kurumların güçsüzlüğü, inşaat malzemelerinin pahalılığı gibi faktörler buna yol açan faktörlerden yalnızca birkaçı olarak değerlendiriliyordu. Bu yetersizlikler içinde ilk kooperatif konut sunumu, Bahçelievler Konut Kooperatifiyle gerçekleştirilmiştir. Bu kooperatif, konut alanının "siedlung" anlayışıyla tasarlanması ve kooperatif türü bir örgütlenmeye gidilmesinin örneği olması özelliği açısından da bir yenilik olarak görülüyordu. Siedlunglar 1920-1930'lu yıllarda Almanya'nın konut sahibi olmakta yeterli geliri olmayan işçilere konut sağlamak için geliştirdiği, bahçeli kent konut mahalleleri olarak tanımlanmaktaydı. Alman plancı ve mimarlar, o dönemde Türkiye'de kurdukları "siedlung"larla ün yapmışlardı. Siedlunglar sadece bir mekansal tasarım değildi; aynı zamanda da bunun gerçekleşmesini sağlayan kooperatif bir örgütlenme olarak tanımlanmaktaydı [http://goethe.de].

1935'te kooperatiflere örnek olarak verilen Bahçelievler Yapı Kooperatifi 134 ortak tarafından kurulmuştur. Kooperatifin üyeleri cumhuriyet yönetiminin üst düzey bürokratlarıdır. 1930'lu yıllarda Hermann Jansen'in planladığı Ankara'daki Bahçelievler projesi bir bahçe şehir olarak, cumhuriyetin şehircilik anlayışını aydınlatması açısından son derece önemlidir (Resim 4.3). Ankara'daki diğer konut alanlarına örnek olarak tasarlanan bu mahalle, 10 Mayıs 1936 tarihindeki Ulus gazetesinde de kamuoyuna tanıtılmıştır. İçinde çarşısı, mektebi, gazinosu, kulübü, kütüphanesi ve parkı olan bu mahalle adeta kendi içinde bir şehir olarak değerlendirilmiştir [Kansu, 2009].

Resim 4.3. Bahçelievler yapı kooperatifi [Kansu, 2009]

Resim 4.4. Bahçelievler yerleşim planı [Kansu, 2009]

Örneklerden de anlaşıldığı gibi "siedlung" kavramı Erken Cumhuriyet Dönemi mimari anlayışında etkili olan önemli bir kavramdır. Almanya'da ve Türkiye'de uygulanan bu modern mahallelerin tasarım ilkeleri benzerlikler ve farklılıklar içerse de, bir dönemin konut ihtiyacını karşılamakta bu anlayıştan etkin bir biçimde yararlanılmıştır. Yeni kurulan ulus devletin konut anlayışı olarak önem kazanan "siedlung" kavramı, yeni düzenlemeleriyle Erken Cumhuriyet Dönemi konut mimarlığına damgasını vurmuştur.

4.2. İşçi Yerleşimleri

4.2.1. İşçi yerleşimlerinin önemi, misyonu ve mekansal özellikleri

Endüstrileşmiş dönemin ve Erken Cumhuriyet Türkiyesi'nin en önemli mekansal oluşumlarından biri fabrikalar ve işçi yerleşimleridir. Bu dönemde sanayileşmenin de etkisiyle işçiler için işçi konutları yapımına önem verilmiştir. İşçi konutları bu dönem için zengin bir bilgi kaynağı sunmakta; yapıldıkları dönemi aydınlatan birer mimari kültür öğesi olarak ele alınmalıdır. Bir idealin parçası olan işçi konutları Erken Cumhuriyet Döneminde çağdaş ve modern toplumun inşa sürecinde de son derece önemli bir misyona sahiptir. Yapıldıkları dönemde işçilerin barınma sorununa çözüm getirmenin yanında; modern toplumun inşa sürecinde önemli bir aşamayı temsil etmektedirler.

İşçi konutları konut olmanın da ötesinde, sahip oldukları misyon ve barındırdıkları ideolojik alt yapıyla ideolojinin mimariye yansıması olan bir kültür ürünü olarak nitelendirilmelidir. Barınmanın ötesinde işçinin yaşama bakış açısını değiştirecek, dönüştürecek ve aydınlatabilecek mekansal oluşumlardır. Bu konutlar, yapıldıkları dönemde işletme sahibi olarak devletin ya da özel kişilerin, bir başka deyişle işverenin; işçiye ve onun yaşam kalitesine verdiği önemin göstergesi olması açısından da önem kazanmaktadırlar.

İşçi konutları düşüncesinin alt yapısını oluşturan ortama bakıldığında iki özellik ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; işçinin sağlığını koruyarak işçinin geleceğini ve verimliliğini arttırmak olarak özetlenebilir. Bu açıdan bakıldığında ise; işletmenin rantabilitesi de artacağından işçi konutları sorunu her dönemde çözülmeye çalışılan bir sorun olarak görülmüştür. İkinci özellik ise; endüstrileşmenin her döneminde, farklı yaşam tarzı kökenli, sınıf katman ifadeli ve statüye dayalı konut tiplerinin tasarımda yer almasıdır. Kent konutları, kır konutları gibi coğrafya ve yere bağımlı ayrımlara dayanan konut tiplerinin yanısıra, memur evi, işçi evi, yönetici evi, yoksul evi gibi ayrımlarla da konut tipleri ortaya çıkmıştır [Cengizkan, 2009].

İşçi konutları, fabrikanın temsil ettiği "yeni" kimliği de mekansal açıdan yansıtan önemli öğelerdir. İşçi konutları, 20.yy başında Ebenezer Howard'ın "bahçe şehir" (garden city) kavramı ile, Tony Garnier'in "Endüstri kenti" (cite industrielle) ütopik plan anlayışından da birtakım özellikler taşımaktadır. İşçi konutlarında sosyal statüye dayalı birtakım ayrışmalar da göze çarpmaktadır. Fakat buradaki bu mekansal ayrışmalar, ayrımcı bir yaklaşımın sonucu olarak değerlendirilmemeli; akılcı bir ayrışmanın sonucu olarak değerlendirilmelidir.

İşçi konutları, fabrika-kent, işçi-fabrika, işçi-kent ve işçi-konut ilişkilerini gösteren önemli mimari oluşumlardır. İşçi konutları ve fabrika yerleşimleri bulundukları kentlerdeki sanayi faaliyetleri oluşturmak dışında, o kentin modern bir kent haline gelmesinde de önemli rol oynamaktadırlar. Yerleşimler aynı zamanda da kuruldukları kentlerin gelişimindeki belirleyici etken olmuşlardır. Bu kentlerdeki kentsel gelişimse, yerleşimlerin bulunduğu bölgeden başlayarak kentin bütününe yayılmıştır.

Fabrika yerleşimlerinde fabrika, kent, işçi ve işveren arasındaki ilişkiler açıkça gözlemlenebilmektedir. İşçi-işveren arasındaki sözleşmenin gündeme getirdiği ve "işçi konutları" mantığı içinde karşılıklı olarak benimsenen işçi-işveren arasındaki bağımlılığın boyutları ve gerekçeleri şöyle açıklanmaktadır [Cengizkan, 2009];

a) Fabrikanın yarattığı işçi talebi ve konut açığı ortamında, işçi belirli bir fabrikaya lojman türü ucuz ya da ücretsiz konut ile bağımlı kılınmakta; dolayısıyla emeğini de bağımlı kılmaktadır. Böylelikle, işverenin işçi bulma riskini, işçinin iş bırakma riskini azaltan bir tercih ortamı yaratılmış olmaktadır.
b) İşçi aynı zamanda coğrafi açıdan da aynı fabrikaya bağımlı kılınmış olmaktadır. Bununla işçinin kent içi ya da kent dışı, başka bir fabrikayı, bir işliği tercih etmesi riski de azaltılabilmektedir. Böylece işveren açısından işgücünün sürekliliği sağlanmış olmaktadır.
c) İşyeri- işçi evi arasındaki geliş-gidiş süresi, en aza indirildiği, en emniyetli ortama ve koşullara kavuşturulduğu için, işletmenin işgücü randımanı arttırılmış; işgücü kaybı (keyifsizlik biçiminde bile) en aza indirgenmiş olmaktadır.
d) İşçi mahallerinin barındırdığı eğitim (kreş, değişik dereceli okul), sağlık (sağlık ocağı, revir ve özel hastahane) ve sosyalleşme mekanları (park, piknik alanı, gazino, kulüp, spor sahaları) ile işçi ailesinin geleceğe ilişkin kaygıları giderilmekte; ailenin kendisini rahatça yenilemesi (re-production) olanağı en çoğa çıkarılmış olmakta;

böylece üretim içinde işgücünün verimlileştirilmesi ve nitelikli işgücü ile sağlıklı çalışma koşulları sağlanmaktadır.

İşçi konutlarını incelemek, bu konutların yer aldığı bağlamın ekonomik, toplumsal ve politik koşullarını değerlendirmek açısından da faydalıdır. Bu konutlar ve yer aldıkları fabrika yerleşimleri bir dönemin ideolojisini yansıtmaları ve dönemin devletçi ekonomi anlayışının mekansal oluşuma katkısını ortaya koymaları açısından değerlendirilmesi gereken mimari unsurlardır. Fabrika yerleşkelerinin incelenmesinin önemi şu şekilde özetlenmiştir [Cengizkan, 2009];

" Kendiliğinden gelişen kapitalist bir oluşumdan çok seçkinlerce yürütülen bir modernleşme ve sanayileşme sürecinde bu fabrika yerleşkelerinin incelenmesi, toplumsal değişime yönelik yeni düşünce ve stratejilerin sanayi politikaları içinde ve sanayi mekanlarında nasıl denendiğini görmemize olanak sağlayacaktır. Dolayısıyla çağdaş bir ulusun bireylerini oluşturma projesine paralel giden, tarıma dayalı bir nüfusun sanayi ilişkileri içine sokulma süreci modern bir işçi sınıfının ilk örneklerinin bu fabrikalarda ortaya çıkmasını sağlamıştır."

Dünyada ve Türkiye'de örnekleri bulunan işçi konutları ve fabrikalar, bulundukları kentlerde kentsel ve toplumsal gelişmeyi olumlu yönde etkilemişlerdir. Türkiye'de de Erken Cumhuriyet Döneminin önemli mimari kültür öğesi olan konutlar, yeni kurulan Cumhuriyet'in yaşantısını ve ideolojisini halka öğreten bir okul niteliğindedir. İşçi konutları aynı zamanda da, modern toplumun inşasında mimarlığın oynadığı rolün somut bir göstergesi olarak nitelendirilmektedirler.

İşçi konutları ile yere bağımlılık ve aidiyet kazandırılmıştır. İşgücünü yere bağımlı kılan mekanların birleşimi olarak değerlendirilen işçi konutları ile işgücünün hareket alanı arasındaki ilişkiden şöyle bahsedilmektedir [Cengizkan, 2000];

" İşçi konutlarının varlığını işgücünün hareketliliği üzerinden açıklamak bir ikilemi de içinde barındırmaktadır. İşçi konutları aslında, belirli bir süre ve alan içinde, işgücünün hareketliliğine son vermekte, ya da en azından son vermek üzere tasarlanmaktadır. Bölgesel ölçekte ve geniş zaman diliminde endüstri alanına hareketlenmesi beklenen işgücünün hareketliliğinin işçi konutları sayesinde sona ermesi sağlanmakta, işçiler uzun erimde fabrikaya bağımlı kılınarak bir diğer endüstri alanına hareketlenmeleri olasılığı azaltılmaktadır. İşçi konutları fabrika yerleşkesinde ise, işçilerin gündelik hayattaki hareketlilik alanları yerleşke sınırları

ile tanımlanmaktadır. Her iki durumda da işgücü yere bağımlı hale getirilmekte, işçi konutları işgücünün hareket alanını sınırlamaktadır.”

4.2.2. Dünyada işçi yerleşimleri ve örnekleri

İşçiler için konut sorunu her dönem önemsenen bir sorun olmuştur. İşçi mahallelerinin tasarım ilkelerine ve özelliklerine dönemin yazılı kaynaklarında geniş yer verilmiştir. İşçiler için kurulan mahallelerin genel özelliklerine 1937 yılında, dönemin ünlü dergisi Arkitekt’te de şöyle değinilmiştir [Arkitekt, 1937];

“ Yeniden inşa edilecek amele mahallelerinin arsalarının yerlerini intihap meselesi mühimdir. Arsaların, iş yerlerine mümkün mertebe yakın olmaları gerektiği gibi, havadar ve güneşi bol mıntıkalar olmalıdır. Bu mahallelerin şehre giden büyük münakalat yollarına civar olması icab ettiği gibi etrafının geniş yeşil ve ağaçlı sahalar ile ihata edilmiş olması mümeyyiz vasıflardan biridir.

Bol yeşil sahalar arasında, büyükşehir kesafetlerinin kenarında ihdas edilecek olan bu ucuz evler mıntıkası ile aynı zamanda şehir kesafetinin önüne geçileceği gibi sıhhi ve içtimai cihetlerden de nüfusun çoğalmasına, sıhhat işlerinin düzelmesine yardım edilmektedir. Küçük birer sebze ve çiçek bahçesi olan evlerin teşkil ettiği bol ziya ve havalı mahalleler, ırkın istifasına yarayan amillerden biridir.”

Tasarlanan işçi mahallelerindeki evler genellikle sıra evler biçiminde ve yeşillikler içinde inşa edilmiştir. Evlerin arkalarında çocuk bahçeleri, oyun sahaları ve büyük yeşil sahalar yer almaktadır.

20.yy konut yerleşimlerinde genellikle Ebenezer Howard’ın bahçe şehir (garden city) modeli kullanılmıştır. Howard’ın “bahçe şehir” düşüncesinin temelini, kentsel ve kırsal alanın olumlu özelliklerinin birarada toplanması oluşturmaktadır. Bu modele göre, kır ile kentin ahenkli bir biçimde birarada yer alması amaçlanmıştır. 20.yy konutları için önemli bir model oluşturan bahçe şehirlerde, 19.yy konutlarından farklı birtakım özellikler bulunmaktadır. Bunlardan birini, konutların daha büyük olması, diğerini ise; bu konutların geniş bahçelere sahip olması olarak sıralayabiliriz. Bu dönemde yapılan yerleşimlerin planlamasında; hijyen, güneş ışığı ve havalandırma gibi kriterler önemli kriterler olarak belirlenerek, tasarımlara yön vermişlerdir.

Bu dönemde yapılan yerleşimlerden Römerstadt, 1926-1932 yılları arasında Frankfurt'ta Ernst May tarafından yapılmıştır. Yerleşimde yeterli güneş ışığı ve havalandırma gibi kriterler en iyi biçimde sağlanmaya çalışılmıştır. Bu yerleşimdeki konutların çoğu 2 ve 4 katlıdır. Sıra halinde düzenlenen konutların ön cepheleri yola bakmakta, arka cepheleri ise bahçelere bakmaktadır. Konutlar tepenin yamacındaki eğimi takip ederek, yerleşimin merkezinden nehre doğru teras yapmaktadır [Lampugnani, 1985]. Römerstadt, aynı zamanda teknik açıdan sunduğu olanaklarla da o dönemde yapılan yerleşimler arasında önemli bir yere sahiptir. Elektrik, merkezi ısıtma sistemi v.b. pek çok özelliğe sahip, rasyonel formda konumlanan evler ile bu yerleşim modernleşmeyi yansıtan bir model oluşturmaktadır (Çizelge 4.1).

Berlin'deki Hufeisensiedlung'da bu dönemde yapılmış önemli örnekler arasındadır (Çizelge 4.1). Bruno Taut ve Martin Wagner'in Berlin'de 1925-1927 yıllarında tasarladığı yerleşimde her konut birimine iki yönden havalandırma ve güneş ışığı alma olanağı sağlanmıştır. Yerleşim 5000 insanın yaşayabileceği biçimde tasarlanmış olup, 3 katlı konut birimlerinden meydana gelmektedir [Lampugnani, 1985]. Küçük, doğal bir su birikintisi etrafında konumlandırılmış at nalı biçimindeki birimi yerleşimin merkezini oluşturmaktadır. Bu yerleşim Berlin'de ilk yapılmış olan siedlunglardandır.

İşçi yerleşimleri konusunda, uluslar arası mimarlık alanındaki en önemli örneklerden biri de 1927 yılında Werkbund örgütünün Stuttgart yakınında düzenlediği Weissenhof yerleşme bölgesidir. Weissenhof yerleşim bölgesi, bir konut sergisi olmasının yanında, aynı zamanda da kentsel bir sergidir. Bu yerleşim bölgesinde, tek evler, sıra evler ve apartmanlar bulunmaktadır. On iki ev modelinin modern ve çağdaş yaşam konseptini sunduğu bölgede, beş ülkeden on altı mimar geleceğin ideal konutlarını tasarlamak üzere biraraya gelmiştir. Burada tasarlanan konutlar, gelecekteki modern işçi konutlarının birer örneği olarak sunulmuştur. Aralarında Mies van der Rohe, J. J. P. Oud, Le Corbusier, Bruno Taut, Hans Poelzig, Peter Behrens ve Walter Gropius gibi ünlü mimarların da bulunduğu on altı mimar bölgede tasarımlarını gerçekleştirmişlerdir (Çizelge 4.1).

Weissenhof yerleşiminin önemini; Bozdoğan, modern hareketin tarihinin yazılmasında, 1927 Stuttgart'daki "Weissenhof Konut Sergisi"nin ve 1928'deki yıllık toplantılar ve yayınlar yoluyla yeni mimariyi savunan uluslar arası örgüt olarak CIAM'ın (Uluslar arası Modern Mimari Kongresi) kurulmasının etkili olduğunu belirterek vurgulamıştır [Bozdoğan, 2001].

Weissenhof yerleşim bölgesinde, ilk kez modernizm kendisini ortak bir hareket içerisinde bireysel üstünlüklerle ifade etmiştir [Joedicke, 2000]. İçinde barındırdığı tasarımlardaki farklılıklara rağmen Weissenhof yerleşim bölgesi, 1930'larda modern mimarlığın üslup birliğine vardığını gösteren bir ortak deney alanı olması açısından da son derece önemlidir.

Weissenhof yerleşiminin hemen ardından Almanya'da Karlsruhe yakınlarında Dammerstock Siedlung (1927-1928) tasarlanmıştır. Modern bina yapım tekniğiyle üretilen ince uzun bloklar, maksimum güneş ışığından yararlanacak biçimde, birbirine paralel şekilde konumlanmıştır. Yerleşim, Gropius'un genel yönetimi altında, farklı mimarlar tarafından üretilen projelerin biraraya getirilmesiyle inşa edilmiştir [Giedion, 1992]. Yerleşim, tek bir mimarın tasarımından çıkmış bir görüntüye sahiptir.

Önemli işçi yerleşimlerinden bir diğeri de, Alman sanayi kuruluşu Siemens tarafından, fabrikasında çalışan işçiler için Berlin'de 1929-1934 yılları arasında yaptırılan Siemensstadt'tır. Diğer yerleşim bölgelerinde olduğu gibi Siemensstadt'ta da uzun bloklar yeşil bir doku içerisinde, maksimum güneş ışığından yararlanacak biçimde düzenlenmiştir. Siemensstadt'taki bloklar, Dammerstock Siedlung'ta da düzenlendiği gibi dizi blok yerleşim düzeni biçiminde yerleştirilmişlerdir (Çizelge 4.1).

Hollanda'da ise bu yerleşimlere örnek olarak, 1919-1921 yılları arasında Rotterdam'da Michael Brinkman'ın tasarladığı Spangen Siedlung'u verebiliriz. Bu yerleşim Manfredo Tafuri'ye göre, sıradışı tasarıma sahip bir yerleşimdir [Tafuri, 1986]. Yükseltilmiş bir sokak önerisi içeren yerleşimde, balkonlar ve rampalar

yükseltilmiş yaya yolu olarak hizmet vermektedir. Yükseltilmiş sokak önerisi, geleneksel tasarım kurallarının dışına çıkılmasını sağlamıştır (Çizelge 4.1).

Rotterdam'da tasarlanmış bir diğer işçi yerleşimi de, J. J. P. Oud tarafından tasarlanan "Die Kiefhoek" yerleşimidir. Modern form anlayışıyla yerin ve durumun biçimine göre şekillenen bu yerleşmede de, bahçe-şehir modeli kullanılmıştır. Bu yerleşim yerindeki evlerin düzenlenmesinde kullanılan "bahçe şehir" modeli 20.yy için önemli bir standarttır. Ebenezer Howard'ın bahçe şehir (garden city) modeliyle, modern insanın ihtiyaçları büyük kütlelerin içinde çözülmek yerine bahçelere kaydırılarak çözülmeye çalışılmıştır. Sıra ev biçiminde düzenlenen evlerin, alt katında oturma odası, yemek odası, mutfak; üst katında ise, yatak odaları ve banyo bulunmaktadır. Evlerin arka kısımlarında da bir arka bahçe tasarlanmıştır.

Die Kiefhoek yerleşimindeki sıra evler, modern dünyada mimariyle endüstriyel tasarımın ortak bir paydada buluşabileceğini göstermektedir. Evler, endüstriyel ürünün, modern dünyada tekrar tekrar üretilmeye elverişli olduğunun somut bir göstergesi olarak yer almaktadırlar. Bu, aynı zamanda 1923 yılında Le Corbusier'in yaptığı "makine olarak ev" fikriyle de örtüşmektedir. Bu fikre göre de ev, bir endüstri nesnesi olarak değerlendirilerek; çoğaltılabilir, kopyalanabilir bir nesne özelliği kazanmıştır. Bu yerleşimde görülen sıra ev formu da bunu doğrular niteliktedir. Tekrarlanan standart birimlerden oluşan dizi şeklindeki konutlarda, sürekli devam eden bir duvar düzlemi boyunca pencere bantları cadde boyunca devam etmektedir. Kiefhoek'in geneline bakıldığında, sıkışık planlamasına rağmen bir bütünlük ve netlik sağlanabilmiştir (Çizelge 4.1) [Gössel, 1991].

Die Kiefhoek'in yanyana dizilmiş bu evleri kolektif hafızada yeri olan bir sıra ev sokağından çok gemiyi ya da vagonu çağrıştırmaktadır. Bu da modern dünyada evin eski evler kadar, kompartmanların ve kamaraların modern dünyasına ait olabileceğini ifade etmektedir [http://arkitera.com].

J. J. P. Oud'un 1924-27 yılları arasında tamamlanan Hook of Holland işçi konutları ile Walter Gropius'un tasarladığı Törten yerleşimi de önemli diğer örneklerdendir

(Çizelge 4.1). Törten yerleşiminde de diğer yerleşimlerle benzer olarak ihtiyaçlar mekansal olarak minimumda çözülmüş, evler teras evler biçiminde tasarlanmıştır. Bauhaus'ta Walter Gropius ve öğrencileri tarafından prefabrik öğelerle standart konutlar tasarımına ağırlık verilirken, Le Corbusier ise o dönem için her yere uygulanabilecek standart konut tipini önermiştir [Aslanoğlu, 2010]. Bu dönemde ev, Le Corbusier tarafından bir makine olarak tanımlanmış; sanayileşmenin getirdiği seri üretim mimari anlayışa da hakim olmuştur. Bu dönemde ev, kolaylıkla her yere kopyalanabilen ve taşınabilen bir endüstri nesnesi olarak değerlendirilmiştir.

Çizelge 4.1. Dünyadaki siedlung örnekleri

1. Römerstadt 1926-1932, Frankfurt Mimarı: Ernst May	 (a) Römerstadt genel görünüm (b) Römerstadt görünüş (a) [http://stadtgeschichte-ffm.de, 2011] (b) [http://archiguide.free.fr, 2011]
2. Hufeisensiedlung 1925-1927, Berlin Mimarları: Bruno Taut Martin Wagner	 (a) Hufeisensiedlung vaziyet (b) Genel görünüm (a) [http://history-wiki.wikispaces.com, 2011] (b) [http://housingprototypes.org,2011]
3. Weissenhof Yerleşim Bölgesi 1927, Stuttgart Mimarları: 5 ülkeden 16 mimar	 Genel görünüm Mies van Der Rohe, Weissenhof [http://zgapa.pl, 2011] [http://flickr.com, 2011]
4. Dammerstock Siedlung 1927-1928, Karlsruhe Mimarları: Gropius yönet.farklı mimarlar	 (a) Vaziyet (b) Genel görünüm (a) (b) [http://panoramio.com, 2011]

Çizelge 4.1. (Devamı) Dünyadaki siedlung örnekleri

5. Siemensstadt 1929-1934, Berlin Siemens tarafından fabrikada çalışan işçiler için yaptırılmıştır	 (a) Siemensstadt (b) Siemensstadt Görünüş (a) (b) [http://wordpress.com, 2011]
6. Spangen Siedlung 1919-1921, Rotterdam Mimarı: Michael Brinckman	 (a) Spangen Siedlung (b) Planlar (a) [http://soa.syr.edu.html, 2011] (b) [http://soa.syr.edu.html, 2011]
7. Die Kiefhoek 1925-1930, Rotterdam Mimarı: J.J.P. Oud	 Genel görünüm Die Kiefhoek Görünüş [http://kuntgeschichte.net, 2011] [http://nl.wikipedia.org, 2011]
8. Hook Of Holland 1924-1927, Hollanda Mimarı: Walter Gropius	 Hook of Holland görünüşler [http://lanternslide.wikispaces.com, 2011]

4.2.3. Türkiye'de Erken Cumhuriyet Döneminde işçi yerleşimleri ve örnekleri

Fabrikalar ve işçi yerleşimleri Erken Cumhuriyet Dönemine damgasını vuran yapı tipleri olarak, 1930'lu 1940'lı yıllarda modern yaşam modelinin topluma öğretilme aşamalarında rol oynayarak ön plana çıkmışlardır. Barınmanın yanında, işçilerin tüm sosyal ve kültürel ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte tasarlanmış olan bu yerleşimlerde, yaşayanlara yeni bir dünya görüşü kazandırılarak ulus devletin temelleri atılmaya çalışılmıştır. Sağlıklı ve modern çevrelerde yaşayanların üretime katılımları da olumlu yönde olmuş, bu yerleşimlerle modernizmin ve ideolojinin biçimlendirdiği yere aidiyet ve bağlılık kazandırılmıştır. Sosyolojik bir laboratuvar niteliğinde olan yerleşimler, dönemin ideolojisiyle beslenen ve biçimlenen önemli mekansal kararlar olma özelliğini de taşımışlardır.

Dönemin devletçilik anlayışıyla tasarlanan fabrika ve işçi yerleşimleri sadece ekonomik açıdan ele alınmamalı; modernleşme ve toplumsallaşma sürecinde ortaya koyduğu katkılarla da değerlendirilmelidir. Bu dönemde kurulan fabrika yerleşimleri, kurumsal olma özelliğini ve konut işlevini biraraya getirerek daha sonraki devlet fabrikaları için örnek oluşturacak mekansal ve toplumsal bir model oluşturmuşlardır. Devlet fabrikaları tüm bu özellikleriyle ulus devletin "daha iyi bir geleceğe" yönelik tasarımlarını da temsil etmektedirler [Cengizkan, 2009].

Erken Cumhuriyet Döneminin en somut göstergesi olan işçi yerleşimleri, aslında dönemin mimari ve sosyal kimliğini de yansıtmaktadır. Cumhuriyet'in mekan devrimi niteliğini taşıyan bu yerleşimler modernizmin de etkisiyle yeri şekillendirip dönüştürmüşlerdir. Ülke sanayileşmesi, yeni, modern, ve çağdaş yaşam biçimini topluma sunmakta bu yerleşimleri kullanmıştır. Devlet eliyle kurulan bu yerleşkelerde üretim, idare, sosyalleşme, ikamet ve rekreasyon mekanları birarada düşünülerek tasarlanmıştır.

Bu yerleşimleri değerlendirebilmek için dönemin devletçi sanayi anlayışını da incelemek gerekir. 1930'lardaki devletçi sistem birkaç madde halinde şöyle özetlenmektedir [Karatosun ve Arıtan, 2010];

“(1) Bu çerçevede 1934’te ilan edilen I. Beş Yıllık Sanayi Planı’nda çeşitli dallarda devlet eliyle yirmi yeni fabrikanın/ yerleşkenin kurulması karara bağlanır. (2) Sümerbank da, planda adı geçen tekstil yerleşkelerinin kurulmasını sağlar. (3) Üretim, sosyalleşme, ikamet ve rekreasyon mekânlarını aynı anda içeren, kendi kendine yeterli bu yerleşkeler, Cumhuriyetin modernleşme projesini yaşama geçiren devlet odaklı örnek modeller sunar. (4) 1950’li yıllarda ise Demokrat Parti’nin iktidara geçişi, görece liberal politikaların benimsenmesine ve sanayileşme üzerindeki devlet kontrolünün bir ölçüde azalmasına yol açar. Yine de bu dönemde devlete bağlı yeni sanayi yerleşkeleri açılır. Ancak söz konusu yerleşkelerin bir bölümü yerli sermaye ile ortaklıklara girişir ve İnsel’in deyimiyle “fiyat, alım-satım ve finansman politikaları hükümetler tarafından belirlenen” (5), ama ağırlıklı olarak yerli girişimcilerin kurduğu Tariş, Fiskobirlik gibi işletmeler öne çıkar. 1950’lerde kurulan bu işletmelerin çoğu, önceki yılların öncü yerleşkelerinin organizasyon şemalarını yineler, ama bunlara yeni kullanımlar ekler.”

Erken Cumhuriyet Dönemindeki sanayi yerleşmelerinde işçilere ve çalışanlarına yönelik konutlar dışında, sosyalleşme ve rekreasyon mekanları da bulunmaktadır. Cumhuriyet modernleşmesinin toplu kullanımı esas alan ve halka yeni bir yaşam modeli öneren yapısı mekansal açıdan da farklı yapı tipleriyle sağlanmaktadır. Sanayi yerleşmelerinde çalışanlar ve çalışanların ailelerinin tüm ihtiyaçları düşünülerek tasarım yapılmıştır. Bu yerleşimler, o dönemde yeni oluşturulmak istenen toplumun “kimlik” arayışının önemli mekansal yansımalarıdır. Yerleşimler sahip oldukları sosyal donatılarla birlikte bulundukları kentlerdeki kentsel gelişme için de belirleyici olmuşlardır. Bahçe-kent niteliğinde tasarlanan konutlar, köylerinden çalışmaya gelen pek çok işçi ailesinin kent ve modern yaşama alışmasında önemli bir unsur olmuştur. Bahçe-kent mantığıyla tasarlanan konutlarda modern bir yaşam sürülmesi sağlanmaya çalışılmıştır. İşçi konutları tasarlanırken sosyal statü farklılıkları da göz önünde bulundurulmuştur.

İşçi yerleşmelerindeki en önemli özelliklerinden biri de yere uygun tasarım yapılmasıdır. Bu yerleşimlerde yeşille ayrılmış mahallecikler biçiminde bir örgütleniş söz konusudur. Binaların arazideki konumlanmalarında da bir sınıflandırma bulunmaktadır. İşçi konutlarında, modern yaşam biçiminin gerektirdiği tüm ihtiyaçlar minimumda karşılanmaya çalışılmıştır. Modern yaşam biçiminin mekanlarla, ideoloji-mimarlık ilişkisi bağlamında topluma benimsetilmesi için çalışmalar yapılmıştır.

Dönemin devletçi sanayileşme faaliyetleri modern toplumu oluştururken toplumun yaşam standardını da yükseltmeyi hedeflemiştir. Bu anlayış dönemin önemli yapı tipi olan işçi konutlarına da yansımıştır. İşçi konutlarındaki yaşam standardından ve işçilerin yaşantılarından dönemin dergilerinden Arkitekt'te 1939 yılında şöyle bahsedilmektedir [Arkitekt, 1939];

"Bugün, işçilerin evlerini ziyaret edenler, yeni hayat şartlarının yükselmiş olduğunu görüp anlarlar. İyi mektep görmüşlerdir, sinemalar kadınlara evlerinin içinin nasıl tanzim edilmesi icabettiğini öğretmiştir, radyo onlara dünya ahvali ile temas etmek imkanını vermiştir ve hele birçok işçi evindeki radyo cihazları büyük cinstendir. Seyahatler yaparak dünyanın birçok şehirlerini ve güzelliklerini görmüşlerdir. Bilhassa gençler tamamen başka ve yeni şartlar altında yetişiyorlar. Evli insanlar kadar para kazanıyorlar. Seyahatlere çıkıyorlar, motosiklet motorbot alıyorlar. Birçok mecmualar okuyorlar, lüks hayata dair resimler görüyorlar; ve nihayet , evlendikleri zaman, hayatlarının fenalaşmasına razı olmuyorlar. Yaşamak, seyrüsefer hayatının içine katılmak, dünyayı gözle görüp zevkini çıkarmak istiyorlar. Değişikliklerle dolu, revnaklı bir yaşayış onların emelidir. İşte yapacağımız inşaat, tamamen değişmiş olan bu insanlar içindir. Tatmin etmemiz icabeden ihtiyaçlar eski zamandakine nazaran büsbütün başkadır" [Striemer, 1939].

Fabrikalar ve lojmanlar, sanayileşme hedefinin etkisiyle kurulmuş olsalar da, aslında arka planda "modernleşme" hareketinin uygulamaya döküldüğü kentsel ölçekte bir düzenleme olarak da değerlendirilebilirler [Asiliskender, 2002]. İşçi yerleşimlerinde konutların konumlanışındaki sınıfsal farklılık ve mekanlardaki büyüklüklerin statüye göre farklı büyüklüklerde olması, mahallenin toplumsal hiyerarşisini yansıtan önemli bir özelliktir.

I. Beş Yıllık Sanayi Planı 1934'te ilan edilince, devlet eliyle yirmi yeni fabrika ve yerleşkenin kurulması karara bağlanmıştır. Bu kararla birlikte de işçilerin barınma sorunu ortaya çıkmıştır. Sümerbank da dönemin önemli yapı tipini oluşturan fabrikaların ve fabrika yerleşimlerinin kurulmasında önemli görevler üstlenmiştir. Sümerbank, bu dönemdeki sanayi faaliyetlerini destekleyen önemli bir kuruluş olup, Atatürk tarafından devlet fabrikalarının finansmanı, inşası ve işletmesi için kurulmuş devlet kontrolüne tabi bir bankadır. Bu fabrikaların çoğunluğu mensucat fabrikası

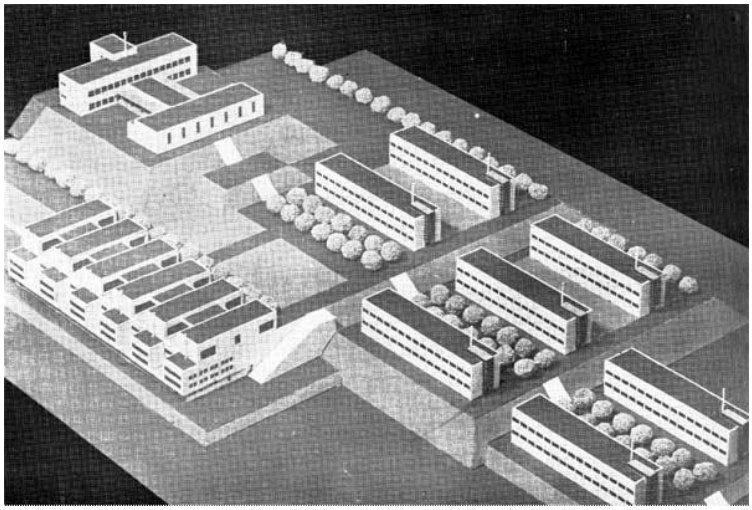
olmak üzere, deri, kağıt ve çimento fabrikaları da bulunmaktadır. Sümerbank'ın en önemli özelliklerinden biri de, fabrikalarının planlarını yapmak üzere mimari şubesinin bulunmasıdır. Her fabrikanın 100-200 işçi evi de Sümerbank tarafından finanse edilmektedir. Sümerbank aynı zamanda kooperatiflere mesken planlarında ve müteahhit yardımında da bulunmaktadır [Wagner, 1956].

Sümerbank, devletçi sanayileşme programının uygulanmasında ve Türkiye'deki iktisadi kamu girişimciliğinin örgütsel yapılarının gelişmesinde büyük öneme sahiptir. Tezel, bankanın temel işlevinin devlet imalat sanayii yatırım programlarını uygulamak ve kurulacak devlet fabrikalarını işletmek olduğunu belirterek Sümerbank'ın önemine dikkati çekmiştir [Tezel, 2002].

Erken Cumhuriyet Döneminde sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan işçi konutları sorunu birçok toplu konut örneğiyle çözülmeye çalışılmıştır. Bu dönemde hükümetçe işçiler için düşünülen birkaç toplu konut örneği arasında, Ankara'daki Amele Mahallesi, İzmir'de belediyenin yaptırdığı ve Cumhuriyet'in onuncu yıldönümünde açılışı yapılan dört yüz evlik işçi mahallesi ve bir Fransız şirketinden satın alınan Zonguldak kömür maden işçileri için, Seyfi Arkan'ın tasarımlarını yaptığı işçi yerleşimleri vardır [Aslanoğlu, 2010]. Sümerbank'ın , ikinci dönemde kurduğu Ereğli, Kayseri bez, Hereke fabrikası ile İzmit kağıt fabrikası için yapılan işçi konutları ise 1942-43 yıllarında yapılmıştır.

İşçi yerleşimlerinin yapılış amacı, ekonomik ve sosyal işlevi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus-devlet oluşturma çabalarıyla ilgilidir [Asiliskender, 2004]. Burada da bahsedildiği gibi özellikle de Anadolu'da kurulan fabrikalar ve işçi yerleşimleri, çağdaş yaşamı Anadolu'ya taşımaları ve dönemin ideolojisini barındırmalarından ötürü son derece önemlidirler. Türkiye'de işçilere yönelik uygulanan bu yerleşimlerin ilk örnekleri arasında Seyfi Arkan'ın tasarladığı Kozlu K.İ.A.Ş. Amele Evleri ve Üzülmez M. K. İ. Amele Evleri Mahallesi verilebilir (Çizelge 4.2).

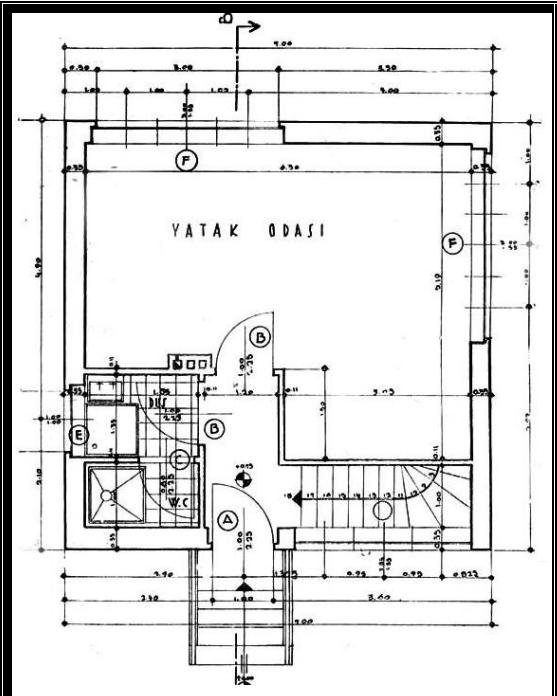
1936 yılında Seyfi Arkan tarafından tasarlanan işçi evleri Kozlu'da bir kompleks biçiminde yapılmaya başlanmıştır. Bu kompleksin içinde; işçi, mühendis evleri ile birlikte köy ve işçi çocukları için ilkokul, tenis alanı ve ayrıca da ergen işçi evi inşasına başlanmıştır. Dergide ayrıca, birer katlı olan işçi ve mühendis evlerinin oldukça ekonomik olduğundan bahsedilmiştir (Resim 4.5) [Arkitekt, 1936].

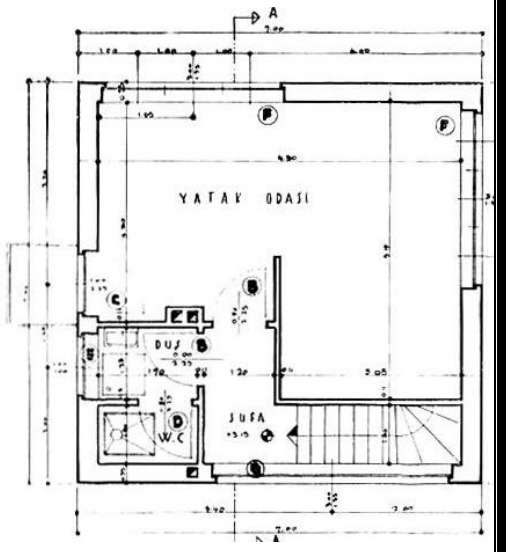
Resim 4.5. Kozlu işçi evleri genel görünüş maketi [http://arkiv.arkitera.com, 2008]

Cumhuriyet'in ilk yıllarına hakim olan modernleşme ideolojisini rasyonalize eden mekansal oluşumlardan biri de devlet mülkiyetindeki KİT'lerdir. KİT'lerin kuruluşu sırasında açıklandığı üzere uzman gruplar Sovyetler'e araştırma yapmaya giderler. Burada kazandıkları deneyimler ise; başta tekstil sektörü olmak üzere çeşitli alanlarda kullanılırdı. Sanayi mekanları içindeki işçi konutları da bu dönemde önem kazanarak, dönemin yeni tipolojilerinden birini oluştururlar [Altan ve İmamoğlu, 2010].

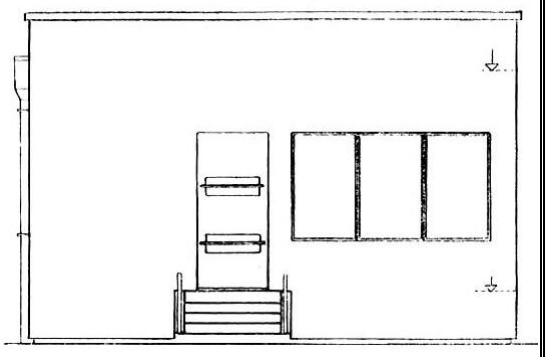
Çizelge 4.2. Üzülmez'de uygulanan konut tiplerinden örnekler [Arkitekt, 1935]

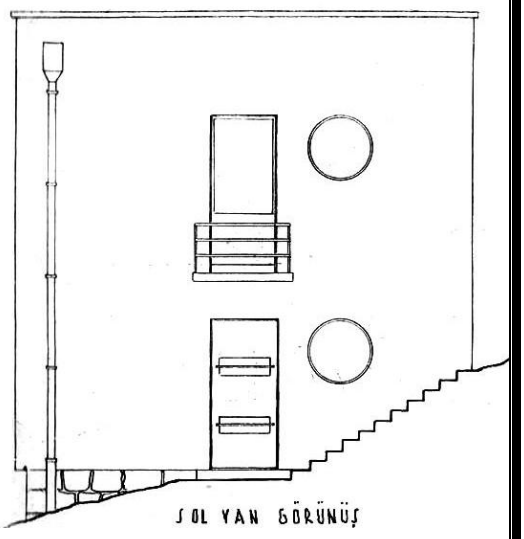
Yer Katında Önden Antreli Tip Planı [Arkitekt, 1935]

Alt Katta Yandan Antreli Tip Planı [Arkitekt, 1935]

Bir Ev Tipi, Ön Görünüş [Arkitekt, 1935]

Bir Ev Tipi, Sol Yan Görünüş [Arkitekt, 1935]

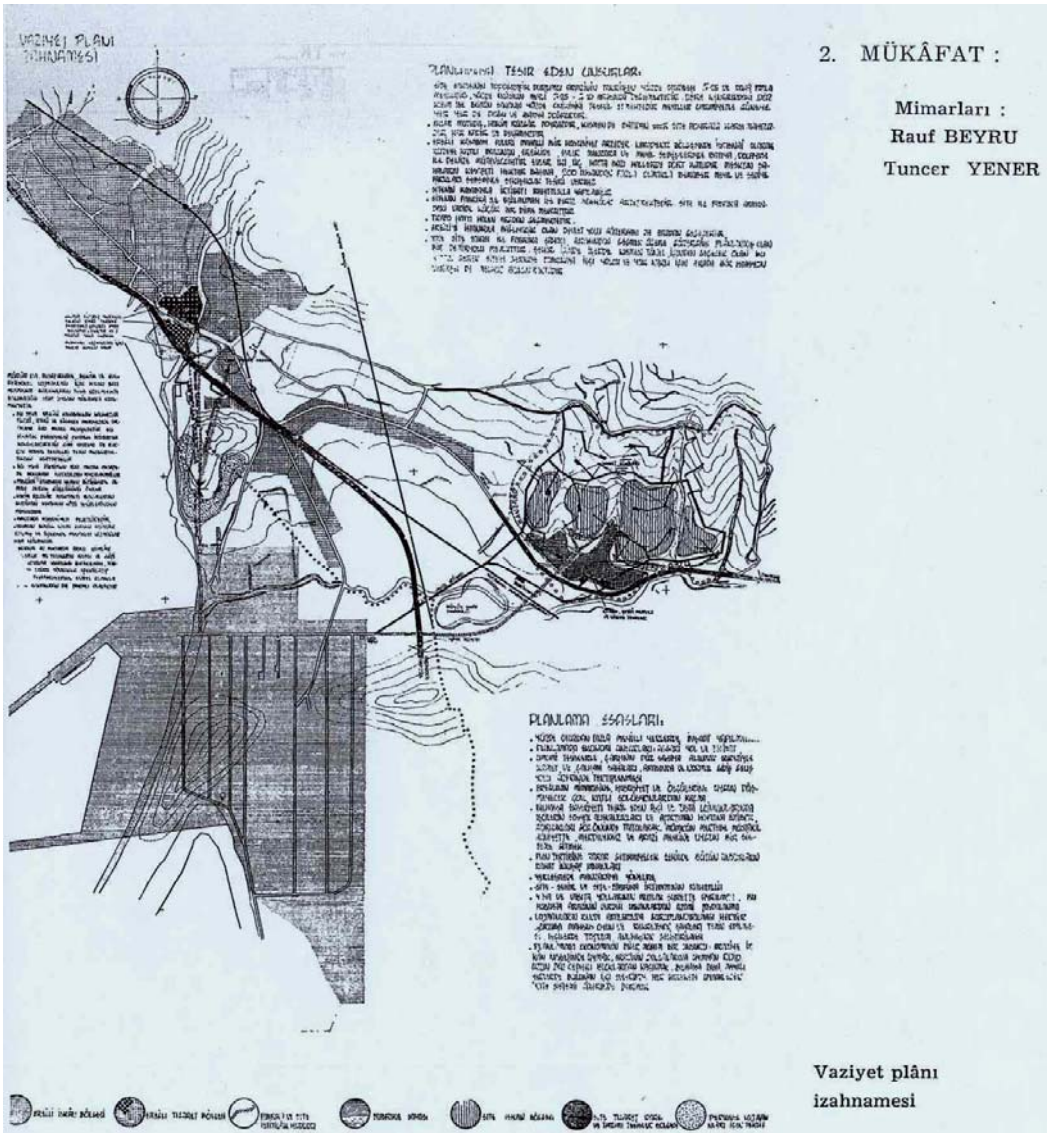
Bir dönem için bu kadar önemli bir mesele olan işçi yerleşimlerinin tasarımı konusu da dönemin gazetelerinde ve mimarlık dergilerinde sıkça yer alan konulardan biri olmuştur. Hatta bu yerleşimlerin tasarımı için proje yarışmaları düzenlenmiş, dönemin önemli mimarlık dergilerinden Arkitekt'te 1946 yılında Ereğli Kömürleri İşletmesinin İşçi Evi Müsabakası, ayrıntılarıyla yer almıştır [Arkitekt, 1946].

Zeki Sayar, 1946 yılında Arkitekt'teki yazısında, gerek devletin gerekse de işletmelerin yaptıracakları binalar için, proje müsabakalarına sık sık başvurduğundan bahsetmiştir. Fakat bu yarışmaların her zaman başarılı sonuçlara ulaşamadığını, Ereğli Kömür işletmesinin açmış olduğu (işçi evi) müsabakasının da başarısız bir örnek oluşturduğunu belirtmiştir. Sayar'a göre bu başarısızlığın nedeni, arazi durumu verilmeyen yarışmada herhangi bir arsaya yerleştirilecek iki tip projenin elde edilmesiyle çözüm üretilemeyeceği görüşüdür. Başarısızlığın bir ikinci nedeni ise; tip planlar elde edildikten sonra işin bittiğine olan inançla şehircilik kısmının hiç düşünülmemesidir. Yazıda, mahalleyi oluşturacak evleri tek başına düşünmenin ve şekillendirmenin iyi bir sonuç vermeyeceği vurgulanarak, yarışma eleştirilmiştir [Sayar, 1946].

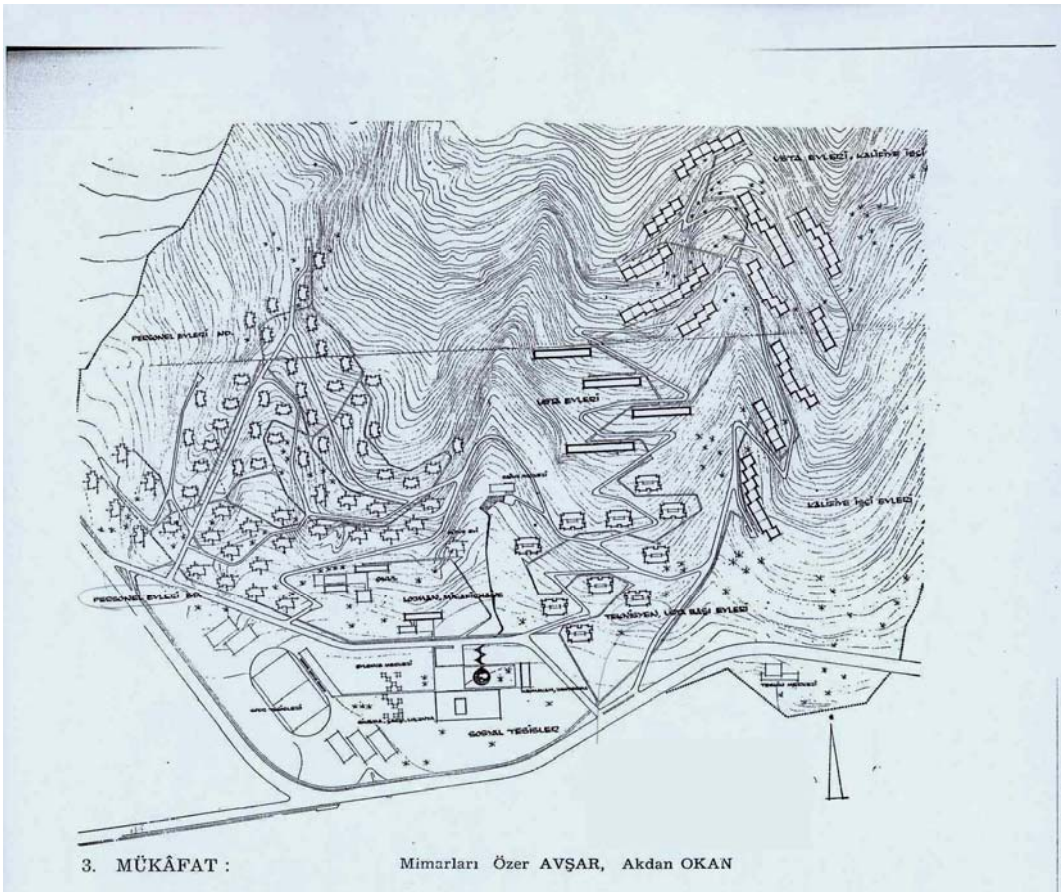
Yine dönemin ünlü dergisi Arkitekt'in 1962 yılındaki sayısında Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Sitesi Proje Müsabakasında ödül alan projeler örnek çizimlerle ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. İdarenin bir yarışma açarak en iyi çözümü aramaktaki tutumu ve mimarlık camiasının yarışmaya katılımı bir iftihar vesilesi olarak değerlendirilmiştir. Ödüle layık görülen projelerin jüri raporu özetlerinde dikkati çeken nokta, yapılan projenin arazi karakterine uygunluğunun, manzaraya yönelmesinin ve umumi tesislere kolay erişilebilirliğinin jüri tarafından olumlu değerlendirmeye neden olmasıdır. Yere uygun tasarımlar beğenilip, uygun olmayan tasarımlar ise eleştirilmiştir. Projelerde dikkati çeken bir diğer nokta da, lojmanların konumlandırılmalarında sirkülasyon ve yerleşime önem verilip, lojmanların ustabaşı, teknisyen, bekar lojmanları gibi hep bir sınıflandırmaya göre konumlandırılmasıdır. Yarışmada lojmanların yanısıra ticari, sosyal ve kültürel mekanlar için de çözümler üretilmiştir (Resim 4.6, 4.7, 4.8) [Arkitekt, 1962].

Resim 4.6. Ereğli demir çelik fabrikaları sitesi proje müsabakaları
1. mükafat umumi vaziyet planı [Arkitekt, 1962]

Resim 4.7. Ereğli demir çelik fabrikaları sitesi proje müsabakaları
2. mükafat umumi vaziyet planı izahnamesi [Arkitekt, 1962]

Resim 4.8. Ereğli demir çelik fabrikaları sitesi proje müsabakaları
3. mükafat vaziyet planı [Arkitekt, 1962]

Erken Cumhuriyet Döneminde dönemin sanayileşme politikasının ve devletçilik anlayışının etkisiyle Anadolu'nun birçok kentinde fabrikalar açılmıştır. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası, Sümerbank Ereğli Bez Fabrikası, Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası, Sümerbank Malatya Bez Fabrikası, Sümerbank Bursa Merinos Fabrikası, Karabük Demir-çelik Fabrikası, İstanbul Cam ve Şişe Fabrikası, İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası, Isparta Gül Yağı Fabrikası, v.b. fabrikalar o dönemlerde açılmış fabrikalardandır (Çizelge 4.3). Bu fabrikalarla birlikte, fabrikalarda çalışanların barınma ihtiyaçlarını karşılamak üzere yerleşimler tasarlanmış, konutlar yapılmıştır. Bu fabrikaların yer seçimlerinde hammadde ve işgücüne yakınlık, ulaşım kolaylığı ve güvenlik gibi temel ilkeler etkili olmuştur. Fabrikaların pek çoğu demiryolu ağı üzerindeki küçük Anadolu kentlerinde kurulmuştur. Temel yerleşim prensipleriyle tasarlanan düzenli ve gridal yerleşim planına sahip yerleşimlerde, genellikle merkezde

fabrika binası ve hemen yakınında yönetim binası bulunmaktadır. Fabrika binasının hemen yakınında ise yönetim binası ve bunun etrafında yemekhane, lokal, hastane, spor alanları gibi genel kullanıma ait yapılar sıralanmaktadır. Fabrika yerleşimlerindeki tüm binalar genellikle az katlı (tek veya iki katlı) olup, yeşil bir doku içinde yer almaktadırlar [Cengizkan, 2000].

Erken Cumhuriyet Döneminin fabrikalarında üretilenlere yalnızca ürün olarak bakılmamalıdır. Fabrikalarda ve fabrika yerleşimlerinde üretilen ulusal kimliğin ve ideal toplumun kendisi olarak değerlendirilmelidir. Fabrika yerleşimlerinin değerlendirilmesinin önemi de işte bu noktada açığa çıkmaktadır.

Örneklerden de anlaşılacağı üzere, Erken Cumhuriyet Döneminde işçi yerleşimleri ve konutları dönemin devletçilik anlayışı ve sanayileşmesinin de etkisiyle önemli hale gelmişlerdir. Mimarinin toplumu modernleşme ve çağdaşlaştırma yolundaki misyonu fabrika yerleşimleri ve bu yerleşimlerdeki konutlar üzerinden gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Sosyal ve kültürel tüm olanakların sağlandığı yerleşimlerde modern bir yaşam biçimi modern bir çevrede yeşil doku içinde halka benimsetilmeye çalışılmıştır. Modern toplum-modern mimari anlayışı, Erken Cumhuriyet Dönemindeki fabrika yerleşimlerinde ve işçi konutlarında hayat bulmuştur.

Günümüzde fabrikaların ve fabrika yerleşimlerinin anlamı farklılaşmıştır. Bu yerleşimlerden pek çoğu günümüzün plansız gelişen kent dokusu içinde izlerini kaybettirmişlerdir. Bir kısmı ise, Nazilli Basma Fabrikası ve Karabük Demir Çelik Fabrikası yerleşiminde olduğu gibi doğal sit alanı ilan edilerek plansız gelişen kent dokusunun planlı gelişmiş modern yüzünü oluşturmaya devam etmektedir.

Çizelge 4.3. Fabrikaların Bölgesel Dağılımı ve Kuruluş Tarihleri [Cengizkan, 2000]

Fabrikanın İsmi	**İşletmeye Açılış Tarihi**
1. Sümerbank Bakırköy Pamuklu Fabrikası tesvi	Mayıs 1934
2. Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası	Mayıs 1934 temel atma/ Eylül 1935'te açıldı.
3. Sümerbank Ereğli Bez Fabrikası	Kasım 1934 temel atma/ Nisan 1937'de açıldı.
4. Sümerbank Nazilli Basma Fabrikası	Ağustos 1935 temel atma/ Ekim 1937'de açıldı.
5. Sümerbank Malatya Bez Fabrikası	Mayıs 1937'de temel atma/ Aralık 1939'da açıldı. (1946 yılında Sümerbank tarafından satın alındı)
6. Sümerbank Bursa Merinos Fabrikası	Kasım 1935'te temel atma/ Şubat 1938'de açılmıştır.
7. İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası (1.)	Ağustos 1934 temel atma/ Eylül 1936'da açıldı.
8. İzmit Kağıt ve Karton Fabrikası (2.)	Ekim 1936'da temel atma.
9. İzmit Selüloz Fabrikası	Kasım 1936'da temel atma/ Temmuz 1934'te açılmıştır.
10. Sümerbank Gemlik Suni İpek Fabrikası	Kasım 1935'te temel atma/ Şubat 1938'de açılmıştır.
11. Karabük Demir Çelik Fabrikaları	Nisan 1937'de temel atma/ Eylül 1939'da açılmıştır.
12. Zonguldak Antrasit Fabrikası	Ka. Ev 1935
13. Keçiborlu Kükürt Fabrikası	Mayıs 1935
14. İstanbul Cam ve Şişe Fabrikası	Ka. ev 1935
15. Isparta Gülyağı Fabrikası	Mayıs 1935

5. KARABÜK VE KARABÜK DEMİR ÇELİK FABRİKALARI YERLEŞİMİ ÖRNEĞİ

Karabük kenti şehirleşme sürecinin sanayileşme faaliyetlerine bağlı olarak hız kazandığı bir Cumhuriyet kentidir. Yeni kurulan devletin ideolojisi ve devletçilik anlayışının etkisiyle başta başkent Ankara'da ivme kazandırılan imar faaliyetleri, diğer Anadolu kentlerinde de kısa sürede etkili olmuştur. Karabük de bu örneklerden birisidir. Ekonomik kalkınmaya devletin önem verdiği bir dönemde demir çelik sanayisinin kurulmasıyla başlangıçta bir köy görünümünde olan kent, zamanla gelişerek ve dönüşüme uğrayarak bir Cumhuriyet kenti unvanına kavuşmuştur. Kentin böyle bir değişim ve dönüşüm geçirmesinde sanayi başrol oynarken izlenen politikaların da etkisi göz ardı edilmemelidir. Dönemin kalkınmaya yönelik politikaları fabrikalar ve beraberinde fabrika yerleşimlerini doğurmuştur. Sanayileşmeyle birlikte işçilerin barınma sorunu gündeme gelmiş, bu da artan nüfusa bağlı olarak devletin bu konuda işçi konutları ve yerleşimini planlayarak, bu soruna bir çözüm üretmesine sebep olmuştur. Tüm sosyal ve kültürel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik tasarlanan bu yerleşim, bugün dahi kentin planlı ve düzenli gelişmiş kısmını oluşturmaktadır. Pek çok kent bu yerleşimler etrafında biçimlenmiş ve bugünkü biçimini almıştır. Karabük örneği de, ekonomik bir faaliyet olmasının yanında ideolojik ve sosyolojik altyapısıyla da değerlendirilmelidir. Karabük örneği dünden bugüne geçirdiği değişimle, kentsel ve kamusal alanlarıyla bir bütün olarak değerlendirilip deşifre edilmesi gereken bir Cumhuriyet Kenti olarak ele alınmalıdır.

Bir Cumhuriyet kenti olarak başlangıçta 13 haneli bir köy olan Karabük, aynı zamanda da sanayileşmenin doğurduğu hızlı kentleşme sürecini geçirmiştir. Karabük'ün hızlı kentleşme süreci, cumhuriyetin planlı sanayileşme anlayışına örnek oluşturmaktadır. Cumhuriyetin endüstrileşme çabasının bir ürünü olan Karabük, cumhuriyetin anlamının ve fikirlerinin kentsel mekana yansımasının en güzel örneğidir.

Cumhuriyet tarihimizin önemli kentlerinden Karabük, cumhuriyet ideallerinin gerçekleştirilmesinde de önemli rol üstlenmiştir. Karabük'ün kent olarak

kuruluşunun cumhuriyet tarihimiz açısından önemli birçok yönü bulunmaktadır. Kent, Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığının oluşum sürecini en iyi anlatan kentlerden biri olmasının yanında, Türkiye'nin endüstrileşme tarihinin başlangıcını oluşturması açısından da son derece dikkat çekici bir örnektir. Karabük'ün kent olarak kurulup gelişmesi aynı zamanda da yeni Türk devletinin kalkınma idealizmini ve ekonomik görüşlerini yansıtması açısından önem kazanmaktadır [Kalyoncu, 2007].

Karabük, 1935'ten önce Öğlebeli köyünün 13 haneli mahallesi durumunda iken, 3 Nisan 1937 tarihinde demir çelik tesislerinin temelinin atılmasıyla hızla kentleşmiştir. Demir çelik işletmelerinin temelinin atıldığı 3 Nisan 1937 tarihi, aynı zamanda da Karabük'ün kentsel anlamda kuruluşuna işaret etmektedir. Fabrika inşaatına başlanılmadan önce 13 hanesi ile DDY'na ait biri istasyon binası olmak üzere iki binası bulunan kent, fabrikaların kurulmasıyla birlikte bir Cumhuriyet Kenti görünümüne kavuşmuştur (Resim 5.1, 5.2). Fabrikaların inşaatına başlanıldıktan sonra büyük bir şantiyeye dönüşen kent, cumhuriyet ideallerine model oluşturan bir kenttir.

1938 yılının Karabük'ü ile ilgili D.Ç. işçisi Hacı Alan'ın gözlemleri, kentin o dönemdeki durumunu anlamak açısından önemlidir. D.Ç. işçisi Hacı Alan, 1938 yılının Karabük'ünü şöyle anlatmaktadır [Kalyoncu, 2007];

"1938 yılının mayıs ayında sıcak bir yaz günü gelmiştim Karabük'e…Daha doğrusu bulunduğumuz kompartımanın kapısını tıklayan kondöktürün ikazı ile adının Karabük olduğunu öğrendiğim çıplak bir istasyona…İstasyon binasının dekorunu istasyon binasının civarındaki birkaç kulübecik tamamlıyordu. Düşümde daha başka hayal ettiğim Karabük'ü bu ilk görüşümdeki intibalarım hiç de müsbet değildi. Çepeçevre dağların ve tepelerin ortasında fundalık, ormanlık ve üzüm bağları ile kaplı arazi. İstasyon binası civarındaki birkaç kulübeciğin haricinde ve eski istasyon caddesinde bir tek bina. Demirköprü civarında bir iki kulübe, Millibirlik Caddesi'nde (İnönü caddesi) halen mevcut olan hamam ve karşısında bir fırın, uzaktan görülen ve birkaç haneden müteşekkil Karabük köyü….İşte 1938 yılındaki Karabük bu idi."

Resim 5.1. 13 haneli Karabük köyü [Kardemir Arşivi]

Resim 5.2. Safranbolu Karabük İstasyonu, 1932 [Şeyhoğlu Arşivi, 1932]

Alan'ın da belirttiği gibi Karabük, 1938 yılında henüz gelişmemiş ve birkaç binadan ibaret bir mahalle görünümündeydi. Kent, bugün mekansal açıdan etrafı yüksek tepelerle çevrili, havza karakteri gösteren bir biçimdedir [www.karabuk.gov.tr/].

Kentin mekansal açıdan bir vadi biçimindeki tavayı anımsatan durumuyla onu çevreleyen yarımada biçimindeki tepeler üzerine kurulu olma özelliği, kentin

büyümesi ve bütünleşmesini önleyen bir manzara teşkil etmektedir [Kalyoncu, 2007].

Karabük'le ilgili ilk izlenimlerde, kentin vadi biçiminde tavayı anımsatan yerşekilleri ve demir-çelik fabrikalarının görüntüsü etkili olmuştur. Bir milletvekili kentle ilgili ilk izlenimlerini Zonguldak gazetesinde anlatarak, izlenimlerinde yerşekillerinin ve fabrikanın nasıl bir önem kazandığını açıkça ifade etmektedir. Milletvekili Zonguldak gazetesinde kente dair ilk izlenimlerini şöyle anlatmaktadır [Girgin, 1948];

"Karabük'e ve Demir Çelik Fabrikalarına Ankara tarikile geliyorsanız uzun ve engin ovaları aşarak, birçok dağları delip yamaçları tırmandıktan sonra sabahın alacakaranlıkları içinde trenimiz Ülkü İstasyonuna gelir. (Bu istasyon fabrika yanında olduğu için buna Demir –Çelik istasyonu demek daha doğru olur.) Karabük sizlere ilk nazarda şu manzarayı arzeder: İki dağ arasında engin ve geniş bir vadi, bu vadinin batı güneyinde beş on ahşap ve kerpiç evden ibaret olan eski Karabük köyü, doğu kısmında da bugünkü Karabük ve Yenişehir. Bu vadinin tam orta yerinde göklere yükselen büyük bacalar ve birbirlerine medeni bir takım kalın borularla bağlanmış büyük fabrikalar."

Karabük'te yer adlandırmaları genelde coğrafi yapılar ve konutla ilişkilidir. Bunlara örnek olarak da; Kartaltepe, Esentepe, Şirinevler, Otuzsekizevler, Dereevler, v.b. verilebilir. Ayrıca Karabük'te, kentin arazisinin pek bataklık ve çeltik tarlalarla sık çalılardan oluşması ve arazinin çukurda oluşu, her tarafının loş olması ve birçok bük le nihayet bulan köylerin de aynı araziyi andırması, burada pek çok yer ismine Bük verilmesine sebep olmuştur. Bunlardan birkaçı; Bostanbükü, Kadıbükü v.b.'dir. Karabük de bu şekilde yazılmıştır [Girgin, 1948].

Karabük'ün kentsel gelişimini, fabrikanın temelinin atılmasıyla buraya gelen köylü kökenli işçilerin olması etkilemiştir. Karabük'e ilk gelen işçiler, 1930'lu yılların başında demiryolu inşaaatında çalışmak üzere gelmişlerdir. Bu işçiler için konut üretimi yapılmadığından bu işçilerin kalıcı etkileri olmamıştır. 1937 yılında fabrika inşaatının başlamasıyla birlikte ikinci işçi grubu kente gelmiştir [Özkan, 2010]. Erken Cumhuriyet Döneminin devletçilik anlayışının da etkisiyle, sanayileşmeye önem verdiği bu yıllarda, fabrikanın açılmasıyla birlikte işçilerin barınma sorunu

ortaya çıkmıştır. Bu dönemde yapılan işçi yerleşimi, kenti modern bir yere dönüştürmekte önemli rol oynamıştır. Sanayileşme ve modernleşme bağlamında, işçilerin modern bir yaşam tarzı sürmeleri idealiyle işçi konutları tasarlanmıştır. Devlet eliyle işçi konutlarının yapılması, cumhuriyetin ideolojisine uygun planlı bir girişim olarak değerlendirilebilir.

Süreç içerisinde Karabük'teki kentleşme, kentin 'Modern Karabük' ve 'Öteki Karabük' biçiminde adlandırılarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Modern Karabük, Erken Cumhuriyet Dönemindeki çağdaş ve modern toplumu yaratmaktaki bilinçli ve planlı imar uygulamalarını konu almıştır. Modern Karabük, 1938 ile 1960 yılları arasında yaşanmış bir süreci ifade etmektedir. Öteki Karabük ise, estetik ve mimari kaygıdan yoksun, arsa tapusu olmayan, kimliksiz, arsa spekülatörlerinin liderliğindeki yapılaşma sürecinde ortaya çıkan Karabük'ü ifade etmek için kullanılmıştır [Kalyoncu, 2007].

Modern ve öteki yüzüyle Karabük çelişkili bir görünüme sahip olsa da, Erken Cumhuriyet Dönemine tanıklık etmesi ve bu dönemin ideolojisinden beslenerek modern mimari-modern toplum anlayışını yansıtan bir örnek oluşturması açısından önemli bir kent olma özelliğini günümüzde de korumaktadır. Cumhuriyet dönemi ruhundan izler taşıyan bu önemli kent, bir dönemin canlı tanığı ve ideolojisinin kentsel mekana yansımasının en güzel örneğidir.

5.1. Karabük İçin Hazırlanan İmar Planları

Kuruluşunda 13 haneli bir köy olan Karabük, demir çelik endüstrisinin kurulmasıyla hızla kentleşerek, günümüzde orta büyüklükte bir kent halini almıştır. Karabük, bu hızlı kentleşme sürecini yaşarken kent için imar planları yapılmıştır. Kent, modernizmin biçimlendirdiği cumhuriyet kentleri içinde önemli bir yere sahiptir.

Demir çelik sanayisinin kurulmasıyla kent hızla gelişmiş ve dönüşmeye başlamıştır. Sanayileşmeyle birlikte gündeme gelen barınma sorununa, bu dönemin devletçilik

anlayışıyla çözüm bulunmaya çalışılmıştır. İşçiler için modern yaşamın gerektirdiği tüm sosyal ve kültürel mekanlar işçi konutlarıyla birlikte inşa edilmiştir.

Karabük'ün kentleşme süreci, dönemin dergi ve gazetelerinde de sıkça yer almıştır. Arkitekt dergisinin 1938 yılındaki sayısında, Zeki Sayar'ın "Yabancı mimara verdiğimiz servet" başlıklı yazısında Karabük amele şehrinin maliyetinin beş milyon TL gibi bir rakama malolacağı ve projesinin yabancı bir mimara yaptırıldığı belirtilmiştir [Sayar, 1938]. Yenişehir yerleşiminin planını yapan bu şehircilik uzmanı Fransız mimar ve şehirci Henri Prost'tur [Ayten ve ark., 2010].

Prost'un Yenişehir planı, Karabük'ün gelecekteki gelişimini esas alan bir plan olmayıp, kamulaştırılan sınırlı bir alan için düzenlenen bir plan olmasından ötürü mevzi plan olarak nitelendirilmiştir. Bu planların orijinallerine ulaşılamamıştır. Plan ve projelerin demir çelik fabrikası arşivinde bulunan orijinallerinin , yaşanan doğal afetler sonucu kaybolduğu tahmin edilmektedir. Yenişehir'de Almanların siedlung ve Fransızların Cite-Jarden adını verdikleri bahçeşehir modeline uygun bir planlama anlayışı görülmektedir [Ayten ve ark., 2010].

Prost planıyla kuruluş aşamasında planlı ve programlı olan kent, daha sonra çarpık kentleşmeyle karşı karşıya kalmıştır. Çarpık kentleşmeye son vermek için halihazır haritalar yapılmıştır. Karabük haritaları 1926 yılında mühendis müteahhit Avni Par'a yaptırılmıştır. Bu haritaya göre kent, planlı ve plansız iki tipte gelişim göstermiştir. Düzenli ve planlı gelişen konut lekeleri olarak, Yenişehir ve memur evleri, Yüzevler, Dereevler, birinde 24 diğerinde 31 konut bulunan iki Devlet Demiryolları Lojmanları mahallesi, fabrika sahasında 13 sıra halinde işçi evleri (tahta evler) Soğanlı ve Araç çaylarının birleştiği burunda, mahkum işçilerin barındıkları yapılar (cezaevi) sayılabilir. Düzensiz konut lekeleri ise, Bayır Mahallesi, Yeşil Mahalle, Kayabaşı Mahallesi, Karşıyaka Mahallesi olarak belirtilmiştir [Ayten ve ark., 2010].

Karabük için hazırlanan ilk imar planı, 1949 yılında yüksek mühendis mimarlar Nezihe ve Pertev Taner çiftinin halihazır haritalar üzerine hazırladığı imar planıdır (Bkz. Ek-3). Bu imar planında gerek plansız gelişen konut dokularına, gerekse de

Prost'un tasarladığı planlı Yenişehir bölgesine müdahalelerde bulunulmuştur. Bu plana göre, Prost'un belirlediği adalar korunarak her boşluğa konut eklenmiştir. Prost'un oluşturduğu yol dokusuna çok az müdahale edilerek, 1948 yılına kadar inşa edilmiş sosyal donatılara Yüzevler ve Dereevlerde birer ilkokul, Yenişehir'de bir kreş, Yenişehir'de ve Dereevler'de bir park ve bir adet haftalık pazar yeri eklenmiştir. Yenişehir'de yeni bir stadyum yapılması kararı da dikkate alınmış; çamlık korusu bir kuşak halinde Yüzevler'e kadar uzatılmıştır. Prost'un bahçeşehir fikri burada da sürdürülerek, konutlarda hem ön bahçe hem de arka bahçe düşünülmüştür. Konutların cephelerinde Safranbolu evlerinden esinlenilmiştir. Ulaşım şeması, rasyonel olarak planlanmıştır. Planda dikkati çeken bir diğer nokta ise, iki adet kent meydanının belirlenmesidir. Birincisi gar binası önündeki "İstasyon Meydanı" , diğeriyse "Cumhuriyet ve Hükümet Meydanı"dır. Planda eğitim tesislerine ilişkin öneriler getirilmesi, planın en başarılı yönü olarak değerlendirilebilir. Her mahalleye küçük boyutlarda parklar ve çocuk bahçeleri yapılmıştır. Planda istasyonun karşısına hal merkezi, bugünkü terminalin yerine ise, su sporları alanı yerleştirilmek istenmiştir. Eskipazar yolunda da ayrı küçük bir sanayi yeri ayrılmıştır. Eğitim tesislerine verilen öneriler, planın başarılı noktasını oluştururken, Karabük'e kasaba gözüyle bakılması planın başarısız yönünü oluşturmaktadır. Plan yapılırken fabrika idaresinin istekleri ve görüşleri doğrultusunda bir biçimlenme gerçekleştirilmiştir [Ayten ve ark, 2010].

1950 yılı demografik açıdan kent kültürünün sınıfsal açıdan kendini tanımlama noktasına ulaştığı yıllar olarak görülmüştür. Bunda ise 1946 tarihindeki çok partili demokratik hayata geçmiş olmanın ortaya çıkardığı çok sesliliğin büyük rolü vardır. Şehircilik için, 1950 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Bu yıldan itibaren Karabük'ün hızlı bir biçimde arsa spekülasyonlarına konu olması, belediyenin imar planı hazırlamasına karşın kentte büyük bir tepkinin gündeme gelmesini sağlamış, spekülatörlerin tutum ve davranışları ise Nezihe ve Pertev Taner tarafından 1949 yılında hazırlanan imar planının uygulamaya konulmasını engellemiştir [Kalyoncu, 2007].

1967 yılında, 1962 yılında yapılan halihazır haritalar altlık olarak kullanılarak İller Bankası öncülüğünde Karabük-Safranbolu imar planı yarışması düzenlenmiştir. 1967 yılında İller Bankası'nın düzenlediği yarışmayla da yeni bir imar planı elde edilmiştir. Bu yarışmayı Prof. Dr. Gündüz Özdeş kazanmıştır. Gündüz Özdeş'in hazırladığı imar planında; mevcut ve teklif iskan bölgeleri ticari, sosyal ve kültür merkezleri, mezarlıklar, 1985 sonrası rezerve iskan sahaları belirtilmiştir (Bkz. Ek-4). Böyle bir planın yarışma yoluyla elde edilmesi son derece önemlidir. O yıllarda gerek işçi evleri için, gerekse de burada olduğu gibi kentlerin gelişme planı için düzenlenen yarışmalar son derece önemlidir. Gündüz Özdeş'in planında dikkati çeken bir diğer nokta; Safranbolu-Karabük arasındaki organik ilişkinin planda sağlanmaya çalışılması olmuştur. Planda Karabük ve Safranbolu üzerindeki sanayi, ticaret ve kültür mekanları gösterilmiştir. Mevcut iskan bölgeleri bu hat boyunca gösterilmiştir.

Baran İdil (1980), Ülker Barlas (1988) ve Güntükin Bükülmez'in (1996) Yenişehir'de kentsel sit ve 3. derece doğal sit alanı ile ilgili hazırladıkları planlar, Karabük için hazırlanan diğer imar planlarıdır.

Bir Cumhuriyet Kenti olarak Karabük, başlangıçtaki köy görüntüsünden yapılan imar planları ve sanayileşmenin kente etkisiyle kurtulmuştur. 1990'dan sonra Kardemir'in istihdamı azaltmasıyla birlikte göç alan bir kentten, göç veren bir kent durumuna gelmiştir. Günümüzdeki sağlıksız ve düzensiz yapılaşmanın nedeni, kentte merkezi ve yerel yönetimlerin 1930'ların sonlarından günümüze kadar arsa, konut ve sosyal altyapı politikalarını üretememiş olması olarak değerlendirilebilir [Ayten ve ark., 2010].

5.2. Karabük ve "Yer" in Önemi

Mimarlıkta "yer" kavramı önemle üzerinde durulması gereken bir kavramdır. Kentlerin kurulmasında da "yer" kavramı önemli bir faktör olarak ortaya çıkmakta, kentlerin gelişiminde ve dönüşümünde etkili olmaktadır.

Mimarlık ve yer arasındaki ilişki farklı görüşlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Mimarlık ve yer arasındaki ilişkiyi Norberg Schulz, "Yer, yapısal arayışımızın başlangıç ve bitiş noktasıdır" sözüyle ifade etmiştir [Schulz, 1980]. Moneo ise; "Mimarinin ön koşulunun yer olduğu"nu, tekil ve benzersiz bir yer olmadan mimarinin var olamayacağını öne sürmüştür [Moneo, 1998]. Mimari, yer ile birlikte vardır. Mimari yeri değiştirip dönüştürürken, yer de mimariyi kurmaktadır. Karabük'te "yer" in sanayileşme ile birlikte gelişiminin ve dönüşümünün en güzel örneklerinden birisidir. Bir Cumhuriyet Kenti olarak Karabük, Erken Cumhuriyet Dönemindeki devletçilik anlayışının ve dönemin ideolojisinin etkisiyle gerçekleştirilen sanayileşme faaliyetleriyle gelişip, dönüşerek günümüzdeki modern kent kimliğine kavuşmuştur. Demir çelik fabrikalarının ve buna bağlı işçi yerleşiminin kurulmasıyla kentin değişen yapısı, yeni Türk devletinin kalkınma idealizmine de bir örnek oluşturmaktadır. Karabük'te "yer", modernizmin ve yeni kurulan devletin ideolojisinin etkisiyle dönüşüme uğramıştır.

Mekan ile yer arasında da sıkı bir ilişki vardır. Schulz'a göre; mekan ruhsal bir boyut kazanarak (genius loci) yer niteliğine kavuşmaktadır. Norberg Schulz sözünü ettiği "yerin ruhu"nun ise; kimlik, anlam ve tarih ile birlikte kavranabileceğini belirtmiştir [Schulz, 1980]. Karabük örneğine bakıldığında, "yer" in cumhuriyet ideolojisiyle biçimlendirilmesiyle birlikte, mimari modern toplumu oluşturmada bir araç olarak kullanılmıştır. Karabük örneğinde "yer", demir çelik fabrikasının ve işçi yerleşimlerinin kurulmasıyla planlı bir girişimle modern bir yapıya kavuşturulmak istenmiştir. Fabrikaya çalışmaya gelen işçilerin genelde köylü kökenli olması kentte izlenecek iskan politikalarını etkilemiştir.

Mimaride "yer" kavramının önemi, işlevlere ve fonksiyonlara göre "yer" in seçimi konusunda da öne çıkmaktadır. Türkiye Cumhuriyet'nin ilk ağır sanayi hamlesi olacak demir çelik fabrikasının kurulacağı yer için de çalışmalar yapılmıştır. Bu sanayi için uygun bir yerin seçilmesi konusu gündeme geldiğinde ilk olarak Amerika'lı iktisatçıların yaptıkları çalışmaların neticesinde, bu fabrikanın Ereğli'de sahilin biraz uzağında kurulması planlanmıştır. Fakat, o dönemde silahlı kuvvetlerin, sahile bu kadar yakın bir bölgede güvenliğin sağlanamayacağı görüşü, bu plandan

vazgeçilmesine neden olmuştur. Daha sonra devam edilen incelemeler sonucunda demir çelik sanayisinin kurulması için en uygun yer olarak Karabük seçilmiştir. Karabük'ün yer olarak seçilmesinde; maden kömürü havzalarına yakınlığı, demiryolu güzergahında oluşu, işçi iskanı için elverişli bir yer oluşu, askeri açıdan güvenli oluşu, yerin jeolojik açıdan ağır endüstri kurulmasına elverişli oluşu gibi faktörler etkili olmuştur [Tümertekin, 1954].

Demir çelik fabrikalarının kurulmasıyla yalnızca bir ihtiyaca cevap verilmemiş; modern toplumun temelleri dönemin ideolojisinin de etkisiyle gündelik yaşam pratiklerine yansıtılarak önemli bir adım atılmıştır. Fabrikanın Karabük'te kurulmasının kentin mekansal ve sosyal açıdan gelişimine koyduğu katkılar sayılamayacak kadar çoktur. Erdinç Yazıcı, Karabük ile ilgili araştırmasında Türk sanayileşmesinin, dolayısıyla da kendiliğinden yapı değişikliği hareketinin başladığı mekan olarak Karabük'ün, sunduğu önemli ve zengin birikimlerle Türk sosyoloji çalışmalarına önemli bir veri oluşturduğundan bahsetmektedir [Öktem, 2006].

Mimarlık, yerin yapısını değiştirip, yeri etkilemektedir. Erken Cumhuriyet Döneminin en önemli yapılarından olan fabrikalar ve fabrika yerleşimleri de kuruldukları yerleri, modernizmin ve cumhuriyetin idealleri doğrultusunda, modern bireylerin modern mekanlarda oluşabileceği inancıyla etkilemiştir. Fabrika yerleşimleri yalnızca yeri değiştirip modernizme bağlı olarak biçimlendirmekle kalmamış; bu yerleşimlerdeki işçi konutları da işgücünü ve işçileri yere bağımlı kılarak üretimde sürekliliği ve modern toplumun oluşmasını sağlamışlardır.

Şengül'e göre yeni kurulan devlet fabrikalarının yer seçimindeki ölçütler, aynı zamanda ulus devlet oluşumunun sosyo-mekansal stratejisinin bir parçası olarak da incelenebilirler [Şengül, 2001]. O dönemde yapılan fabrikaların kuruldukları yerlerde; demiryolu güzergahına yakınlık, maden kaynaklarına yakınlık, jeolojik açıdan ve güvenlik açısından uygunluk gibi özellikler aranmıştır. Doğan'a göre; fabrikaların yer seçiminde teknik gereklilikler ve siyasi tercihlerin birleşimi etkili olmuştur. Doğan, bu birleşimi değerlendirerek fabrika yerleşimlerinin çevrelerine

olan etkileri üzerine odaklanmanın daha doğru olacağı görüşünü savunmaktadır [Cengizkan, 2009].

Fabrika yerleşimleri yalnızca kuruldukları bölgenin değil, kuruldukları kentin de kaderini değiştirmişlerdir. Bu yerleşimler kapalı, yalıtılmış ve bütünsel tasarımlar olmanın ötesinde, bulundukları coğrafyanın tamamında etkili olmuşlardır [Cengizkan, 2009]. Fabrikalarla birlikte işçilerin barınma sorununa çözüm getiren işçi konutları yapılmış, bu konutlarda modern bir çevre olarak gelişmiştir. Bulundukları kentin imarına yön veren fabrika yerleşimleri, Karabük örneğinde de aynı şekilde gelişmiştir. Demir çelik fabrikalarının kurulmasıyla gelişen kent, bir dönemin modernleşme çabalarının bir ürünü olup, aynı zamanda da yerin ideolojik ve sosyo-kültürel açıdan önemini anlatan bir örnek oluşturması açısından önem arz etmektedir. Mimarlık ve yer arasındaki kaçınılmaz diyalog, Karabük örneğinde ideoloji ve modernizm kavramları bağlamında kendisini göstermektedir.

Bir Cumhuriyet Kenti olarak Karabük, aynı zamanda da modern ulusun oluşma çabalarını anlatan bir gösterge olmasıyla da ön plana çıkmaktadır. Karabük örneğinde "yer" in önemiyle yerin kimliği kavramı da ortaya çıkmıştır. Koçyiğit'e göre; belirli bir yerin kimliği, o yerde yaşayan insan veya insanların bu yeri kişileştirmesini, diğer yerlerden farklılaşmasını ifade etmektedir [Koçyiğit, 2007]. Karabük örneğine bakıldığında ise, yerin kimliğini belirleyen demir çelik fabrikasının işçileri ve aileleri olmuştur. Bu kimliği belirleyen işçiler ve aileleri için yapılan işçi konutlarının incelenmesi ve değerlendirilmesinin önemi işte bu noktada açığa çıkmaktadır. Yerin mekansal ve sosyal pratikleri cumhuriyet ideolojisinin paralelinde bir dönemin anlayışını yansıtarak önem kazanmaktadır.

5.3. Karabük Demir Çelik İşletmesinin Kuruluş Aşaması ve Basına Yansıyanlar

1933 yılında Birinci Sanayi Planı kapsamında Türkiye'de yeri belli olmasa da demir-çelik sanayisinin kurulmasına karar verilmiş, 1934 yılında da bu yerin Karabük olması karara bağlanmıştır. Karabük Demir Çelik Fabrikaları için 1935 yılında

Brassert firması Sümerbank'a ihale teklifi vermiş, 1936 yılında da fabrikalar için esas anlaşma yapılmıştır.

Türkiye'nin ilk ağır sanayi hamlesi olan Karabük Demir Çelik fabrikalarının temeli 3 Nisan 1937 yılında atılmış; fabrikadaki ilk demir üretimi ise 1939 yılında yapılmıştır. Bu fabrikaların kuruluş sürecinde, kalkınma ve sanayileşmenin önemine değinilmiştir. Erken Cumhuriyet Döneminin en önemli sanayi atılımlarından olan demir çelik fabrikasının açılması, basında da büyük yankı uyandırmıştır. Dönemin ünlü gazetelerinden Ulus gazetesinde 1937 yılında demir-çelik sanayisinin Karabük'te kurulması konusuna sıkça yer verilmiştir. Gerek fabrikanın temelinin atıldığı 3 Nisan 1937 tarihinde, gerekse de bu tarihin öncesinde ve sonrasında Karabük'le ilgili haberler gündemi uzun süre meşgul etmiştir (Bkz. Ek-5).

8 Mart 1937 tarihli Ulus gazetesinde, demir ve çelik endüstrisinin kurulmasına ve gelişmesine imkan verilmesi, gazetenin baş sayfasında yer almıştır. "Demir Çelik Endüstrimiz" başlıklı yazıda, hükümetin demir endüstrisi için mühim bir proje yaptığından bahsedilmiştir. Yazıda, hükümetin kurulmakta olan demir ve çelik endüstrisinin yaşaması ve gelişmesini sağlayacak bir kanun projesi hazırladığının müjdesi verilmiştir [Ulus, 1937].

Gazetenin sayılarında fabrikanın temelinin atılacağı 3 Nisan tarihi sık sık vurgulanmıştır. 26 Mart 1937 tarihli Ulus gazetesinin baş sayfasında "Karabük Fabrikaları" başlıklı bir haber yer almıştır. Haberde, temel atma töreninin 3 Nisan'da Başbakan İnönü tarafından yapılacağı duyurulmuştur. Törenin Sümerbank Umum Müdürlüğü tarafından zengin bir programla gerçekleştirileceğinden bahsedilerek, törene bakanlar, mebuslar, müsteşarlar ve gazetecilerin davetli olduğu belirtilmiştir. Törenden sonra Karabük'ten hareket edilerek trenle 4 Nisan sabahı şehre dönüleceği belirtilmiş, Başbakanın açılış söylevine büyük önem verildiğinin altı önemle çizilmiştir [Ulus, 1937].

Fabrikanın temelinin atılacağı 3 Nisan tarihine yaklaşıldıkça Ulus gazetesinde açılış töreni hazırlıkları ve organizasyonuyla ilgili bilgilere yer verilmiştir. Temel atma

törenine iki gün kala, 1 Nisan 1937 tarihli gazetedeki "Karabük" başlıklı yazıda; törene gidecek davetlilerin hususi katarla 2 Nisan akşamı hareket edecekleri belirtilmiştir. Ankara'dan ilk trenin saat 21.00'de, ikinci trenin ise; 22.15'de kalkıp, katarların fabrika sahasına 9 ve 10'da varacağı söylenmiştir. Tören programının ayrıntılarına inilen haberde, 11'de başlayacak törene, 120'yi geçen davetlinin katılacağı ve İsmet İnönü'yle birlikte iç, dış ve ekonomi bakanlarının ikinci trenle gideceği açıklanmıştır. Ayrıca, Londra'da bu fabrikaların kurulmasını sağlayan şirket sahibi B.Brassert'in yanında müdürleriyle birlikte törene katılmak için Cuma günü Ankara'ya geleceği haberde verilen diğer detaylar arasındadır [Ulus, 1937].

Demir çelik fabrikasının temel atma törenine bir gün kala 2 Nisan 1937 tarihli gazetenin baş sayfasında, "Endüstrimizde yeni bir devre" başlıklı haber büyük puntolarla yer almıştır. Haberde İsmet İnönü'nün Londra'da Brassert temsilcileriyle mukavele imzalarkenki fotoğrafına yer verilerek, fabrikanın kuruluşu endüstri hayatımızda bir dönüm noktası olarak nitelendirilmiştir (Resim 5.2). Başbakan İnönü'nün 11'de yapacağı açılış konuşmasını takiben İngiliz büyükelçisinin de konuşma yapacağı belirtilmiştir. Yazıda ayrıca, memlekette demir-çelik endüstrisini, uzun tetkikler sonucu kömür yataklarına yakınlığı dolayısıyla en uygun yer olan Karabük'te kurma kararını veren İnönü hükümeti bu başarısından ötürü takdir edilmiştir. Fabrikaların inşasını yapan H. A. Brassert and Co. Ltd. şirketi belirtilerek, Türkiye'ye duyulan güvenin öneminden bahsedilmiştir. Ayrıca fabrikaların kurulması için 286 hektar arazinin istimlak edildiği ve fabrikalarda gece gündüz 760 işçi çalıştırılacağı ile fabrikanın bölümleri yazıda belirtilen diğer önemli detaylardandır. Memleketin ekonomisine yeni bir çehre kazandıracak bu önemli atılımın, Türk- İngiliz dostluğunu pekiştireceği de önemle üzerinde durulan bir başka noktadır [Ulus, 1937]. Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sosyal ve ekonomik hayatında fabrikayla başarılı bir sayfa açacağına olan inanç, yazıda önemle vurgulanmıştır.

Resim 5.3. Anlaşma, 10 Kasım 1936 [Kardemir Arşivi, 1936]

Fabrikanın temelinin atılacağı 3 Nisan 1937 tarihli Ulus gazetesinde ise, "Endüstri Programımızın Zaferi, Bugün Karabük'ün Temeli Atılıyor, Yarın Ereğli Fabrikaları İşletmeye Açılıyor" başlıklı yazı, ana sayfada yerini almıştır. B. Celal Bayar tarafından İngiliz Heyeti şerefine verilen ziyafette bulunanların fotoğraflarının yer aldığı sayfada, Başvekilin töreni yaptıktan sonra Konya Ereğlisine geçerek mensucat fabrikasını açacağı belirtilmiştir. Yazıda, B. Celal Bayar'ın İngiliz temsilcilere verdiği yemekte B. B. Brassert'in verdiği nutka da yer verilmiştir. Brassert nutkunda, İngiltere, Ostralya ve Türkiye gibi demir çelik endüstrisinin kurulmasına elverişli üç ülkeden bahsetmiştir. Bunu da bu ülkelerin kömür ve demir havzalarına olan yakınlıklarına bağlamıştır. Brassert, İngiliz zekası ve mühendisliğiyle Karabük'te kurulacak fabrikaların dünyanın en modern ve rasyonel fabrikalarından biri olacağını kaydetmiştir (Resim 5.3) [Ulus, 1937].

Resim 5.4. Demir çelik fabrikası temel atma töreninde Başbakan İnönü, Fevzi Çakmak, İngiliz Büyükelçisi, 3 Nisan 1937 [Şeyhoğlu Arşivi, 1937]

Resim 5.5. Başbakan İnönü fabrika temeline ilk betonu koyarken [TMMOB Mimarlar Odası Arşivi, 1937]

Fabrikanın temelinin atıldığı günün ertesi 4 Nisan 1937 tarihli Ulus gazetesinde, bu açılışın yankıları, yine ana sayfada büyük puntolarla yerini almıştır. Haberde, törendeki coşkulu kalabalıktan bahsedilerek, İnönü'nün halk tarafından dakikalarca alkışlanan, fabrikaların ve İngiliz-Türk dostluğunun önemini belirten konuşmasına geniş yer verilmiştir (Resim 5.4, 5.5). Yazıda, İnönü'nün açılış konuşmasındaki şu sözleri dikkat çekicidir [Ulus, 1937];

“Arkadaşlar,
Endüstri hayatına hevesle girdikten sonra asıl endüstrinin ana kısmına, ağır endüstriye bugün başlamış bulunuyoruz. Makine endüstrisine de buradan başlanır. Bu müessese içtimai bakımdan da ayrıca dikkati celbedecek bir kıymeti haizdir. Burada çalışanların ikamet ve çalışma sıhhat şartları, mekteb ihtiyaçları ayrıca hazırlanacak, bunlar için ayrı ayrı müesseseler kurulacaktır. Görüyorsunuz ki, Karabük demir ve çelik fabrikaları ile memleketin her sahada çok kıymetli olan başlıca ihtiyaçlarına cevab verecek bir müessese kurmakla kalmıyoruz. Cumhuriyetçi ve milliyetçi Türkiye’nin manevi ve içtimai bir medeniyet ve kültür müessesesini de meydana getirmiş oluyoruz.”

İnönü’nün sözlerinden de anlaşıldığı gibi, fabrikanın kurulması bir ihtiyacı karşılamaktan öte, bir medeniyet ve kültür tesisi olması ve modern toplumu oluşturacağı inancıyla da son derece önemli bir olay olarak değerlendirilmektedir. B. Brassert de yaptığı açılış konuşmasında, fabrikayı inşa etme görevini almalarından ötürü duyduğu onurdan bahsetmiş ve törendeki halkın coşkusundan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Ayrıca fabrikanın kurulmasında İngiliz endüstrisinin oynadığı role dikkati çekerek, bir demir çelik fabrikasının inşasında ilgililerin işbirliğinden çok bütün milletin kuvvetine ihtiyaç duyulduğunun altını çizmiştir [Ulus, 1937].

Yine 4 Nisan 1937 tarihli gazetede Dr. Conker, demir sanayimizin kurulmasıyla ilgili bir yazı kaleme almıştır. Bu yazısında, demir endüstrisinin Türkiye’yi en medeni ve en kuvvetli milletler seviyesine çıkaran önemine değinmiştir [Ulus, 1937].

Dönemin önemli gazetesi Ulus gazetesinde, Karabük Demir Çelik Fabrikaları gibi cumhuriyet dönemine damgasını vuran diğer fabrika açılışlarıyla ilgili haberlere de geniş yer verilmiştir. 5 Nisan 1937 tarihli gazetenin baş sayfasında Başbakan İnönü’nün Ereğli’deki mensucat kombinasının açılışına katılması anlatılmıştır. Başbakan’ın Ereğli’ye giderken Kayseri’yi de gezdiği belirtilmiştir. Yazıda, halkın olumlu tepkisine ve bir bayram havasında gerçekleşen törene yer verilirken, İsmet İnönü’nün aile apartmanlarını gezerken memur ve amele bayanlarıyla ihtiyaç ve sıkıntılarına dair sohbet ettiğine ve hiçbir şikayetle karşılaşmadığına değinilmiştir [Ulus, 1937].

Gazetenin 7 Nisan 1937 tarihli sayısında ise; B. Celal Bayar'ın İngiliz Ticaret Bakanı B. Runciman'a ilgileri dolayısıyla teşekkür ettiği telgrafına ve Runciman'ın bu telgrafa iki memleket arasındaki dostluğa duyduğu memnuniyetle verdiği cevaba yer verilmiştir [Ulus, 1937]. Yine aynı tarihli gazetede Cemal Kurtay'ın yazdığı Karabük Röportajları "B. Brassert Diyor Ki: Bu anneden birçok çocuk doğacak" başlıklı yazıda bu fabrikayı kurmakla Türk-İngiliz endüstriyel işbirliğinin başlangıcının gerçekleştirildiğinden bahsedilmiştir. Karabük halkının, fabrikanın açılmasıyla birlikte mutluluk ve refah kazandığına değinilerek, her tüten bacanın dumanının gözükebileceği geniş ufuklara biraz refah ve mutluluk getirdiği vurgulanmış; sanayileşmenin önemine dikkat çekilmiştir. Fabrikaların hayat standardını yükselttiği ve herşeyin aslında cumhuriyetin eseri olduğu vurgulanmıştır [Ulus, 1937].

Gazetenin ilerki sayılarında fabrikanın kurulmasıyla birlikte kentteki başdöndürücü çalışmaya dikkat çekilmiştir. Bir tarafta fabrikaların yükseldiği kentte, diğer taraftan da modern bir şehrin doğduğu belirtilmiştir. Fabrikanın olduğu bölgedeki binaların planlı olarak inşa edilmesinden söz edilerek, kentin gelişme sürecinde olduğu belirtilmiştir. Karabük'ün mekansal özelliklerine değinilen yazıda şu sözler dönemin kent mekanları hakkında ipucu vermesi bakımından önemlidir [Ulus, 1937];

"Karabük'ün istasyondan 200 metre kadar uzanan ve iki tarafı büyük otellerle çevrelenen küçük şirin bir çarşısı var… Burada kahve, fırın, otel, lokanta ve birahaneler sıralanmışlardır.
Biraz ilerleyip bağların içinden sola sapacak olursak, güzel bir şose bizi Yenişehire getirir… Modern, kübik ev ve apartmanlarla süslü yepyeni bir şehir.
Bu şehir, Durna ormanlarının şark eteklerine kurulmuştur. Buralarda, vadilerden akıp gelen ve ormanlardan süzülerek saf bir hal alan sağlam bir hava ciğerlerimizi doldurur."

Dönemin ünlü gazetesi Ulus gazetesinin de değerlendirilmesiyle, 1937 yılının sanayileşme açısından önemli bir yıl olduğu anlaşılmaktadır. Fabrikalar ve fabrika yerleşimleri, o dönemde bir cumhuriyet eseri olarak medeni bir kültür seviyesine ulaşmada kullanılmışlardır. Bu dönemde devletçilik anlayışının da etkisiyle gerçekleştirilen sanayileşme faaliyetlerine, halkın törenlerde gösterdiği büyük coşkudan, tam anlamıyla destek verdiğini anlayabiliyor.

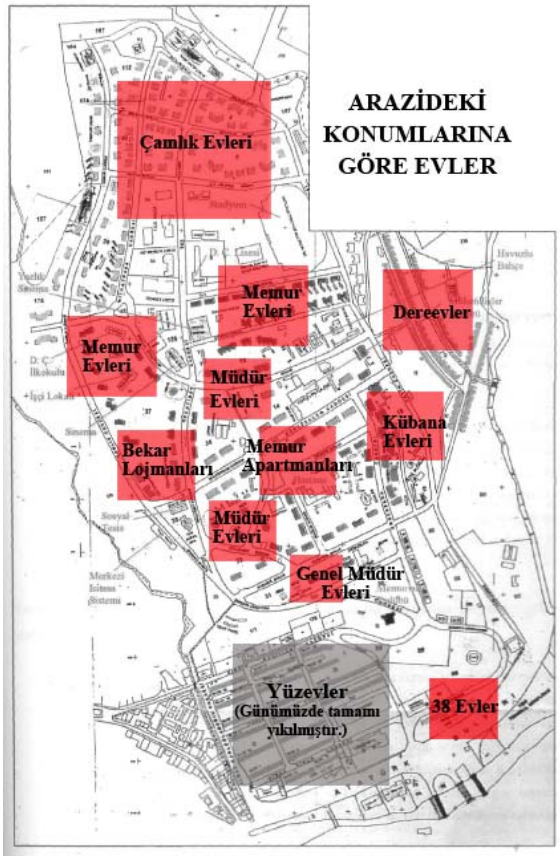
3 Nisan 1937 tarihi, Karabük Demir ve Çelik Fabrikalarının açılış tarihi olmanın ötesinde, sanayileşme faaliyetlerinin de başladığı tarihtir. Karabük Demir Çelik Fabrikalarının açılması, Türk sanayi sektörünün öncüsü olması açısından önemlidir. Bu fabrikaların açılmasıyla Türkiye endüstrisinin ana kısmına, ağır sanayiye adım atılmıştır. Burada ekonomik anlamda izlenen devletçilik modeli yanında Cumhuriyetçilik ve Milliyetçilik ilkeleri de azami ölçüde gözetilmiş ve çalışanların barınma, sağlık, eğitim v.b. tüm temel gereksinimlerinin karşılanması düşünülerek Karabük ölçeğinde modern bir şehrin tüm kurumlarıyla gelişmesi hedefi ortaya konmuştur [Koç, 2010].

5.4. Mekansal Pratikler ve Yerleşim Kararları

Karabük demir-çelik fabrikası, fabrika yerleşiminin mekansal özellikleri diğer Sümerbank mahallelerinin mekansal özellikleriyle benzer nitelikler taşımaktadır. Bu yerleşimdeki konutların planlanmasında yerin fiziksel özelliklerine ve çalışanlar arasındaki kıdem farklarına dikkat edilmiştir. Bu yerleşimde, fabrika çalışanlarının mekansal ve sosyo-kültürel tüm ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bir planlama anlayışı çerçevesinde, tüm ihtiyaçlara yönelik mimari bir program geliştirilmiştir. Yerleşimin çalışanların kıdem farklarına göre gelişen planlama anlayışında, mahallenin en iyi kısmına daha üst konumdakiler yerleştirilmişlerdir.

Fabrika yerleşimlerindeki temel planlama anlayışıyla benzer nitelikte olan Karabük'te, genel müdür ve misafir evleri mahallenin girişinde manzaraya hakim bir noktada konumlanmışlardır. Bu evlerin yakınında müdür evleri bulunmaktadır. Daha sonra sırasıyla mühendisler, ustabaşılar ve işçiler için evler konumlanmıştır. Yerleşimde, bekarlar için planlanan bekar lojmanları, sosyal tesisin hemen yanında yer almışlardır (Şekil 5.1). Modern bir yerleşimde bulunması gereken, sosyal ve kültürel ihtiyaçlara cevap verecek tüm imkanlar bu yerleşimle sunulmuştur. Hastane, yazlık sinema, demir çelik lisesi, işçiler ve memurlar için kulüpler, misafirhaneler, sinema, işçiler için işçi lokali, halkevi, ilkokul yerleşimde bulunan diğer önemli yapılardır. Yerleşimde alt yapı olanakları da sağlanmıştır. Kanalizasyon, temiz su donatılarının yanında, mahallenin büyük bir kısmı için 1950'li yıllarda inşa edilmiş

merkezi ısıtma sistemi bulunmaktadır. İngiliz ve Hollanda bahçe kentlerine benzer nitelikte tasarlanan işçi konutlarının bulunduğu yerleşimde, yaya yolları ve kaldırımlar geniş bir biçimde tasarlanmıştır.

Şekil 5.1. Yenişehir'de arazideki konumlarına göre evler [Kaya, 2011]

Bölgede Sümerbank'ın önerdiği konutların yapımına 1938 yılında Mimar Proust'un şehir imarını yapmasından sonra, ilk defa 1939 yılında başlanıldığı belirtilmektedir. Ayrıca G. Kessler'in de gözlemlediği gibi Karabük'ün giderek İngiltere, Almanya ve Hollanda'nın bahçe şehirlerini andıran manzarasının verdiği ferahlıktan bahsedilmiştir [Kalyoncu, 2007].

Bu yerleşimde çekirdek aileye hitap edecek biçimde tasarlanan evlerin, modern hayatın getirdiği kaliteli yaşam seviyesinin fabrika çalışanları arasında yaygınlaşmasındaki rolü son derece önemlidir. Girgin, Karabük'teki ev durumundan

bahsederken; bu ev ve apartmanları birkaç sınıfa ayırarak evlerin kiralarından ve oda sayılarından bahsetmiştir. Müdür evleri beş odalıdır. Apartmanlar üç, dört veya beş odalıdır. Memur evleri iki veya üç odalı olup, işçi evleri iki odalıdır. Bu ev tiplerinden işçi evleri daha ucuz kiraya sahiptir. Tahta evler büyük ve küçük olmak üzere iki cinstir (Resim 5.6). Bunlardan büyük olan iki, diğerleri tek odalıdır. Yine bu evlerden bahsedilirken bütün evlerin ve apartmanların konforunun olduğu, elektrik, su, banyo(duş) ve radyo tesisatlarının bulunduğu anlatılmıştır. Her evin ön ve arka tarafında bahçe işlerine elverişli boş arazisi bulunmaktadır [Girgin, 1948].

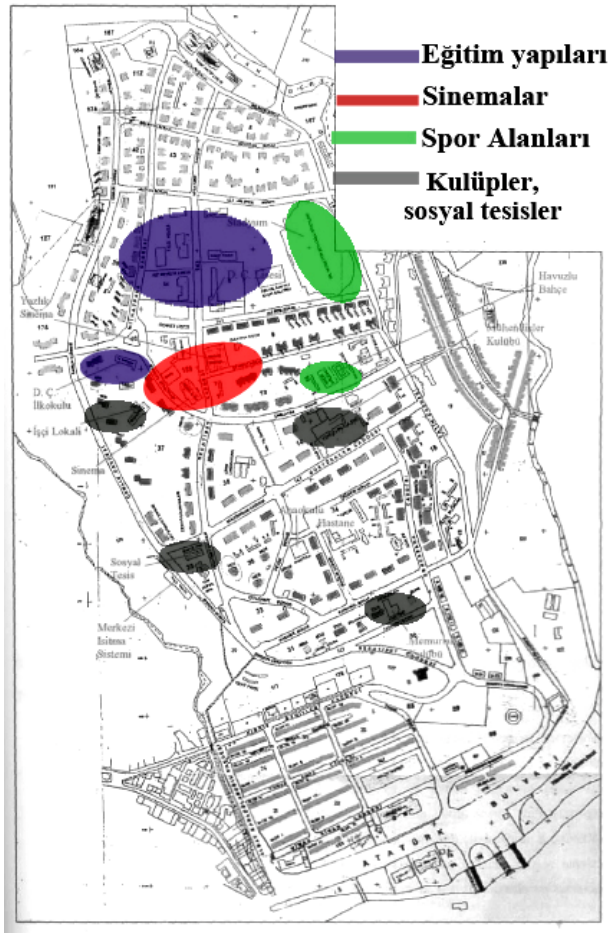

Resim 5.6. Tahta evler [Şentürk Arşivi, 1937]

Yerleşimde, çekirdek aileye hitap edecek biçimde tasarlanmış evler kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmişlerdir. Evlerin, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilerek, sabah ve akşam güneşinden maksimum derecede yararlanmaları amaçlanmıştır. Tıpkı dünyadaki işçi yerleşimleri ve siedlunglarda olduğu gibi, havalandırma ve güneşten yararlanma gibi faktörler Karabük yerleşimindeki evlerin planlama anlayışında da etkili olmuşlardır. Bulundukları bölgeleri değiştirmenin yanında, bulundukları kentlere de farklı bir anlam ve kimlik kazandırma misyonuna sahip diğer fabrika yerleşimleri gibi; Karabükte'de kurulan fabrika yerleşimi, kentin gelişim yönünü etkilemiştir. Bu konuyla ilgili olarak, bu yerleşimlerin, bulundukları şehrin imarına etki ettikleri ve bu mahalleler civarında yerli halk tarafından daha güzel binaların inşa edildiğinden bahsedilmektedir [Sümerbank İnşaat ve Fen Heyeti, 1944].

Jansen'in ideal yerleşim için önerdiği cadde, sıra ev, yeşillik ve ardından diğer evlerin ve apartmanların yer aldığı sıralama Karabük fabrika yerleşiminin planlamasında da uygulanmıştır. Bu sıralama ilkesi Karabük'te, caddeden sonra ilk olarak sıra evlerden oluşan Yüzevler'de, devamındaysa bir yeşil kuşağın ardından diğer ev ve apartmanlardan oluşan Yenişehir yerleşiminde örneklenmektedir.

Dönemin kaynaklarında, bir dönemin ideolojisini barındıran Karabük fabrika yerleşiminden sıklıkla bahsedilmiştir. Karabük Demir Çelik Fabrikalarının 1948 yılındaki bir yayınında yerleşimin özelliklerine geniş yer verilmiştir. Sümerbank'ın, demir ve çelik fabrikaları müessesesini kurmakla, Karabük'te aynı zamanda yepyeni ve modern bir şehrin kurulduğundan bahsedilen yazıda, fabrika mensuplarının bütün sosyal ihtiyaçlarının da göz önünde bulundurulduğu vurgulanmıştır. Yazıda; 800 öğrenci için ilk ve ortaokullar ve bir yatılı çırak okulunun varlığından bahsedilerek kentin öğretim faaliyetlerine değinilmiştir. Bölgenin bütün spor hareketleri ve sosyal ihtiyaçlarının karşılandığı, açık ve kapsamlı spor sahaları, yüzme havuzu, parklar, kulüpler ve sinemalara dikkat çekilerek; sosyal ve kültürel mekanlardan bahsedilmiştir. Yazıda ayrıca müesseseye ait 100 yataklı modern hastanenin varlığından söz edilmiştir (Şekil 5.2) [Demir Çelik, 1948].

Şekil 5.2. Yenişehir'de sosyal ve kültürel tesislerin konumu [Kaya, 2011]

Fabrika yerleşiminde barınma ve sosyal ihtiyaçların karşılanmasının yanında ulaşım olanakları da düşünülmüştür. Yenişehir'le kasabalar ve fabrikalar arasındaki ulaşım demir-çelik müessesesinin otobüsleriyle sağlanmaya çalışılmıştır. Bu konuyla ilgili gözlemlerini 1954 yılındaki Ağır demir sanayi ve Türkiye'de Durumu kitabında Tümertekin şöyle belirtmektedir [Tümertekin, 1954];

"Muntazam yolları su ve elektrik tesisatı bulunan sitenin diğer bütün sosyal ihtiyaçları yine site hudutları içinde ve müessese tarafından temin edilmektedir. Her nevi yiyecek ve giyecek maddeler sitenin merkezinde ve pek tabii, müesseseye ait olan bir Kooperatif'te satılmaktadır. Et, ekmek, yine müessese kaynaklarından temin edilmektedir. Mükemmel bir hastane, misafirhane, hatta oteli yazlık kışlık sinemalar, spor sahaları, gazino v.s. hepsi müessese hudutları içinde müessese personeli veya kiracıları tarafından işletilen ve site mensuplarına ait tesislerdir. Nihayet bütün bunlara bir de, Yenişehir'le kasaba veya fabrikalar arasındaki irtibatın yalnızca müessese otobüsleri tarafından temin edilmesi de ilave edilirse Yenişehir

mahallesinin karakteri iyice belirtilmiş olur. Filhahika, Karabük, Demir-Çelik fabrikaları tarafından yaratılan ve yaşatılan güzel bir fabrika sitesidir.”

Yine ulaşımla ilgili olarak bir başka kaynakta, ulaşım açısından memurların hepsinin ve işçilerin de büyük bir kısmının fabrikalar ile şehir arasında işleyen otobüslerle sağladıkları belirtilmiştir. Aynı zamanda da Karabük ile Ülkü arasında müesseseye ait bir trenin de yol boyunca yerleştirilerek işçilerin geliş gidişlerini sağladıkları belirtilmiştir [Girgin, 1948].

Dönemin ideolojisini ve devletçi sanayi politikalarını yansıtan diğer fabrika yerleşimleriyle benzer planlama ilkelerine göre tasarlanan Karabük yerleşimini incelemek, dönemin anlayışını anlamak açısından önemlidir. Modern hayatın içinde geliştiği modern çevre, modernleşmenin topluma benimsetilmesinde önemli roller oynamıştır. Karabük’ün diğer örneklerle , mekansal pratik bakımından benzer nitelikler taşıması, aynı zamanda yeni kurulan devletin ideolojisinin topluma benimsetilmesinde ortak bir mimari dil kullanılmasının da sonucudur. Yerleşimin mekansal pratiği, sosyal pratiklerini anlamamıza da olanak sağlamaktadır.

Mekansal pratiklerin, içlerinde politik ve ideolojik öğeler barındırması, bu pratiklerin incelenmesinin önemini ortaya koymaktadır. Bu konuyla ilgili Keith ve Pile’de, gündelik yaşamın coğrafyasında göze kolay görünmeyen bir dizi politik ve ideolojik öğenin yer aldığını belirtmişlerdir. Mekansal pratikler, hiçbir zaman tarafsız ‘olmayan’, her zaman belirli bir ideolojinin taşıyıcısı olan öğeler olarak nitelendirilmişlerdir. Mekanın politik ve ideolojik nitelikte örtük olup, göze hemen görünmez; mekansal pratiklerin deşifre edilip bunlara karşı çıkılması güçtür ve bu pratikler öznelliğin oluşumunu derinden etkileyen öznellikler olarak karşımıza çıkmaktadır [Işık, 1994].

Karabük’ün 1937 yılından günümüze kadar olan gelişim ve değişim serüveni, cumhuriyet tarihimize ışık tutacak bir arka plan oluşturmaktadır. Karabük, mekansal pratikler açısından cumhuriyetin devletçilik siyaseti çerçevesinde sıfırdan başlayan planlı ilk ve tek sanayi kentidir. Yenişehir ve fabrikanın kuruluş aşamaları, aynı

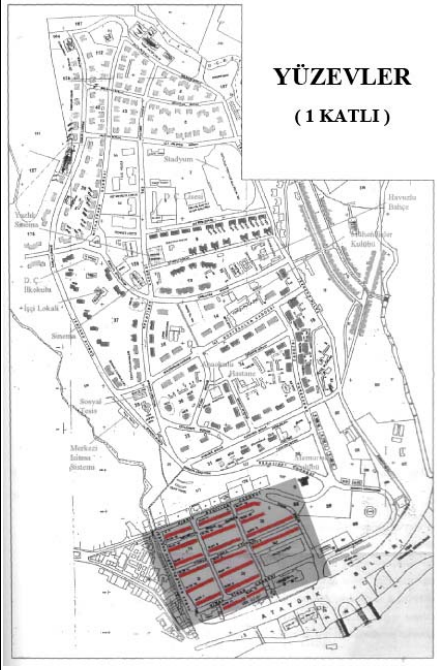
zamanda İsmet Paşa'lı yılların devletçi ve merkezi planlamacı siyaseti ve bu siyasetin göstergelerinin izlenebileceği ağır sanayi kentinin oluşum sürecini içermektedir [Karakök, 2010].

5.4.1. Yerleşimdeki konut tipleri ve özellikleri

Fabrika yerleşimindeki konutlar statü farkları dikkate alınarak, sosyal ve kültürel tesislerle birlikte modern hayatın gerektirdiği planlı bir mimari program çerçevesinde arazide konumlanmışlardır. Yüzevler, Dereevler, İşçi Pavyonu, Çamlık Evleri, Memur Evleri, Müdür Evleri, Genel Müdür Evleri, Misafirhane, Bekar Lojmanları, Memur Apartmanları, 38 Evler ve Kübana Evleri yerleşimde bulunan önemli konut tipleridir. Yerleşimdeki konut tipleri yerleşimdeki konumu, yapım yılı, genel özellikleri ve mimarı verilerek aşağıdaki çizelgelerde anlatılmıştır. Bu çizelgelerden de anlaşılacağı üzere, fabrikanın kurulduğu 1937 yılından 1960 yılına kadar Demir Çelik İşletmeleri konutlaşma sürecine doğrudan etki etmiştir. 1960 yılından sonra Demir Çelik İdaresi konut üretimindeki etkin rolünü kaybetmiş ve kentte günümüzde de olduğu gibi parsel bazında müteahhit girişimleri ve kooperatifçilik uygulamaları yaygınlaşmıştır.

Yerleşimdeki konutlardan Yüzevler, 2010 yılında kent meydanı yapılacağı gerekçesiyle tamamen yıkılmıştır. İşçi pavyonunun son örneği de yıkılmış ve yerine yine tek katlı bir yapı yapılmıştır. Yerleşimdeki konutlar yeşil bir kent dokusu içinde; geçmişte olduğu gibi günümüzde de kentin modern siluetini oluşturmaktadır.

Çizelge 5.1. Yüzevler

Yüzevlerin Konumu

1940' lı Yıllarda Yüzevler
[TMMOB Mimarlar Odası Arşivi]

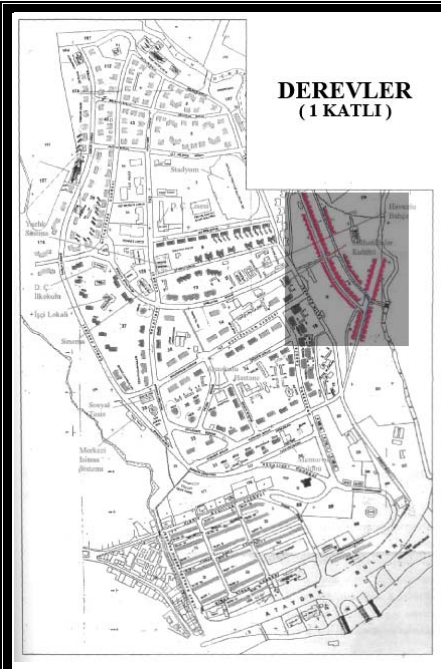
2010 yılı -Yıkım Aşamasında Yüzevler
[Özkan, 2010]

YÜZEVLER

Yapım Yılı :	**M2 :**	**Mimarı:**
1942	72	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

- 190 adet sıra ev biçiminde inşa edilmiş konut biriminden oluşmuştur.
- Tek katlı, kırma çatılı, kargir malzemeli, bahçeli konutlardır. (Kimi örnekleri 2 katlı olup, bu evlerde mutfak birimi bodrum katta yer almaktadır.)
- Konutların geniş bahçelerinde, işçilerin boş zamanlarında küçük ölçekli de olsa bahçeyle uğraşmaları sağlanmıştır.Bu sayede köyden kente gelen işçiler modern yaşama daha kolay alışmışlardır.
- Evlerin büyük bir kısmında, hem kuzeyden hem de güneyden girişler bulunmaktadır.
- 2010 yılına kadar orijinal halde kullanımda olan Yüzevler, 2010 yılının Şubat ayında kent meydanı yapılacağı gerekçesiyle tamamen yıkılmıştır.

Çizelge 5.2. Dereevler

Dereevlerin Konumu

1940'lı Yıllarda Dereevler [Kardemir Arşivi]

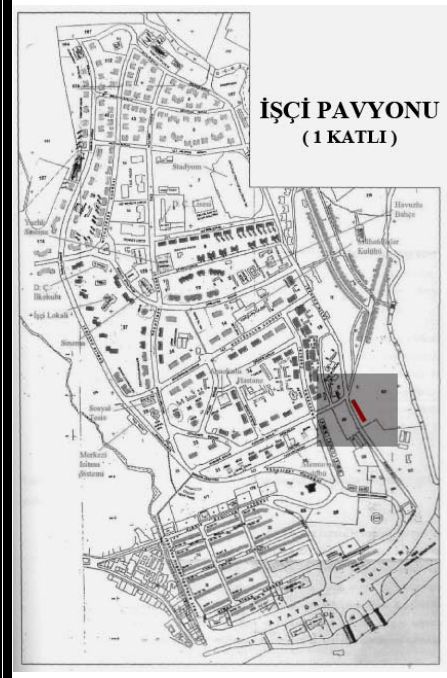
Dereevler [Özkan, 2010]

DEREEVLER

Yapım Yılı :	**Mimarı:**
1945	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

- Dereevler, yüzevlerden sonra inşa edilmiş modern anlamdaki işçi konutlarının oluşturduğu diğer konut bloklarıdır.
- Dereevler projesi de, Yüzevler projesi gibi işçilerin barınma sorununu'siedlung' tipi konutlarla çözüme ulaştırmak için yapılmıştır.
- Toplam on sıradan oluşan 163 konutun oluşturduğu sıra evlerdir. Tek katlı ve iki odalı evlerdir (Bazıları iki katlıdır).
- "Siedlung" tipi bu bahçeli konutlar, kargir malzemelidir.
- Evlerin cephe düzenleri Yüzevlerle aynıdır. Dereevler, günümüzde orijinal işlevlerini sürdürmektedirler.

Çizelge 5.3. İşçi Pavyonları

İşçi Pavyonunun Konumu

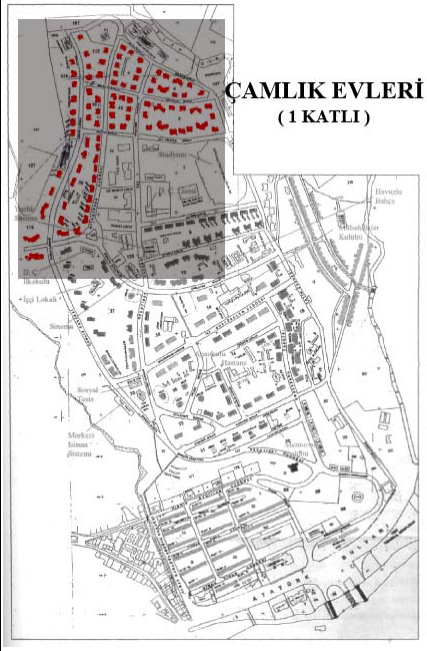
İşçi Pavyonu [Öktem, 2004]

İŞÇİ PAVYONLARI

Yapım Yılı :	**Mimarı:**
Fabrikalarla birlikte ilk inşa edilen birimlerdendir.	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

- Fabrikalarla birlikte ilk inşa edilen birimlerdendir [Öktem, 2004].
- Tek katlı ince uzun birimler halinde yerleştirilen işçi pavyonlarının; günümüzde kalan tek örneği de yıkılarak, yerine ona benzer tek katlı bir yapı birimi yapılmıştır.
- Bekar işçiler için tasarlanmış olan birimlerin içleri, daha sonra ailelerin yaşayabileceği biçimde düzenlenmiştir.

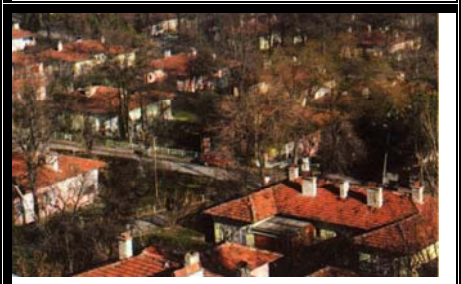
Çizelge 5.4. Çamlık Evleri

Çamlık Evlerinin Konumu

Çamlık Evleri [Kaya, 2010]

Çamlık Evleri [Özkan, 2010]

ÇAMLIK EVLERİ

Yapım Yılı :	**M2 :**	**Mimarı:**
1939-1940	75	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

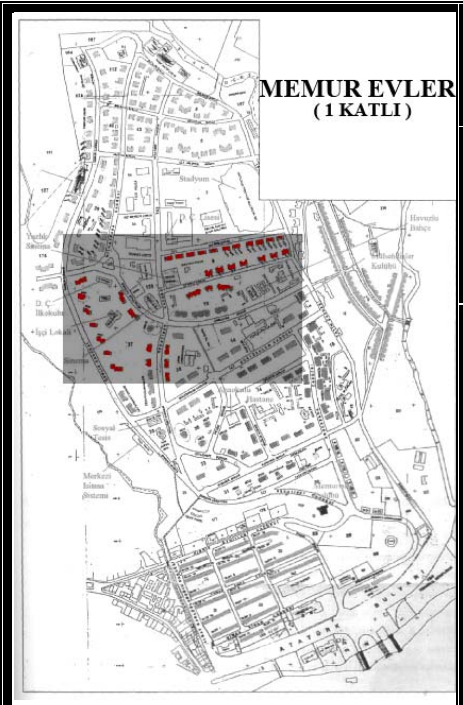
- Tek katlı evlerden oluşan bir bölgedir. Çamlık evlerinin farklı tipleri vardır. Memur ve mühendisler için tasarlanmış bu evlerin iki odalı ve üç odalı olarak tasarlanmış çeşitleri vardır (Bkz. Ek-7).

- Çamlık evlerinin bir bölümü de ikiz ev veya dört birimden oluşan sıra ev biçiminde tasarlanmıştır.

- Evlerin kullanım alanı 75 m2 olup, işçi evlerine göre daha geniş konutlar olarak tasarlanmışlardır. Bu evlerin ısıtma sistemleri merkezi ısıtma sistemine bağlı değildir.

- Verandasının köşesinde daire kesitli kolon bulunan Çamlık evi tipi, Seyfi Arkan'ın Adana'daki ucuz evler mahallesinde tasarladığı konut tipiyle benzerlik göstermektedir [Öktem, 2004].

Çizelge 5.5. Memur Evleri

Memur Evlerinin Konumu

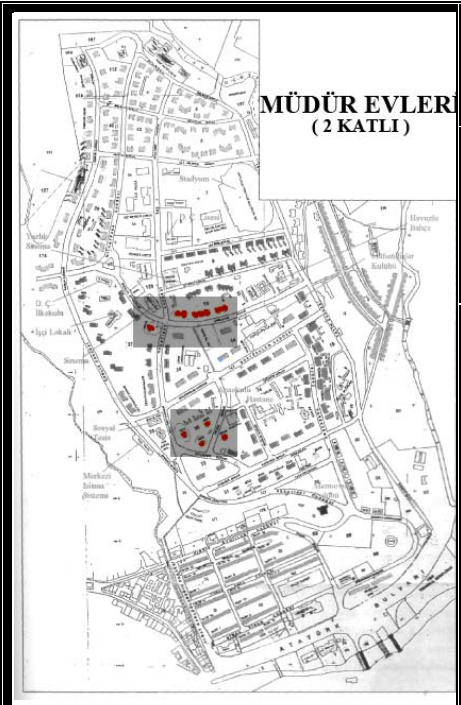
Memur evleri [Öktem, 2004]

MEMUR EVLERİ

M2 :	**Mimarı:**
90- 95-100	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

- Tek katlı, bahçeli, ikiz ev biçiminde konutlardır.
- Üst düzey memurlar için inşa edilen bu konutların bir kısmı merkezi ısıtma sisteminden yararlanmaktadır.
- Bu konutlar modernizm ilkelerinin uygulandığı kübik yapılardır.
- Bu konutların kullanım alanları daha geniş olup 90, 95 ve 100 m2 ‘lik kullanım alanına sahip olanları bulunmaktadır.
- Çamlık evleriyle de benzer özelliklere sahip olan bu konut tipleri, çamlık evlerinden daha önce yapılmıştır.

Çizelge 5.6. Müdür Evleri

Müdür Evlerinin Konumu

1940'larda Yenişehir ve Müdür evleri [Özyurt arşivi, 1940]

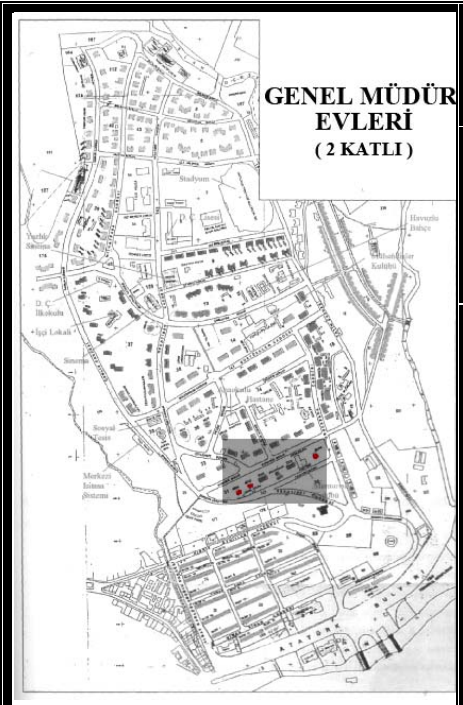
Müdür Evleri [Öktem, 2004]

MÜDÜR EVLERİ

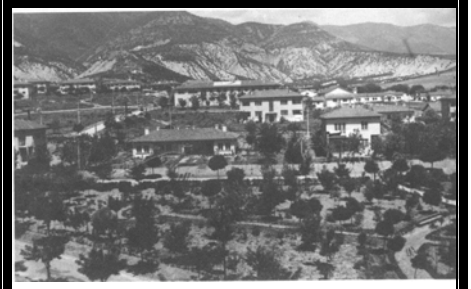
M2 :	**Mimarı:**
140	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

- Beş, ikiz, üç sıra evden oluşmaktadırlar.
- Evlerin girişi ön cephede bulunan verandadan sağlanmaktadır.
- Dubleks biçiminde olan evler merkezi ısıtma sistemiyle ısınmaktadır.
- Evlerin alt katlarında, oturma odası, yemek odası ve mutfak, üst katlarında ise, yatak odaları ve banyo bulunmaktadır.
- Müdür evlerinin sıra evler biçiminde düzenlenen örneklerinde, iki ayrı konutun yan yana gelen balkonlarının birleştiği yerde mimariyi bozmayacak biçimde araya basit bir bölme konulmuştur [Öktem, 2004].

Çizelge 5.7. Genel Müdür Evleri

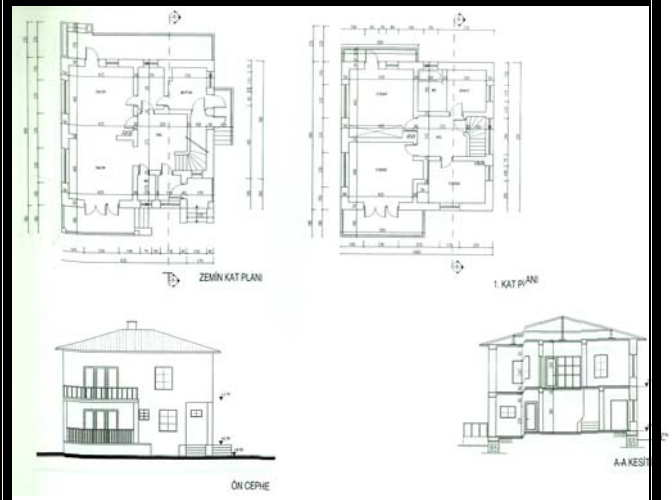
Genel Müdür Evlerinin Konumu

Yenişehir İdareci evleri- Hastane-Sinema [Özyurt Arşivi]

GENEL MÜDÜR EVLERİ

M2 :	**Mimarı:**
220	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

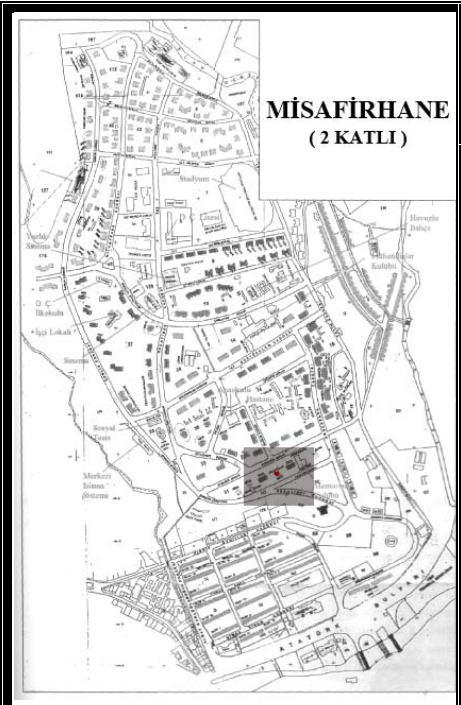

Yenişehir 1940'lar
İdareci Evleri [Kardemir Arşivi]

- Genel müdür evleri, toplamda 3 adet olup, fabrikaların üst düzey yöneticileri için tasarlanmışlardır.

- Evlerin balkon çıkmaları kolonlar üzerinedir. Diğer konut tipleri gibi idareci evleri de bahçeli ev tipolojisine sahip, modernizm ilkeleriyle biçimlenen birer kübik yapı örneği oluşturmaktadır.

Çizelge 5.8. Misafirhane

Misafirhanenin Konumu

Misafirhane [Kaya, 2010]

Misafirhane [Kaya, 2010]

MİSAFİRHANE

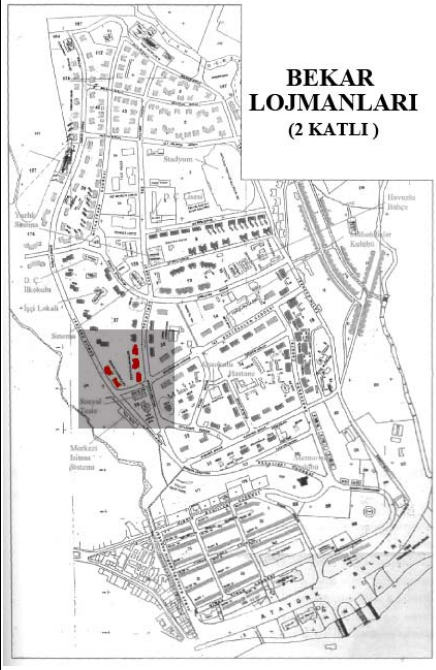
Mimarı:

Sümerbank Karabük

Demir Çelik Fabrikaları

- Yapılış amacı, üst düzey ziyaretçilerin konaklaması olan misafirhane, dubleks ve müstakildir.
- Prizmatik formludur.
- Binanın ön cephesindeki verandanın üzerinde, kolon üstünde çıkma yapan bir oda bulunmaktadır.

Çizelge 5.9. Bekar Lojmanları

Bekar Lojmanlarının Konumu

Bekar Lojmanları [TMMOB Mimarlar Odası Arşivi, 2005]

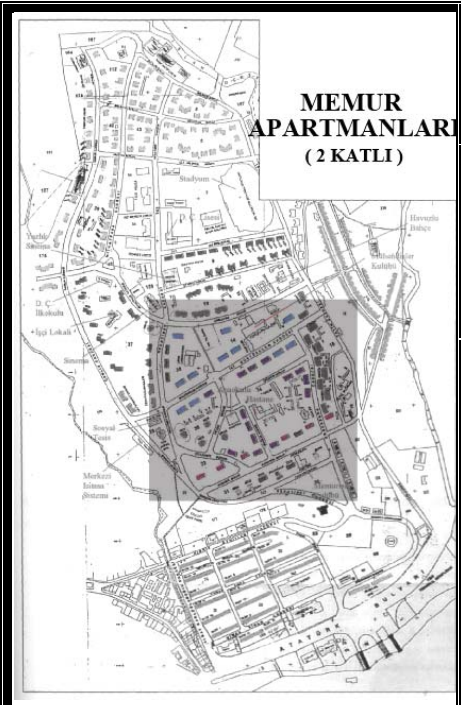
Bekar Lojmanları [Özkan, 2010]

BEKAR LOJMANLARI

M2 :	**Mimarı:**
18-27	Kesin olmamakla birlikte mimarının Münci Tangör olduğu söylenmektedir.

- Bekar lojmanları, yerleşimde sosyal binanın hemen yanında konumlanmaktadır.
- Bekar lojmanları, üst düzey bekar mühendisler ve memurlar için tasarlanmışlardır [Öktem, 2004].
- Bekar lojmanlarının mutfakları bulunmayıp, yemek ihtiyacı sosyal binadan karşılanmaktadır.

Çizelge 5.10. Memur Apartmanları

Memur Apartmanlarının Konumu

Memur Apartmanları [Özkan, 2010]

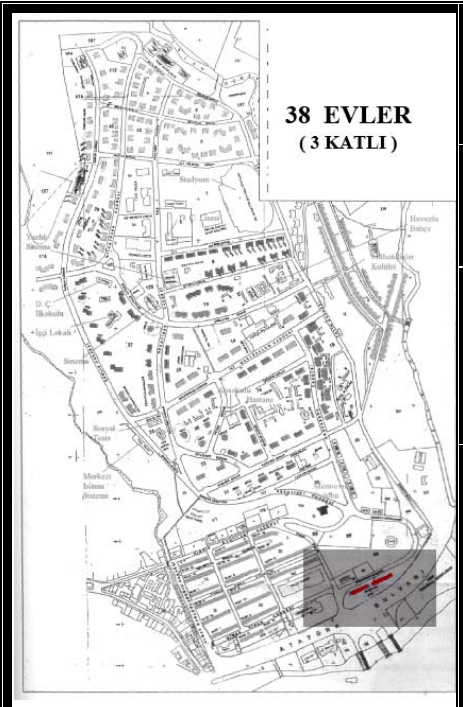
Memur Apartmanları [Kaya, 2011]

MEMUR APARTMANLARI

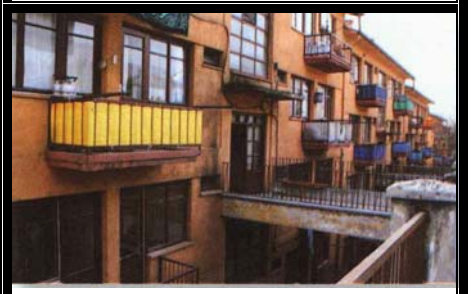
Yapım Yılı :	**Mimarı :**
1945/ 1954	Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

- Memur apartmanları, üç katlı yapılar halinde tasarlanmış olup, farklı apartman tipleri bulunmaktadır (Bkz. Ek-7).
- Sade ve modern forma sahip olan memur apartmanlarının iç mekanlarında da modern elemanlar kullanılmıştır.
- Memur apartmanlarının ilk yapılan örneklerinde dairesel pencereler kullanılmıştır.
- 1954'te tasarlanan apartman tiplerinde ön cephedeki odaların pencereleri Fransız balkonu şeklindedir.

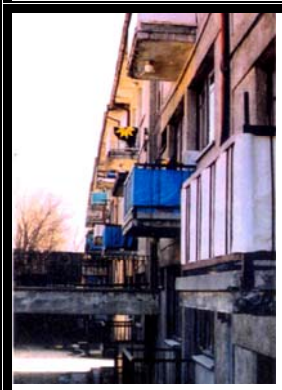
Çizelge 5.11. 38 Evler

38 Evlerin Konumu

38 Evler [Özkan, 2010]

38 Evler [Öktem, 2003]

38 EVLER

Yapım Yılı :

1952

Mimarı:

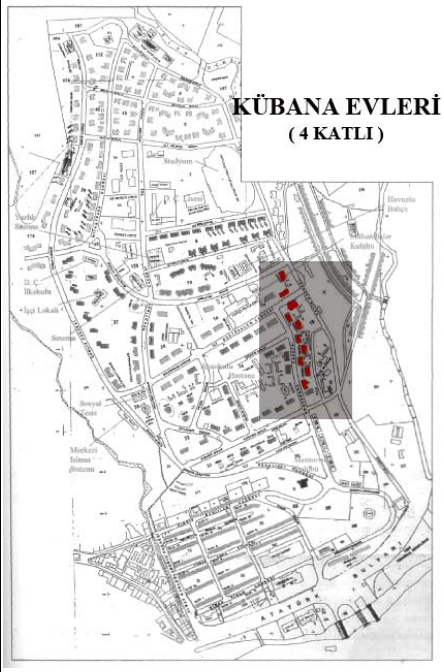
Sümerbank Karabük Demir Çelik Fabrikaları

M2 :

Daire başı kullanım alanı 75 m2

- Binaların ana karakterlerini Bauhaus ve De Stijl'deki düzenleme şeklinin oluşturduğu bu konutlar 38 adettir (Bkz. Ek-7).
- Üç katlı ve dört katlı iki blok halinde yapılmışlardır. Bir katı zemin kat olmak üzere üç katlı olarak düzenlenen apartmanlardır.
- Uzun cepheleri bulunan apartmanlara, dönemin diğer apartman tasarımlarında olduğu gibi beş metrelik köprülerle girilmektedir.

Çizelge 5.12. Kübana Evleri

Kübana Evlerinin Konumu

1960'lı Yıllarda Kübana Apartmanları [İller Bankası, 1967]

Kübana Evleri [Kaya, 2011]

KÜBANA EVLERİ

Yapım Yılı :	**Mimarı:**
1959	Münci Tangör

- Mimarı Münci Tangör olan bu evler, yerleşimdeki en yüksek binalardır (Bkz. Ek-7).
- Kübana evleri sıkışık bir alana yerleştirilmiştir. Üst düzey memur ve mühendisler için tasarlanmış Kübana evleri, dört katlı ve sekizer dairelidirler.
- Kübana evlerinin cephelerinin merdiven boşluğuna gelen kısımları dikey çizgilerle vurgulanmıştır. Binaların cephesinde ve evlerin iç mekanında yer yer mozaik kaplama kullanılmıştır.
- Kübana evlerinin yüzeylerinde beton ve metal ızgara formlu cephe kaplamaları, aynı zamanda dikey aksta da dekoratif amaçlı kullanılarak cephede dinamizm yaratılmıştır [Özkan, 2010].

5.5. Sosyal Pratikler (Gündelik Yaşam, Sosyal ve Kültürel Hayat)

Gündelik yaşam denilince genellikle toplumdaki bireylerin günlük zaman bütçesi içerisinde yer alan beslenme, giyinme, barınma, uyuma gibi birtakım faaliyetleri anlaşılmaktadır. Bu faaliyetler gerçekleştirilirken de yiyecekler, içecekler, ev eşyaları v.b. özel nesneler kullanılmaktadır. Tüm bu faaliyetler ve nesneler de toplumun maddi kültürünü oluşturmaktadır [Atacan ve ark., 2000].

Toplumun maddi kültürünü oluşturan gündelik yaşam pratikleri, sosyal bilimlerde dahil pek çok alanda araştırılmıştır. Siyasal ve toplumsal hareketleri de bünyesinde barındıran gündelik yaşam pratikleri, yapılan çalışmalar için önemli bir veri kaynağı oluşturmuştur. Zamanla ve mekanla ilişkili olan gündelik yaşam, aynı zamanda da etkili olduğu yeri ve çevreyi de sürekli bir dönüşüme uğratma gücüne sahip olmuştur.

Gündelik yaşamla ilgili Christopher Alexandre'ın kalıp dilleri (pattern language) yaklaşımı önemlidir. Alexandre bu yaklaşımında; gündelik yaşamın mekansal yansımalarının gerisindeki ortak ilkeleri (kalıpları) bulmayı amaçlamıştır. Bu yaklaşımına göre ise; günlük yaşamın her bir bölümü için ayrı ayrı bulunacak kalıpların bir araya geldiğinde bir yerleşimin tümünün oluşumuna ilişkin bir dil oluşturacağını belirtmiştir. Ona göre, oluşan bu dil evrensel olmaktan öte; her toplum için ayrıca keşfedilmesi gereken bir dil olarak ele alınmalıdır [Atacan ve ark., 2000]. Bu yaklaşım açısından Karabük Demir Çelik Fabrikaları Yerleşimi de iyi bir örnek oluşturmaktadır. Dönemin ideolojisinin ve devletçi sanayi anlayışının bir ürünü olarak kurulan bu yerleşim, ideoloji ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden incelenerek yerleşimin oluşumuna, değişen önem ve anlamına ilişkin bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. İdeoloji, mekan ve gündelik yaşam pratikleri etkileşiminde yerleşim tüm yönleriyle deşifre edilmiş ve yerleşim üzerine anlamsal bir okuma yapılmıştır. Bu okuma yerleşimin zamana ve anlayışa bağlı olarak geçirdiği dönüşümü anlamak açısından da faydalı olmuştur.

Karabük Demir Çelik Fabrikalarının kurulmasıyla birlikte modern hayatın yaşanacağı modern bir çevre yaratılmak istenmiştir. Bu modern çevrede barınma

ihtiyacının yanında, sosyal ve kültürel ihtiyaçları karşılamaya yönelik mekanlar da düşünülmüştür. Yapılan sosyal tesislerle sosyal faaliyetler için olanaklar yaratılmıştır. Yenişehir bölgesi kulüpleri, yüzme havuzu, eğitim tesisleri, çay bahçesi, açık ve kapalı sinemaları, hastaneleri, camisi ve spor alanlarıyla bir bütün olarak tasarlanmıştır. Girgin, Karabük'ün irfan hayatının yeni ve kuvvetli temellere dayandığını belirterek, Karabük'ün eğlence yerlerinin yeni yeni oluştuğundan bahsetmiştir. Yazlık ve kışlık sinemalar, Yenişehir halkevi, Arı parkı, çocuk bahçeleri, Safranbolu bağları, Amasra Deniz Kampı, Arıcak ve Kapulu köyleri Karabüklülerin boş zamanlarını geçirecekleri yerler olarak belirtilmiştir (Bkz. Ek-8) [Girgin, 1948].

Yenişehir'de çalışan işçiler, memurlar ve mühendisler için ayrı ayrı sosyal tesisler yapılmıştır. Konutların yapımında dikkate alınan statü farkı, sosyal tesislerden olan kulüplerin de Memurlar Kulübü, Mühendisler Kulübü, Gençlik Kulübü gibi farklılaşmasına neden olmuştur. Sosyal tesislerde, fabrikalarda çalışanların dinlenecekleri ve sosyal faaliyetlerini gerçekleştirecekleri mekanlar düşünülmüştür. Yenişehir yerleşiminde; eğitim, sağlık, spor ve eğlence mekanları birarada tasarlanarak, barınmanın ötesinde modern yaşamın gerektirdiği sosyal donatı alanları oluşturulmuştur.

Yenişehir'deki lokaller ve sosyal tesislerde, uygun fiyatlarla çalışanların sosyalleşmesi ve sosyal aktivitelerini gerçekleştirmeleri sağlanmıştır. Sosyal tesisler, çalışanların dinlenmesine de olanak tanımıştır (Resim 5.7). Karabük'te şehrin başlıca eğlence yeri, açık ve kapalı sinemalar olmuştur. Kapalı sinemalar üç tane olup, Yenişehir bölgesinde akustiği çok iyi bir sinema olan Yenişehir sineması bulunmaktadır. Mimar Münci Tangör tarafından projelendirilen Yenişehir sinemasının inşasına, 1953 yılında başlanmış ve sinema 1958 yılında tamamlanmıştır. Yapı, sadece sinema olarak kullanılmanın ötesinde tiyatro ve opera etkinliklerinin de yapılmasına olanak verecek biçimde tasarlanmıştır. Yapının dış cephesi 1950'li yılların uluslar arası yaklaşımlarını çağrıştırmakta ve bir modern mimari yapı örneği oluşturmaktadır. Üç katlı betonarme bir yapı olan Yenişehir sineması, 750 kişilik salonuyla film gösterimleri ve konserler için önemli bir sosyal

merkez olmuştur. Btb gibi dönemin popüler yapı malzemelerinin kullanıldığı Yenişehir sineması, genel anlamda modern mimarinin form, renk, ışık, şeffaflık ve dinamizm gibi anahtar kelimelerini barındırmasından ötürü de önem kazanmaktadır [Özkan, 2010]. Sinema ve tiyatro binası olarak tasarlanan yapı, günümüzde bir kültür merkezi olarak işlevini sürdürmektedir. Şehir dışından gelen pek çok tiyatro ve konser etkinliği günümüzde Yenişehir sinemasında yapılmaktadır (Resim 5.9, 5.10).

Resim 5.7. Yenişehir sosyal bina [Kardemir Arşivi, 1950]

Resim 5.8. Yenişehir hastane [Kardemir Arşivi, 1940]

Resim 5.9. Celal Bayar Yenişehir sineması maketini incelerken [TMMOB Arşivi, 1953]

Resim 5.10. Yenişehir Sineması [Kaya, 2011]

Yenişehir sinemasından bahsederken, sinemanın mimarı Münci Tangör'ün Karabük'e katkılarından da bahsedilmelidir. Mimarlık mesleğinin önemli bir dönemini Karabük'te geçiren Tangör'ün yapılarından birçoğu da Karabük'te yer almaktadır. Mimarın Demir-Çelik İşletmeleri denetimi altında yaptığı tasarımlarına, Yenişehir bölgesindeki Yenişehir Sineması, Bekar Lojmanları, Havuzlu Bahçe,

Yenişehir Stadyumu, İşçi Sarayı, Yeni Misafirhane, 170 Evler, 200 Evler, Beyaz Evler ve Kübana Evleri örnek olarak verilebilir [Özkan, 2010].

Yenişehir sinemasının yanısıra, bu dönemde sinemanın hemen yanında yaz ayları için 1000 kişiye hizmet verebilen bir de açıkhava sineması bulunmaktadır. 750 kişilik Yenişehir sineması ve 1000 kişilik açıkhava sinemasında vizyona giren filmlerin kısa zaman sonra gösterilmesi Karabük'teki sosyal hayatın canlılığını kanıtlamaktadır [Kalyoncu, 2007]. Yine sosyal hayatın canlılığıyla ilgili olarak Girgin, İstanbul'dan ve diğer illerden gelen revü ve ses sanatkarlarının Karabük'e sık sık uğradıklarından bahsetmiştir. Bu sayede de Karabük halkının daima neşeli ve mutlu anlar geçirebilme fırsatına sahip olduğunu vurgulamıştır [Girgin, 1948].

Sinemaların yanısıra şehir kulübü, Yenişehir'de Gençlik Kulübü, Mühendisler Kulübü, Memur Kulübü ve Alman Kulübü adı altında 4 tane de kulüp bulunmaktadır (Resim 5.11). Ayrıca bir yazlık gazino ve park olarak da hizmet veren Yenişehir'deki yüzme havuzu, kentin en önemli eğlence yerlerinden biridir [Karabük-Safranbolu, 1967]. Yüzme havuzunda , fabrika çalışanlarına ve halka yüzme öğrenme olanağı sağlanmıştır. Havuz, aynı zamanda yaz aylarında çay bahçesi olarak da kullanılarak, sosyal etkinlikler için kullanılmıştır (Resim 5.12).

Resim 5.11. Mühendisler kulübü [TMMOB Mimarlar Odası Arşivi, 2005]

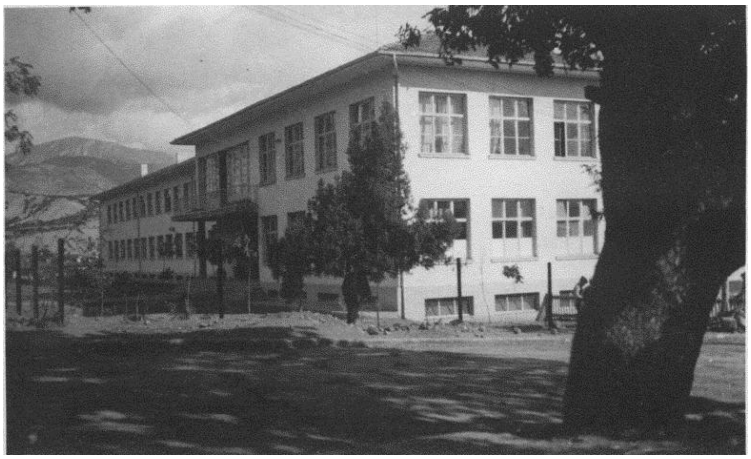

Resim 5.12. Havuzlu bahçe [Özyurt Arşivi, 1948]

Cumhuriyetin hedeflediği modern toplumda sporun yeri çok önemlidir. Yenişehir bölgesinde sosyal faaliyetler dışında, spor faaliyetleri için de spor alanları düşünülmüştür. Spor sahalarına örnek olarak, Yenişehir'deki stadyum, basketbol sahası ve yüzme havuzu verilebilir [Karabük-Safranbolu, 1967]. Temeli 1957'de atılan spor sahası da halkın sosyalleşmesinin sağlanması amacını taşımaktadır. Yenişehir sineması gibi, Yenişehir Stadyumunun projelendirilmesi de Mimar Münci Tangör tarafından yapılmıştır. Sahanın yapılmasında, Yenişehir Gençlik Kulübü'nün katkısı bulunmaktadır. Diğer önemli bir spor alanı sayılan Havuzlu Bahçe de, Mimar Münci Tangör'ün yapısı olup, burada yüzme yarışları ve müzikli partiler yapılmıştır. Bu anlamda da Havuzlu Bahçe hem sosyal bir mekan hem de spor alanı olarak kullanılmıştır.

Yenişehir yerleşiminde bulunan eğitim yapıları da o dönemde eğitime verilen önemin göstergesidir. Bölgede demir-çelik fabrikalarına ait lisenin dışında iki tane de ilkokul bulunmaktadır. 1955'e kadar demir çelike ait olan lise, 1965'ten sonra Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiştir [Karabük-Safranbolu, 1967]. Lise, Türkiye çapında başarılı bir okul olup, lisedeki başarılı öğrencilerin fabrika işletmelerinin verdiği burslarla öğrenimlerini İstanbul'da veya yurt dışında sürdürmelerine olanak tanınmıştır [Fındıkoğlu, 1963]. Fındıkoğlu'na göre, bu liseden mezun olanlar

zamanla kalifiye ve mütehassıs elemanlar olarak, tamamen veya kısmen Karabük'lü vasfını bu süreçte kazanmalarından ötürü, şehre entegre olacak ve Karabük örnek bir sanayi şehrine dönüşecektir (Resim 5.13) [Fındıkoğlu, 1963].

Resim 5.13. Demir çelik lisesi [Özyurt Arşivi, 1943]

Sosyal ve kültürel aktivitelerle modern bir yaşam sunulan fabrika yerleşiminde, açılan kurslarla da çalışanların ve işçilerin eğitimine destek verilmiştir. Endüstri kursları, ticaret öğretimi kursları, yabancı dil kursları, ilköğretim kursları bu dönemde açılan kurslardan bazılarıdır [Fındıkoğlu, 1964]. Yine bu kurslardan biri olan Halk terbiyesi Kurslarında, pratik hayat bilgileri öğretilmektedir. Okuma yazma bilmeyenlere yönelik olarak da okuma-yazma kursları açılmıştır.

Fabrikanın çalışanlarına sağladığı olanaklar bununla da sınırlı kalmamıştır. Bu olanaklardan bir diğeri de, Amasra'daki Erkan Kampı'dır (Resim 5.14). Amasra'da bulunan ve 5000 kişilik kapasitesi bulunan Erkan Kampı, yazın işçilere tatil imkanı sunmakta ve müessesenin işçilerin vücut sağlığına verdiği önemi açıkça göstermektedir [Öktem, 2004]. Fındıkoğlu, Amasra Deniz Kampını sosyal tesisler arasında sayarak, işletme mensupları ile aileleri için 15'er günlük altı devre halinde açılan bu kampı, güzel Karadeniz sahillerinin değerlendirilmesi için bir model olarak nitelendirmiştir [Fındıkoğlu, 1962].

Fabrikanın çalışanlarına ve çalışanların ailelerine tüm olanakları sağlaması ve modern toplumu, gündelik yaşam pratiklerine yansıtarak oluşturması gerçekleştirilmiştir. Gerhard Kessler, yerleşimdeki modern toplumdan övgüyle söz etmiştir. İşçi evlerini ziyaret ettiklerinde karşılaştığı manzaradan duyduğu memnuniyetten bahsederken; kadınların Avrupalı gibi giyindiklerini, herşeyin muntazam ve temiz olduğunu vurgulamıştır. Yerleşimdeki çocuklar da dahil tüm bireylerin İngiliz, Alman ve Hollanda bahçe şehirlerindeki gibi temiz, iyi giyimli ve mutlu bireyler olduklarını belirtmiştir [Öktem, 2004].

Resim 5.14. Demir Çelik Amasra Erkan Kampı [Kardemir Arşivi]

Tüm bu mekanlarıyla Cumhuriyetin modern kenti Karabük'teki Yenişehir Mahallesi, gerek mekansal gerek sosyal ve kültürel açıdan, planlı biçimde oluşturulan örnek bir yerleşimdir. Yenişehir Bölgesi, yeni kurulan devletin uluslar arası platformda önemli bir vitrini olması nedeniyle de dikkat çekmiştir. Fabrikanın açılışıyla birlikte Karabük kenti ziyaretçi akınına uğramıştır. Yurt dışından gelen pek çok ünlü misafir ve devlet başkanı bu örnek sanayi yerleşimini gezmiştir. Fabrikayı ziyarete gelenler arasında, 1955'te Irak Kralı I. Faysal, 1956'da İran Şahı Şah Rıza Pehlevi ve eşi

Süreyya, Afgan Kralı Zahif Han, 1957 yılında da Habeşistan İmparatoru Haile Selasiye bulunmaktadır (Bkz. Ek-9) [Yazıcı, 1992].

5.6. Yerleşimin Kentsel Hafızadaki Yeri

Dönemin hakim ideolojisinin mekansal karşılığı olan fabrika yerleşimleri, toplumun modernleşme sürecini mekansal, sosyal ve kültürel açıdan etkilemektedir. Modernleşme projesinin birer mekansal yansıması olan fabrika yerleşimleri, toplumu geliştiren, dönüştüren ve kentsel yaşama olumlu katkıları bulunan, içinde modernliğin tüm öğelerini barındıran önemli kentsel organizasyonlardır. Modern bir ulusun oluşturulmasında, cumhuriyet döneminde etkili olan sanayileşme faaliyetleri, toplumu dönüştürüp farklılaştırmış ve modern bireylerden oluşan modern toplumu yaratmayı amaç edinmiştir. Bu amaca yönelik olarak da fabrika yerleşimleri kurulmuş, modern toplum-modern mimari anlayışı çerçevesinde topluma modern bir kimlik kazandırılmaya çalışılmıştır.

Fabrika yerleşimleri, içlerinde pek çok farklı işleve sahip mekanı birarada bulunduran komplekslerdir. Bir mekansal organizasyon olan bu yerleşimlerde, üretilen somut bir nesne olmaktan öte, bir yaşam biçimi ve modern bir kimliktir. Fabrikaların kuruldukları yer, kentsel ve kamusal mekanların oluşumunu da örgütlemiştir. Toplumu değiştirmekte önemli rol üstlenen bu yerleşimlerin yalnızca üretim yapılan mekanlar anlamından öte, toplumsal değişime yol açan mekansal organizasyonlar olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Kentin kamusal ve modern yüzünü oluşturan bu yerleşimler, kentin planlı ve modern bir biçimde gelişimine de neden olmuşlardır. Fabrikanın kentle kurduğu ilişki çoğu zaman, kentlerin geleceğini belirleyen en önemli faktör olmuştur. Fabrikanın kentle temas ettiği noktalar, öncelikli gelişen noktalar olmuş, fabrikalarla kente yeni bir kimlik kazandırılmıştır. Yerleşik ve dengeli işgücünün oluşumuna katkı sağlayan bu yerleşimler, yeni alışkanlıkların ve modern yaşam tarzının topluma tanıtılmasında etkili olmuşlardır.

Fabrika yapıları denilince akla yalnızca makineleri örten binalar gelmemeli, yeni bir yaşam biçiminin ve kültürünün topluma tanıtılmasının ve yayılmasının araçları akla gelmelidir. Aynı zamanda da fabrikalar, modern sanayinin ortaya çıkardığı sınıfsal yapıdan işyeri ilişkilerine kadar uzanan modernliğe ait toplumsal dönüşümlerin de ortak mekanı olarak kabul edilmelidir [Cengizkan, 2009].

Kentsel mekanın gelişiminde önemli bir rol üstlenen fabrika ve fabrika yerleşimlerinin kentsel hafızada edindiği yerde önemli olacaktır. Fabrikalar kuruldukları kentlerde bugün dahi hissedilen kültürel, ekonomik ve toplumsal değişimlere yol açmışlardır. Toplumsal değişimi üreten mimari kültür nesnesi fabrikalar, kentte yaşayan bireylerin yaşamlarında da derin izler bırakmaktadır. Devletçilik dönemi fabrikalarında konutların inşa edilmesi ve işçilerin refahına yönelik programlar, işgücünün oluşturulması ve işçilerin fabrikaya bağlılıklarının arttırılması amacını da taşımaktadır. Devlet fabrikaları, aynı zamanda kent sakinlerinin gündelik hayatlarında yaratılan dönüşümle birlikte kentsel hafızada önemli bir yere sahiptir. Fabrikalar, toplumsal değişimin tetikleyicisi olarak önemli bir rol üstlenirler. Fabrikaların kentlerde meydana getirdikleri dönüşümlerse bireylerin yaşamları üzerinde bıraktığı izler açısından bu yerleşimleri araştırılmaya değer kılmaktadırlar [Cengizkan, 2009].

Cumhuriyetin ilk yıllarında sanayi tesislerinin kentlerin gelişiminde önemli rol oynamasının ve kentsel hafızada silinmeyecek bir yere sahip olmasının nedeni; çağdaşlaşma ve gelişmenin ekonomik kalkınmışlıkla paralel olmasıdır. Bu durum, bir Cumhuriyet Kenti olan Karabük'te de böyledir. Dönemin devletçilik anlayışı ve bu anlayışın paralelindeki sanayileşme politikasının etkisiyle kurulan demir-çelik fabrikası; başlangıçta bir köy görünümünde olan Karabük'ün modern bir Cumhuriyet kenti havasına bürünmesini sağlamıştır. Fabrikanın açılmasıyla işçilerin ve çalışanların barınma sorunu gündeme gelmiştir. Barınma sorununun çözümüne yönelik işçiler için konut yapılmasına girişilmiş, konutun yanında tüm sosyal ve kültürel mekanlar da düşünülerek Yenişehir mahallesi planlı bir biçimde oluşmuştur. Kentsel hafızada önemli bir yeri bulunan Yenişehir mahallesi, 1996 yılında kentsel sit ve üçüncü derece doğal sit alanı ilan edilmiştir. Modern bir çevre olan Yenişehir

yerleşiminde; sağlanan sosyal ortamla da örnek modern Türk toplumu oluşturulmaya çalışılmıştır.

Yenişehir yerleşimi yalnızca bulunduğu bölgeyi etkilememiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin sıfırdan kurulan ilk modern yerleşimlerinden olan bu yerleşim, yakınında bulunduğu Safranbolu'yu da pek çok açıdan etkilemiştir. Karabük'ün Safranbolu üzerindeki ilk etkisi, fabrikaların yapılmaya başlanmasıyla birlikte inşaattan sorumlu olan firmanın İngiliz mühendislerinin bir kısmının aileleriyle birlikte Safranbolu'ya taşınmasıyla görülmüştür. Bu ailelerin Safranbolu'da geçirdikleri bir yıllık süre içerisinde, Safranbolu halkı bu etkileşim sonucu, çam ağacı süslemek, doğum günlerinde parti vermek gibi aktivitelerle de tanışmıştır [Öktem, 2004].

Karabük Safranbolu etkileşimi, dönemin gazetelerine de konu olmuştur. 1948 yılında İsmail Habib Sevük, Cumhuriyet gazetesindeki yazısında, yeni inşa edilecek fabrika evlerinin Sümer-Kent adı verilen yeni bir yerleşim olarak Safranbolu'ya daha yakın bir bölgede yapılmasını önermiştir. Yazısında, işçilerin bu sayede fabrikalardan uzak daha sağlıklı bir ortamda yaşayacağını belirterek, Safranbolu'nun yeni kurulacak bu yeni yerleşim yeriyle bütünleşeceği konusundaki görüşünü dile getirmiştir. Yazıdan alıntılanan aşağıdaki bölüm, Safranbolu-Karabük arasındaki ilişkinin o dönemde bile önemini ortaya koyması açısından son derece önemlidir [Sevük, 1948];

"Zafranbolu ilk büyük fırsatını kaçırdı. Karabük'teki "yeni şehir" o fabrikalar mecmuasının burnu dibine değil, Zafranbolu'ya yakın bir yere kurulmalıydı. Hem şehir daha sıhhi bir yer kazanmış, hem Zafranbolu o yeni mamureyle kaynaşmış olacaktı. Bereket şimdi yeni bir fırsat var. Karabük üç misli genişletecek kırk, elli bin tonluk yeni malzemenin yalnız Haydarpaşa'dan Karabük'e kadar nakliye bedeline iki buçuk milyon lira gideceğini düşünmeli. Bu kadar genişleyecek Karabük'e yeni bir şehir daha lazım. Onun ismini "Sümer-Kent" diye peşinen bulmuşlar. Bunu mutlak Zafranbolu yakınında kurmalı. Faydaları bir değil, bir çoktur."

Zafranbolu'nun ensesindeki, Rumlar zamanından kalma kilisesi ve iri gövdeli binalarıyla bir kasaba gibi görünen Kıranköy, Zafranbolu ile Bağlar semtinin tam ortasındadır. İki tarafa mesafesi ikişer kilometre. Onun bir o kadar berisindeki Bulak köyünün cenup sırtlarında kurulacak Sümer-Kent'de birleşince eski medeniyetimizin

abideler beldesindeki şerefle ağır sanayi mıntıkamızın teknik kudretindeki övünç el ele vermiş olacak. Biri bu son fırsat kaçırılmasın.”

Tüm bu farklı açılardan bakıldığında Karabük kentinin fabrikasıyla ve fabrika yerleşimiyle cumhuriyet tarihindeki önemi ortaya çıkmaktadır. Fabrika ve fabrika yerleşimi Karabük gibi Safranbolu’yu da etkilemiştir. Toplumun dönüşmesinde önemli rolü bulunan fabrika, kentsel ve kamusal mekanları belirleyici ve şekillendirici bir faktör olmuştur. Dönemin ideolojisini ve ruhunu barındıran yerleşim, sosyo-kültürel açıdan kente yaptığı olumlu katkılarla da araştırılmaya değer bir model olarak kent tarihine önemli bir arka plan sunmuştur.

5.7. Günümüzde Yerleşimin Durumu

Erken Cumhuriyet Döneminin kurulan ilk modern yerleşimlerinden biri olan Yenişehir Mahallesi, günümüzde halen demir-çelik fabrikalarına ait bir yerleşim olma özelliğini korumaktadır. Yerleşimdeki evlerden Dereevler ve apartmanlardan bazıları başka kurumlara devredilmişlerdir. Yerleşimdeki Yüzevler ise, 2010 yılının Şubat ayında kent meydanı yapılacağı gerekçesiyle Karabük Belediyesi tarafından yıkılmıştır (Resim 5.17). Yüzevlerdeki konutların yıkımına ilk etapta Postane karşısındaki konutlardan başlanmış, sonrasında ise diğer konutların da tahliye edilmesiyle bölgedeki konutların tamamı yıkılmıştır (Resim 5.15, 5.16) [http://karabuk.gov.tr, 2010].

Resim 5.15. Yüzevler yıkım fotoğrafları [http://karabuk.gov.tr, 2011]

Resim 5.16. Yıkılan Yüzevlerin günümüzdeki görüntüsü
[http://karabuk.gov.tr, 2011]

Resim 5.17. Yıkılan Yüzevler yerine belediyenin önerdiği kent meydanı projesi
[http://karabuk.gov.tr, 2011]

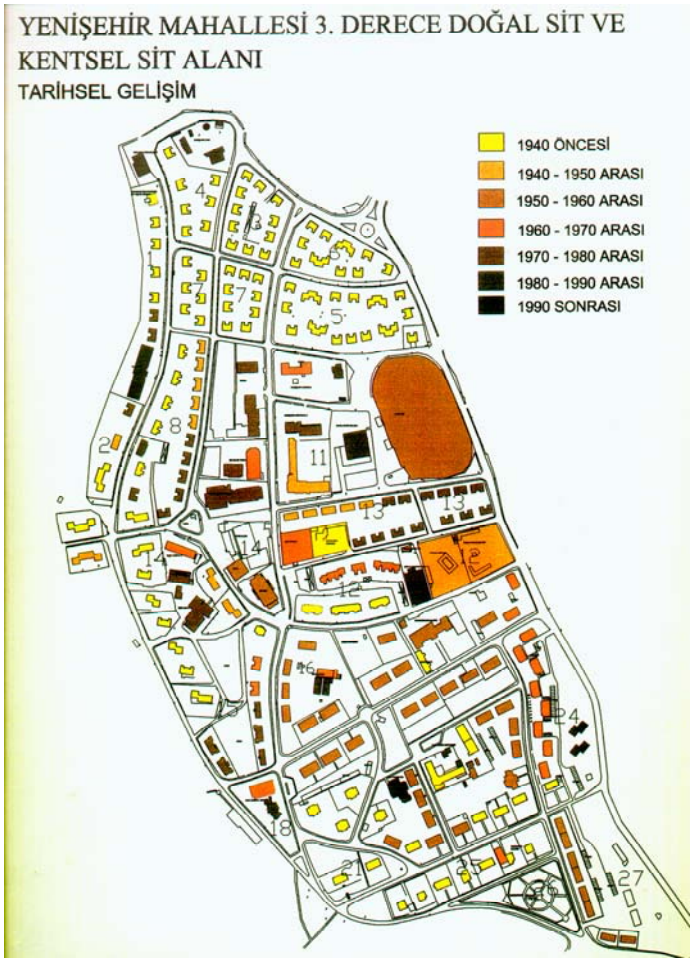
Kentin tarihine kaynaklık eden Yenişehir Mahallesi, 1996 yılında da kentsel sit ve üçüncü derece doğal sit alanı ilan edilmiştir (Resim 5.18). Bu kararla ilgili raporda geçen gerekçeler şöyle sıralanmaktadır (Bkz. Ek-11) [Kültür Bakanlığı, 1996];

“1. Karabük, Merkez, Yenişehir Mahallesinin Türkiye’nin ilk sanayi kuruluşu olan Karabük Demir Çelik Fabrikasının kurulmasıyla varolan Karabük’ün tarihinde önemli bir yer tutması, kentin sanayileşerek gelişmesine tanıklık etmesi bakımından simgesel bir değer taşıması,

-Toplumumuzun belirli bir döneminin, belirli bir kesiminin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam biçiminin, ayrıca insana verilen değer ile kişiler arası ilişkilerin mekana nasıl yansıtıldığının somut belgelerini oluşturulan bir kentsel alan niteliğinde olması.

- Yoğunluk, yapı-açık alan kullanımı bakımından günümüze ve geleceğe ışık tutacak düzeyde kentsel alan tasarımı ile örnek bir yerleşim birimi olması nedeniyle kentsel sit alanı olarak korunmasına,

2. Ayrıca, söz konusu alanda, kent silüetini etkileyen, kent imajına olumlu katkıda bulunan ve ekolojik dengeyi sağlayan grup, dizi ve tek ağaçların bulunması nedeniyle 3. derece doğal sit alanı olarak belirlenmesine karar verilmiştir.”

Resim 5.18. Yenişehir’de yapım yıllarına göre konutlar [Öktem, 2004]

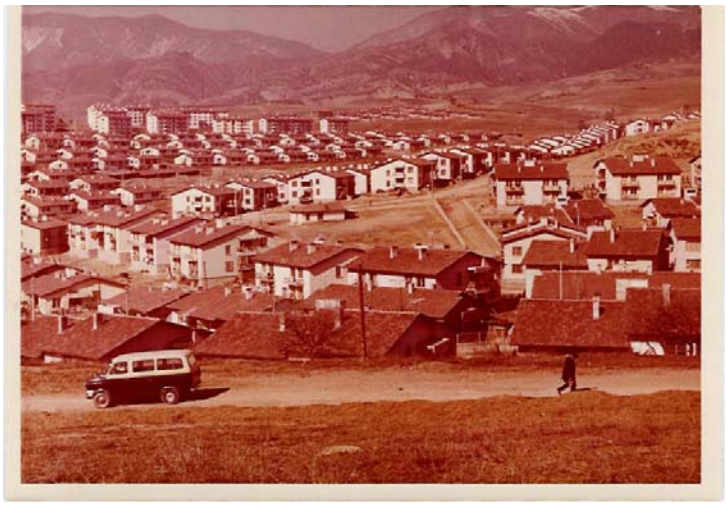
Yerleşimin önemi sit alanı ilan edilmesiyle de kabul edilmiştir. Yenişehir Mahallesinde bir zamanlar canlı olan sosyal hayat ve kulüpler günümüzde eski canlılığını yitirmiştir. Sosyal ve kültürel yapılardan en önemlisi olan Yenişehir Sineması, günümüzde de önemli toplantılara, tiyatro gösterilerine ve konser etkinliklerine "Yenişehir Kültür Merkezi" olarak ev sahipliği yapmaktadır.

Karabük kenti için son derece önemli olan ve kentin gelişimine yön veren konut politikası, dönemlere göre farklılık göstermektedir. 1937-1948 yılları arasında Karabük'teki konut politikasına bakılacak olursa, Sümerbank'ın konut üretiminde öncü bir role sahip olduğu anlaşılabilir. Bu dönemde tek merkezde toplanan konutlaşma politikası en verimli ve en başarılı çağını yaşamıştır. Bu tarihten sonra 1960'lı yıllara kadar olan süreçte ise, Demir-Çelik sanayisi kurulunca, konut üretiminde Demir-Çelik sanayisi etkili olmaya başlamıştır. Daha sonraki yıllarda kooperatifçilik uygulamalarının başlamasıyla Demir-Çelik'in konut üretimindeki etkisi azalmaya başlamıştır. Planlı gelişen Yenişehir bölgesi dışında kentin bazı bölgeleri plansız bir biçimde Yenişehir civarında oluşmaya başlamıştır. 1960 sonrasında ise, Demir-Çelik'in rolü daha da azalmıştır [Özkan ve Çabuk, 2010]. Bu dönemdeki konut üretimine 5000 Evler Kooperatifi damgasını vurmuştur. Günümüzdeki konut anlayışında ise, parsel bazında müteahhit girişimleri yaygınlık kazanmıştır. Üniversitenin açılması da konut politikasını ve kentin gelişim yönünü etkilemiştir. Zamanın tek katlı, bahçeli sosyal konut anlayışı, günümüzde yerini, çok katlı standart üretilen konutlara bırakmıştır. Çok katlı apartman blokları, cumhuriyet döneminin en önemli yerleşimi olan Yenişehir Mahallesini çevrelemiştir.

Bahçe-kent modeliyle tasarlanan konutların oluşturduğu Yenişehir Mahallesi, günümüzde de yeşil dokusunu korumakta ve Karabük'ün modern yüzünü oluşturmaktadır (Bkz. Ek-15). Yanıbaşındaki TOKİ konutlarıyla, Yenişehir Mahallesi'ndeki konutların oluşturduğu görüntü dönemlere göre değişen politikanın konut anlayışına etkisini göstermesi açısından son derece önemli bir örnek oluşturmaktadır. Fabrikaların kurulmasıyla birlikte Karabük'te planlı gelişen bu bölge dışında kentin plansız gelişen kısımları da vardır. Bu nedenle de kent çoğu zaman "Modern ve Öteki Karabük" olarak adlandırılmıştır. Planlı ve plansız gelişen

bölgelerin kentte bir tezat oluşturmasının nedeni; fabrika yerleşimi için yapılan planlamanın yalnızca burayla sınırlı kalıp, tüm kenti kapsamamasıdır.

Günümüzde de Safranbolu-Karabük arasındaki ilişki devam etmektedir. Tarihi bir kent olan Safranbolu-Karabük ilişkisi geçmişte hazırlanan imar planlarında da korunması gereken bir ilişki olarak belirtilmiştir. Hatta Cumhuriyet gazetesindeki yazısında İsmail Habib Sevük "Sümer-Kent"in kurularak bu ilişkinin bütünleşmesi gerektiğini vurgulamıştır [Sevük, 1948]. Sevük'ün yazısında bahsettiği Sümer-Kent kurulamamıştır; fakat Karabük'ün gelişiminin Safranbolu'yu da içine alarak olması sağlanmaya çalışılmıştır. Safranbolu-Karabük arasında yapılan 5000 Evler kooperatif projesi de bu ilişkiyi sağlayan ve Sümer-Kent fikrine benzeyen bir proje olarak önem kazanmıştır. 5000 Evler projesinin önemi, aynı zamanda bu projenin 1969 yılında çıkan "Gecekondu Önleme Yasası"ndan faydalanan ilk proje olmasından kaynaklanmaktadır (Resim 5.19). Dönemin Belediye Başkanı Dr. Necmettin Şeyhoğlu proje sebebiyle bir konuşma yapmak üzere İngiltere'ye davet edilmiştir. 5000 Evler günümüzde de Safranbolu-Karabük arasında konumlanmış, önemli bir yerleşim olma özelliğini korumaktadır (Resim 5.20).

Resim 5.19. Beşbinevler [İnce Arşivi, 1971]

Resim 5.20. Beşbinevler [Karabük Valiliği Arşivi, 2005]

5000 Evler bölgesinin önemli olması gibi, Karabük'teki sanayileşmenin planlı bir ürünü olan Yenişehir Mahallesi de, cumhuriyetin devletçilik siyaseti çerçevesinde gelişmiş ve varlığını sürdüren önemli bir kentsel organizasyondur. 1950'li yıllardan sonra yıkılmaya başlayan merkezi planlama, devletçilik prensipleri ve yerini almaya başlayan "hür teşebbüslü" dönemin etkileri de Karabük'te gözlemlenebilmektedir [Karakök, 2010]. Bu açıdan da Karabük önemli bir kenttir. Geçmişin ve günümüzün anlayışının bir arada bulunduğu kent, önemli bir örnek haline gelmektedir.

Sanayileşerek gelişen ilk Cumhuriyet Kenti Karabük, 1995 yılında il olmuştur. 1994 yılında özelleştirme kapsamına alınan Karabük Demir-Çelik Fabrikaları 1995 yılında özelleştirilmiştir. Karabük günümüzde gittikçe azalan istihdam olanaklarıyla ayakta kalmaya çalışan bir sanayi kentidir. Demir-çelik fabrikalarıyla bir bütün olmuş kentin, yeni bir kimliğe kavuşması gerektiği vurgulanmış; bunun da il olma süreciyle başladığı belirtilmiştir [Karakök, 2010].

Kentsel sit alanı ilan edilen, bir dönemin canlı tanığı Yenişehir Mahallesi, kentteki yeşil dokuya olan katkısıyla, dün olduğu gibi bugün de kentin plansız gelişen bölgeleri içinde fark edilmektedir. Modernleşmenin mimariyle bütünleştirildiği bu yerleşim bölgesi, zengin bir kaynak olarak da Erken Cumhuriyet Dönemi tarihine ışık tutmaktadır.

5.8. Günümüzde Değişen Konut Anlayışı ve Yerleşime Eleştirel Bakış

Günümüzde değişen dinamikler ve teknoloji hayatın her alanını etkilediği gibi, yaşamın içinde ve ondan izler taşıyan mimarlığı da etkilemiştir. Hızlı bir tüketim nesnesi haline dönüşen kentler, gündelik yaşamın standardize olmasının da etkisiyle başkalaşmıştır. Kentlerin en önemli birleşenini oluşturan konutlar da bu değişimden etkilenmiş, yeni bir anlayış çerçevesinde oluşturulmaya başlanmıştır. Barınma ihtiyacını karşılayan konutlar, dönemin politikalarından da etkilenmiştir. İhtiyaca yönelik artan konut talebi farklı çözümler aranmasına neden olmuştur. Hızla tüketilen bir nesne olarak kentler, hızla üretilen standart konut bloklarıyla biçimlenmiştir.

Türkiye'de de değişen şartlara göre konut üretiminde farklılaşma meydana gelmiştir. Küreselleşen kentlerde yeni kimlikler ortaya çıkmış, bu da kentlerin gelişimi dahil mimarisini de etkilemiştir. Hız kavramı, kent yaşamının tüm alanlarını konut üretimi de dahil olmak üzere etkilemiştir. Hızla gelişen teknoloji konut üretimini hızlandırmış ve standartlaştırmıştır. Günümüzde kentsel mekanlar medya aracılığıyla pazarlanan mekanlar halini alarak, hızlı bir tüketim çılgınlığı alışkanlıklar dahil kent içindeki yaşam biçimlerini değiştirmiştir.

Değişen yaşam biçimlerinin hakim olduğu günümüz Türkiyesi'nin konut anlayışına, son yıllarda TOKİ damgasını vurmuştur. TOKİ, yaptığı konutlarla barınma sorununa hızlı ve etkili bir çözüm önerisi olarak ortaya atılmış, çoğu zaman da eleştirilere maruz kalmıştır. Görgülü'ye göre, TOKİ, gerek oluşturulan prototip ve her coğrafyaya uyan (uymayan) konut mimarisi ile, gerekse de planlama anlayışıyla sahip olduğu yetkilerle, kentlerin planlaması ve mimarisi konusunda merkezi yönetimin ilgili bakanlıklarını da dışlayan temel, kurumsal bir aracı olarak nitelendirilmiştir [Görgülü ve Görgülü, 2010]. Oysa, Yenişehir Mahallesinde örnek alınan birer bahçe-kent modeli olarak üretilen konut anlayışı, günümüzdekinden son derece farklıdır. Yeşil dokusu, kamusal ve sosyal-kültürel alanlarıyla planlı olarak gelişen bu tek ve en çok dört katlı konut bloklarından oluşan Yenişehir bölgesi, yanıbaşındaki 18 katlı konutlarla ilginç bir örnek oluşturmaktadır. Cumhuriyet

gazetesinde 2008 yılında Oktay Ekinci konuya dikkat çekmek için "Karabük'te TOKİ Alarmı" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazısında, TOKİ'nin arsasındaki cumhuriyetin ilk orman işletmesinin kent tarihiyle yaşıt ağaçlık alanlarının yokolmasına duyulan tepkiden bahsedilmiştir. Yazıda ayrıca, çok katlı konut yapılarının da kimlikli tasarlanabileceğinin öğrenilmesi gerektiği ve bu aşamada da Karabük kent merkezindeki özenli cumhuriyet alanlarına bakılması gerektiği vurgulanmıştır. Yenişehir Mahallesi'nin de yarım yüzyıl önce kurulan çağdaş bir yerleşim yeri olarak belirtilmesi yazıda dikkati çeken bir diğer önemli noktadır [http://arkitera.com].

Erken Cumhuriyet Döneminin canlı tanığı olan Yenişehir Mahallesi, günümüzün değişen konut anlayışının etkisiyle yanıbaşında yapılmış standart konutlarıyla, geçmişe ve günümüze dair önemli bir örnek oluşturmaktadır (Resim 5.21, 5.22). Modernleşmenin topluma benimsetilmesinde önemli rol oynayan mimarlığın geçmişten günümüze değişen anlayışına kaynaklık etmesi bakımından da Karabük kenti önemli bir yere sahiptir. Planlı ve plansız gelişen bölümleriyle cumhuriyet tarihimizdeki sanayi kentlerinin en önemlisi olan Karabük, yalnızca ağır sanayileşmenin merkezi değil; aynı zamanda da modern zamanların en önemli yaşam merkezi olarak değerlendirilmektedir [Kalyoncu, 2010]. Erken Cumhuriyet Döneminde demir-çelik sanayisinin kurulmasıyla kimlik kazanan kent, şüphesiz dün olduğu gibi bugün ve gelecekte de bu önemini korumaya devam edecektir.

Resim 5.21. TOKİ Cevizkent projesi [Karabük Belediyesi Arşivi, 2005]

Resim 5.22. TOKİ Cevizkent projesi maketi [Karabük Belediyesi Arşivi, 2004]

6. SONUÇ

Fabrikalar ve fabrika yerleşimleri, cumhuriyet döneminin devletçilik anlayışını ve ideolojisini yansıtan önemli mimari kültür öğeleridir. Dönemin devletçi sanayileşme faaliyetlerinin etkisiyle, Anadolu'da pek çok kentte fabrikalar kurulmuştur. Fabrikaların kurulmasıyla birlikte işçilerin ve çalışanların barınma sorunu gündeme gelmiş; bu sorun da fabrikaların yakınında fabrika yerleşimlerinin oluşturulmasıyla çözülmüştür. Sanayileşme faaliyetlerinin devlet tarafından desteklendiği bu dönemde, her alanda toplumu eğitme ve yaşam standardını yükseltme hedefi ile planlamalar yapılmıştır. Fabrika yerleşimleri de bu hedefi gerçekleştirme yolunda önemli birer mimari araç olmuştur.

Bir döneme tanıklık eden bu yerleşimlerin kuruldukları kentlerdeki sosyal, kültürel ve ekonomik yaşama katkıları ve öncü oldukları kentsel gelişim son derece önemlidir. Modernizmin ilkeleriyle biçimlenen, içinde modern hayatın gerektirdiği tüm öğeleri barındıran bu yerleşimler; cumhuriyetin getirdiği çağdaşlaşma ve modernleşme hedefinin birer mekansal yansıması olarak da değerlendirilebilirler.

İşçiyi ve çalışanları fabrikaya ve yere bağlama, aidiyet hissi uyandırma, fiziksel ve sosyal olarak sağlıklı çevreler oluşturma amacını da taşıyan bu yerleşimler, o dönem için yeni ve modern çevreler sunarak; bu bağlamda toplumsal verimliliğin de artacağı görüşüyle oluşturulmuşlardır. Bu yerleşimler gerek temsil ettikleri değerler gerekse de cumhuriyetin modern kentlerini oluşturma yolunda ortaya koydukları katkılar açısından önemli bir model olmuşlardır. Bu bağlamda fabrika yerleşimlerinin kuruluş amacı, yalnızca barınma gibi fiziksel bir ihtiyacı karşılamak değildir. Amaç, işçilere ve çalışanlara yeni bir yaşam biçimi sunmak ve cumhuriyetin idealindeki çağdaş yaşamı kurmaktır. Aynı zamanda fabrika işçilerini ve çalışanlarını eğitme ve çağdaşlaştırma amacı da taşıyan bu yerleşimler, cumhuriyet döneminin mekansal anlayışının önemli değerleri olarak nitelendirilmelidir.

Yerleşimlerde çalışanlara ve ailelerine modern ve çağdaş bir yaşam sunulmuştur. Sosyal ve kültürel faaliyetlere de olanak veren yerleşimlerdeki konutlar statü

farklarına göre konumlandırılmış ve bahçe-kent modeline benzer biçimde tasarlanmışlardır. Devletin sanayileşmeye verdiği önemi açıkça ortaya koyan bu yerleşimlerde modern yaşam biçimini sunan ve deneyimletmeyi hedefleyen mekanlar bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında, fabrika yerleşimlerinin önemi ve misyonu açıklanmıştır. Fabrika yerleşimleri, dünyadaki ve Türkiye'deki örnekleriyle değerlendirilerek bu yerleşimlerin "siedlung"larla benzer özellikleri ortaya konulmuştur. İdeoloji, gündelik yaşam pratikleri ve mekan etkileşiminde fabrika yerleşimleri ele alınmıştır. İdeolojinin toplumun gündelik yaşam pratiklerini dönüştürmekteki rolü ve bunu mekansal pratikler aracılığıyla gerçekleştirmesi çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Planlı kentsel bir organizasyon olan yerleşimlerin mekansal ve sosyal olarak modern kent yaşamını hazırlaması ve kentsel hafızadaki yerinin gündelik yaşam pratikleriyle oluşmasını sağlaması belgelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışma bize, yerleşimlerin ideolojik, politik ve sosyolojik pek çok yönünün bulunduğunu anlatmaktadır.

Erken Cumhuriyet Döneminin en önemli fabrika yerleşimlerinden biri olan Karabük Demir-Çelik fabrikalarının ele alınması ise; dönemin ideolojisinin kentsel mekana yansımasının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Modernizm sahnesinde önemli bir rol oynayan fabrika yerleşimlerinin, Karabük Demir-Çelik Fabrikası üzerinden incelenmesi bir Cumhuriyet Kenti olarak anılan Karabük'ün tarihimizdeki önemine işaret etmektedir. Dönemin devletçilik anlayışının ve modernizm kavramının sanayileşen kentlerde fabrika yerleşimleriyle hayat bulmasının Karabük örneği üzerinden araştırılması, fabrika yerleşimlerinin önemini ve misyonunu somut bir örnek üzerinden değerlendirme olanağı sağlamıştır.

Çalışma kapsamında, yerleşimin dünü ve bugününün ele alınması, aynı zamanda Cumhuriyet döneminin çağdaşlaşma ideallerini oluşturan; günümüzün değişen koşullarında gittikçe önemini yitiren ve misyonunu kaybeden bu yerleşimlere karşı bir farkındalık, kentsel bilinç kazandırmaktadır. Yerleşimin ilk kurulduğu yıllardaki ve günümüzdeki durumunun birlikte değerlendirilmesinin nedeni; Karabük'ün

misyonunun artık günümüzde olmadığının belgelenmesidir. Karabük'ün Cumhuriyet tarihindeki önemini bugünkü yerleşime bakarak anlamak imkansızdır. Dolayısıyla düne ait veriler ve bilgiler ışığında yerleşim değerlendirilmiştir. Bu değerlendirme yerleşimin Cumhuriyet kentleşmesindeki yeri, önemi ve misyonu geçmişe ait veriler ve bilgiler ışığında belgelenmiş ve değerlendirilmiştir. Dönemin ideolojisinin mekansal yansıması olan bu yerleşimdeki konut anlayışına ve aynı yerin yakınındaki bugünün konut yerleşimi olan TOKİ'ye baktığımızda, Karabük'ün mekansal kurgusunun, oluşturmaya çalıştığı kent yaşantısının, kamusal alanların ve sosyal ilişkilerin o dönemlerdeki gibi olmadığını görebiliriz. Çok kat mantığıyla çözümlenen standart TOKİ konutları, içinde birtakım sosyal ve kültürel mekanları içerse de; *mahalle* kavramı anlayışıyla, bahçe-kent modeli esas alınarak yapılmış fabrika yerleşimlerindeki konutlardan oldukça farklıdırlar. Bu çıkarıma ulaşmada, Karabük'te Demir Çelik Fabrikaları yerleşimi üzerine yapılan mekansal ve sosyal okuma etkili olmuştur. Günümüzün değişen dinamiklerinde herşey gibi mimari de değişikliğe uğramış, mimarlığın önemli bir birleşeni olarak konut da bu değişimden etkilenmiştir.

Çalışmanın özelinde ele alınan ve Erken Cumhuriyet Dönemi örneklerinden olan Yenişehir Mahallesi; günümüzde kentsel sit alanı olarak varlığını sürdürmektedir. Kentin planlı gelişen bölümü olan bu yerleşim, çevresindeki plansız yapılaşma ve günümüz konutlaşma politikasının ürünü olan yapılardan da kolaylıkla ayırt edilmektedir. Barınmanın ötesinde bir yaşam biçiminin mekana yansımasının kültürel öğesi olarak yerleşim; standartlaşan konut üretiminin egemen olduğu kentte önemini giderek yitirmekte, Cumhuriyet döneminin sessiz tanığı olarak kent siluetindeki yerini korumaktadır. Standartlaşan konutlarda aynılaşan yaşam biçimlerinin sürdürülmesine direnerek, günümüzde de yeşil dokusunu koruyan kentin bu bölgesi; değişen teknoloji ve yaşam biçimlerinin karşıtlığını barındıran önemli bir örnek olmaktadır. Döneminin ideallerini yansıtan ve bir kültür mirası niteliğinde olan Yenişehir Mahallesi, standartlaşmış konut üretiminin gittikçe yükselen, yere duyarsız ve çevreden kopuk *mahalle* anlayışına karşı dimdik ayakta durmaktadır. Devletin modern toplumu yaratma çabasının mekansal ve kentsel karşılığı olan fabrika yerleşimleri, günümüzün gittikçe plansızlaşan kent dokusu içinde kentsel hafızadaki

yerini, bazı bölgelerini, kent meydanı yapılacağı gerekçesiyle yıkılan Yüzevler örneğinde olduğu gibi kaybederek sürdürmektedir.

Yenişehir Mahallesi, dönemin sanayileşmesinin en önemli göstergelerinden olan ağır sanayi işletmesinin kurulmasının kente ve toplumsal değişime olan katkılarına önemli bir model oluşturmaktadır. Bu bağlamda yerleşim, Cumhuriyetin modernleşme sahnesinde önemli rol oynamış; Karabük kentine modern Cumhuriyet Kenti kimliğini kazandırmıştır.

Karabük'te önceleri planlı gelişen kent dokusu, zamanla plansız gelişmeye başlamıştır. Karabük örneğindeki bu yerleşimin günümüz koşullarında önemini ve misyonunu gittikçe kaybetmesi de bu durumla yakından ilişkilidir. Değişen politikalar Türkiye'nin gündemini değiştirmekte ve kentsel dönüşüm süreçlerini de etkilemektedir. Gündelik pratikler ve onların kentsel mekanı da dönüşmektedir. Karabük hem geçmişe ait fabrika yerleşimiyle hem de bugünkü TOKİ konutlarıyla kent tarihine önemli veriler sunmakta ve kentleşme bilinci üzerine düşünmemize neden olmaktadır. Yerleşimin günümüzdeki durumu ve yanıbaşındaki konut blokları değişimin izlerini sürmek açısından önemli bir kentsel mirastır. Karabük, plansız doku içinde kalan planlı fabrika yerleşim bölgesiyle, küreselleşen dünyada değişen kimliklere örnek olarak tarihteki yerini almaktadır.

Dün ve bugüne dair örnekleriyle Karabük fabrika yerleşimi bizlere zengin bir bilgi kaynağı sunmakta ve eleştirel bir bakış açısıyla bugüne dair bir değerlendirme olanağı sağlamaktadır. Çalışma kapsamında yerleşimin kuruluşundan günümüz koşullarına uzanan gelişiminin incelenmesi, her kentte görülen kentleşme ve aynılaşma olgusunun buradaki yeni konut dokusunun oluşumunda da etkisini göstermektedir. Yapıldığı dönemde işçiler ve fabrika çalışanları için sosyal bir eğitim ve kültür alanı olarak kurulan yerleşim, çağdaşlaşma yolunda mimarlığın bir araç ve amaç olarak kullanılmasının da önemli bir örneğidir. Bu çerçevede araştırılmaya değer bir fabrika yerleşimi olma özelliğini dün olduğu gibi günümüzde de korumaktadır.

KAYNAKLAR

Akcan, E., "Modern Komşuluğun İç İçe Geçmiş Tarihleri", ***Varlık Dergisi***, 12:21 (2005).

Aktan, A., "Or-an Toplu Yerleşimi'nin Toplu Konut Gelişimi İçindeki Yeri", ***Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, Ankara, 27-39 (2008).

Alkışer, Y., Yürekli, H., "Türkiye'de Devlet Konutu'nun Dünü, Bugünü, Yarını", ***İTÜ Dergisi / A Mimarlık, Planlama, Tasarım***, 3(1): 63-74 (2004).

Alsaç, Ü., "Türkiye'de Mimarlık Düşüncesinin Cumhuriyet Dönemindeki Evrimi", Doktora Tezi, ***İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 12-34 (1976).

Altan, E., E., İmamoğlu, B., "Cumhuriyet'in Mekanları Zamanları İnsanları", ***Dipnot Yayınları***, Ankara, 183-297 (2010).

Althusser, L., "İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları", Çev: Alp Tümertekin, ***İthaki Yayınları***, İstanbul, 75-104 (2003).

Ançel, Ö., "Mimar / Arkitekt Dergisinde Konut Sorunun Ele Alınışı: 1931-1946, ***Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, Ankara, 17-18 (2008).

Anon, R., "Sümerbank Amele Evleri ve Mahalleleri", ***Arkitekt***, 145-146: 9-13 (1944).

Anonim, "Ana Endüstriye Başladık - I. İnönü Karabük Fabrikalarının Temelini Attı", 4 Nisan, ***Ulus***, 1,5 (1937).

Anonim, "Demir Çelik Endüstrimiz", 8 Mart, ***Ulus***, 1, 5 (1937).

Anonim, "Demir Çelik Fabrikaları", 7 Nisan, ***Ulus***, 4 (1937).

Anonim, "Ekonomik Meseleler - Demir Sanayimizin Kurulması", 4 Nisan, ***Ulus***, 4 (1937).

Anonim, "Endüstri Programımızın Zaferi - Bugün Karabük'ün Temeli Atılıyor, Yarın Ereğli Fabrikaları İşletmeye Açılıyor", 3 Nisan, ***Ulus***, 1, 7 (1937).

Anonim, "Endüstrimizde Yeni Bir Devre Demir ve Çelik Fabrikalarımız", 2 Nisan, ***Ulus***, 1, 5 (1937).

Anonim, "Ereğli Demir Çelik Fabrikaları Sitesi Proje Müsabakaları", ***Arkitekt***, 14-25 (1962).

Anonim, "Ereğli Kombinası Açıldı – Başbakanımız Ereğli'de / İsmet İnönü Ereğli'ye giderken Kayseri Kombinasını da Gezdi" 5 Nisan, ***Ulus***, 1, 5 (1937).

Anonim, "İşçi Mahallesi", ***Arkitekt***, 311-312 (1937).

Anonim, "Karabük Fabrikaları – Temel Atma Töreni 3 Nisan'da İnönü Tarafından Yapılacak", 26 Mart, ***Ulus***, 1 (1937).

Anonim, "Karabük Fabrikası Kuruluyor", 13 Aralık, ***Ulus***, 6 (1937).

Anonim, "Kooperatif Mahallesine Bir Bakış", 10 Mayıs, ***Ulus***, 5 (1936).

Arıtan, Ö., "Kapitalist Sosyalist Modernleşme Modellerinin Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığının Biçimlenişine Etkileri-Sümerbank KİT Yerleşkeleri Üzerinden Yeni Bir Anlamlandırma Denemesi", Doktora Tezi, ***Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İzmir, 18-65 (2004).

Asiliskender, B., "Erken Cumhuriyet'in "Modern Mirası: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası ve Lojmanları", ***Mimarlık***, 316: 51-58 (2004).

Asiliskender, B., "Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Mimaride "Modern" Kimlik Arayışı; Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği", Yüksek Lisans Tezi, ***İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 46-60 (2002).

Aslanoğlu, İ., "1923-1938 Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı", ***ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları***, Ankara, 23-65 (2001).

Aslanoğlu, İ., "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938", ***Bilge Kültür Sanat Yayınları***, İstanbul, 45-60 (2010).

Atacan F., Ercan F., Kurtuluş H., Türkay M., "Mübeccel Kıray İçin Yazılar", ***Bağlam Yayıncılık,*** İstanbul, 339-354 (2000).

Atatürk, M. K., "Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri", ***Türk İnkilap Tarihi Enstitüsü Yayınları:1***, İstanbul, 358, 377, 381 (1945).

Aytaç, Ö., "Kent Mekanlarının Sosyo-Kültürel Coğrafyası", ***Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi***, 17(2): 199-226 (2007).

Aytemur, J. Ö., "1930-1945 Yılları Arasında Türk Yönetim Düşüncesi: Sümerbank Örneği Üzerinden Tarihsel Bir Çözümleme", Doktora Tezi, ***Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü***, Antalya, 100-104 (2007).

Ayten A., M., Çabuk, S., Özkan, M., Turcan, Y., "Cumhuriyet Kenti Karabük'ün Planlama Tarihi Üzerine (1937-1967) Bir Değerlendirme", ***Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir- Çelik Sempozyumu***, Karabük, 65-77 (2010).

Baydar, O., "75 Yılda Çarklardan Chiplere", Ed: Baydar, O., ***Tarih Vakfı Yayınları***, İstanbul, 36-48 (1999).

Belge, M., "Türkiye'de Günlük Hayat", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 3, ***İletişim Yayınları***, İstanbul, 5-20 (1984).

Berman, M., "All That Is Solid Melts Into Air", Çeviri Ed: Ü, Altuğ, B. Peker, ***İletişim Yayınları***, İstanbul, 229 (2002).

Bilgin, İ., "Planlı Şehir", Dosya: Ankara, ***Arredamento Dekorasyon Dergisi***, 03: 79-81 (1997).

Birol, G., "Modern Mimarlığın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi", Megaron, Mimarlar Odası, ***Balıkesir Şubesi Dergisi***, 3-16 (2006).

Bocock R., Thompson K., "Social and Cultural Forms of Modernity, ***Blackwell Publishing Ltd.***, 5-25 (1992).

Bozdoğan, S., "Modernizm ve Ulusun İnşası", ***Metis Yayınları***, İstanbul, 34, 233, 236, 237, 243 (2001).

Bozdoğan, S., "Türk Mimari Kültüründe Modernizm: Genel Bir Bakış - Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik" Ed: Bozdoğan, S., Kasaba, R., Çev: Elhüseyni N., ***Tarih Vakfı Yurt Yayınları***, İstanbul, 121-125 (1998).

Cengizkan, A. "Fabrika'da Barınmak Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Türkiye'de İşçi Konutları: Yaşam, Mekan ve Kent", ***Arkadaş Yayınları***, Ankara, 77, 80, 81 , 106 (2009).

Cengizkan, A., "Türkiye'de Fabrika ve İşçi Konutları: İstanbul Silahtarağa Elektrik Santrali", ***ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi***, 20 (1-2): 29-55 (2004).

Demir Çelik Karabük, "Türkiye Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi", ***Pulhan Matbaası***, İstanbul, 31 (1948).

Dostoğlu, N., "Modern Sonrası Mimarlık Arayışları", ***Mimarlık***, 46-50 (1995).

Durukan, A., "Cumhuriyetin Çağdaşlaşma Düşüncesinin Yaşama ve Mekana Yansımaları: Halkevi Binaları Örneği", Doktora Tezi, ***İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 23, 25, 123 (2006).

Dündar, C., "Köy Enstitüleri", ***İmge Yayınevi***, Ankara, 26, 27 (2008).

Egli, E., "Modern Aile Evi Keşfedildi mi?", ***Ulus***, 6-7 (1937) .

Evin, A., Holod, R., Özkan, S., "Modern Türk Mimarlığı, 1900-1980", ***TMMOB Mimarlar Odası Yayınları***, Ankara, 79-81 (2007).

Fındıkoğlu, Z. "Karabük Sanayileşmesi ve İçtimai Tesirleri", ***Türkiye Köy ve Şehir Sosyolojisi Merkezi Yayımı No:1***, İstanbul, 20, 22, 23 (1964).

Fındıkoğlu, Z., "Kuruluşunun XXV. Yılında Karabük 1937-1962", ***Türkiye Harsi ve İçtimai Araştırmalar Derneği***, İstanbul, 80, 81, 82 (1962).

Giedion, S., "Walter Gropius", ***Dover Pub***., New York, 79-90 (1992).

Girgin, İ. "Karabük", ***Osmanbey Matbaası***, İstanbul, 5, 12, 14, 40 (1948).

Giritli, İ., "Kemalist Devrim ve İdeoloji", ***İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayınları***, İstanbul, 44-56 (1974).

Görgülü Z., Görgülü T., "Türkiye'de Planlama ve Mimarlık Alanının Son 10 Yılı", ***Mimarlık***, 352: 22-30 (2010).

Gössel, P., Leufhäuser, G., "Architecture In The Twentieth Century", ***Benedikt Taschen Pub.*** , Germany, 153-160 (1991).

Gramsci, A., "Felsefe ve Politika Sorunları", Çev: Adnan Cemgil, ***Payel Yayınevi***, İstanbul, 85-88 (1976).

Işık, O., "Değişen Toplum / Mekan Kavrayışları: Mekanın Politikleşmesi, Politikanın Mekansallaşması", ***Toplum ve Bilimi***, 64: 7-38 (1994).

Joedicke, J., "Weissenhofsiedlung Stuttgart", ***Karl Krämer Verlag***, Stuttgart, 19 (2000).

Kalyoncu, H., "Cumhuriyet Kenti Karabük", ***Karabük Belediyesi Kültür Yayınları***, İstanbul, 42, 45, 61, 81, 90, 94, 103 (2007).

Kalyoncu, H., "Karabük'e İlişkin Bazı Gözlemler", ***Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir-Çelik Sempozyumu***, Karabük, 441-446 (2010).

Kansu, A., "Jansen'in Ankara'sı İçin Örnek Bir "Bahçe Şehir" ya da Siedlung: "Bahçelievler Yapı Koperatifi 1934-1939", ***Toplumsal Tarih Dergisi***, 187: 54-66 (2009).

Karabük- Safranbolu , "Analitik Etüdler ve Teklif Projeler", ***İller Bankası yayınları***, Ankara, 90, 93 (1967-1968).

Karakök, T., "Kardemir ve Karabük", ***Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir-Çelik Sempozyumu***, Karabük, 281-290 (2010).

Karatosun M., Arıtan Ö., "1950 Öncesi ve Sonrası, Cumhuriyet Sanayileşmesi Işığında Aydın Tekstil Yerleşkesi", ***Mimarlık***, 355: 52-59 (2010).

Kaştan, Y., "Atatürk Döneminde Sanayileşme ve Demir Çelik İşletmeleri", ***Kastamonu Eğitim Dergisi***, 11 (2): 487-501 (2003).

Kayın, E. "Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Merkez Taşra İkilemindeki Anadolu Kentlerinde Kimlik Arayışı ve Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası", ***Mimarlık***, 346: 85-89 (2009).

Kemal, N., "Halk Terbiyesi", ***Ülkü 2***, 7: 16-20 (1933).

Keyman, E., F., "Sosyal Demokrasi ve Türkiye", ***Doğu Batı***, 29: 30-123, (2004).

Koç, N., "Karabük Demir-Çelik Fabrikaları'nın Kuruluşu ve Gelişimi", ***Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir-Çelik Sempozyumu***, Karabük, 106-116 (2010).

Koçyiğit, R. G., "Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin Yeniden Üretimi", Doktora Tezi, ***Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 52-72 (2007).

Kostof, S., "A History of Architecture, Settings and Rituals", ***Oxford University Press***, 717-719 (1995).

Kurtay C., "Karabük Röportajları – B. Brassert Diyor ki: Bu Anneden Birçok Çocuk Doğacak", 7 Nisan, ***Ulus***, 5 (1937).

Kurtkan, A., "Karabük'te Çalışma Müessesesi ve Sosyal Şartları", ***Türkiye Köy ve Şehir Sosyolojisi Merkezi Yayımı***, No:2, İstanbul, (1963).

Lampugnan, V. H., "Architecture and City Planing In The Twentieth Century", ***Van Nostrand Reinhold Company***, New York, 129-132 (1985)

Lefebvre H., "The Production of Space", ***Blackwell***, Oxford and Cambridge, 44 (1996).

Lefebvre, H., "The Production Of Space", ***Blackwell***, Oxford ve Cambridge, 129 (1993).

Mardin, Ş., "İdeoloji", ***İletişim Yayınları***, İstanbul, 22-38 (2010).

Öktem, S., "Karabük Demir-Çelik Fabrikaları ve Yerleşkesi", ***TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi***, Dosya 03, Bülten 45, 28-36 (2006).

Öktem, S., "Türkiye Cumhuriyeti'nde Modernleşme Hareketi: Karabük Demir-Çelik Fabrikaları Yerleşim Örneği", Yüksek Lisans Tezi, ***İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü***, İstanbul, 88-116 (2004).

Özkan, M., "Karabük'te Modern Mimarinin Oluşumunda Yüksek Mimar Münci Tangör'ün Rolü ve Yapıları", ***Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir-Çelik Sempozyumu***, Karabük, 367-377 (2010).

Özkan, M., Çabuk, S., "Karabük Demir-Çelik Fabrikaları İşçi Konutları Sorununun Ve Çözüm Sürecinin İncelenmesi", ***Kuruluşundan Bugüne Karabük ve Demir-Çelik Sempozyumu,*** Karabük, 357-366 (2010).

Sargın, G. A., "Ankara'nın Kamusal Yüzleri / Başkent Üzerine Mekan-Politik Tezler", ***İletişim Yayınları***, İstanbul, 25, 124 (2002).

Sayar, Z., "Ereğli Kömür İşletmesinin (İşçi Evi) Müsabakası Münasebetile", ***Arkitek***t, 27 (1946).

Sayar, Z., "Yabancı Mimar Verdiğimiz Servet", ***Arkitekt***, 89 (1938).

Schulz, N. "Genius Loci: Towards A Phenemenology of Architecture", ***Rizzoli,*** New York, 13-32 (1980).

Sevük, İ. H., "Bugünkü Safranbolu ve Yarınki Sümer-Kent", 9 Ocak, ***Cumhuriyet Gazetesi***, 8405: 7 ,11 (1948).

Striemer, Dr. A., "Şehir İnşacılığı ve Şehirlerin Genişletilmesi, ***Arkitekt***, 20-21 (1939).

Sümerbank İnşaat ve Fen Heyeti, "Sümerbank Amele Evleri ve Mahalleleri", ***Arkitekt***, 9-13 (1944).

Şengül, H., T., Ulus Devletin Topraklaşması ve Kentleşmesi (1923-1950)", "Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar", ***Demokrasi Kitaplığı***, 70-73 (2001).

Tafuri, M., "Modern Architecture /1", ***Electa***, London, 156-173 (1986).

Tanyeli, U. "Konutu ve Modernleşmeyi Metropolden Okumak", ***Ofset Yayınevi***, İstanbul, 96-133 (2004).

Tanyeli, U., "Erken Cumhuriyet'te Mimarlık ve "Modernite Projesi" veya Türkler ile Yabancılar", ***Sanat Dünyamız***, YKY, 89: 159-167 (2003).

T.C. Kültür Bakanlığı Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararı, no:4595, Karabük, 1, 2 (1996).

Tekeli, İ., "Atatürk Türkiyesi'nde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, ***Arredamento Dekorasyon Dergisi***, 10: 61-63 (1998).

Tekeli, İ., "Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması", **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Ed: O. Baydar, ***Tarih Vakfı Yayınları***, İstanbul, 1-24 (1998).

Tezel, Y. S., "Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi", ***Tarih Vakıf Yurt Yayınları***, İstanbul, 330 (2002).

Tümertekin, E., "Ağır Demir Sanayi ve Türkiye'deki Durumu", ***İstanbul Üniversitesi Yayınları No:576***, İstanbul, 222-224, 243-244 (1954).

Uludağ, Z., "Cumhuriyet Döneminde Rekreasyon ve Gençlik Parkı Örneği", der: Sey, Y., 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık içinde, ***Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları,*** İstanbul, 65-74 (1998).

Vanlı, Ş., "Konutun Bilimsel Olmayan Kısa Hikayesi", ***Mimarlık***, 261: 15-17 (1995).

Wagner, B., "Türkiyede Mesken Meselesi", ***Arkitekt***, 284: 87 (1956).

Yazıcı, E., "Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Karabük'te İşçi Ailesi", ***Özçelik –İş Sendikası***, Karabük, 92 (1992).

İnternet: 20. Yüzyıl Mimarisi Barınma Kültürünün Hassas Dengeleri İle Nasıl Yüzleşti ?
http://www.arkitera.com/v1/platform/konut/ihsanbilgin4c.htm

İnternet: "Almanca Konuşan Plancı ve Mimarların Erken Cumhuriyet Dönemi Ankara'sının Planlaması ve Konut Sorununun Çözümüne Katkıları Üzerine"
http://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/sie/trindex.htm (2011).

İnternet: Karabük Valiliği, "İlimiz"
http://www.karabuk.gov.tr/haber/ilimiz.asp (2011)

İnternet: "İdeoloji- İktidar ve Mimarlık: Roma Örneği"
http://www.planlama.org/new/konuk-yazilar/ideoloji-iktidar-ve-mimarlik-roma-ornegi.html (2011).

İnternet: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlük
http://www.tdkterim.gov.tr/bts/ (2011).

İnternet: Karabük Belediyesi "Projelerimiz"
http://www.karabuk.bel.tr/projelerimiz_goster.asp?id=35 (2011).

İnternet: Arkitera "Karabük'te TOKİ Alarmı"
http://www.arkitera.com/h26518-karabukte-toki-alarmi.html (2011).

İnternet: Chronology Emergence of a Modern City

http://www.stadtgescichte-ffm.de/service/chronik/chronik_5_2_e.html (2011).
İnternet: Archiguide
http://www.archiguide.free.fr (2011).

İnternet: History Wiki "Visit The Hufeisensiedlung Building"
http://history-wiki.wikispaces.com (2011)

İnternet: Housing Prototypes
http://housingprototypes.org/project?File_No=GER001 (2010).

İnternet: Modernizm (Architektura)
http://zgapa.pl/zgapedia/data_pictures/_uploads_wiki/w/Weissenhof-Luftbild-2004.01.jpg (2010).

İnternet:"Weissenhof Siedlung, Stuttgart"
http://www.flickr.com/photos/kosmograd/1874522797/in/set-72157602937486039/ (2010).

İnternet: Dammerstock-Karlsruhe
http://www.panoramio.com/photo/872448 (2011).

İnternet: The Urban Earth "Siemensstadt"
http://theurbanearth.files.wordpress.com/2008/06/siemensstadt_05_530.jpg (2011).

İnternet: Syracuse University School of Architecture
http://soa.syr.edu/faculty/bcoleman/arch523/lectures/523.lecture.housing.packages.html (2011).

İnternet: Syracuse University School of Architecture
http://soa.syr.edu/faculty/bcoleman/arch523/images/housing/spangen.plan.sm.gif (2011)

İnternet: Hollandische Architectur>-J.J.P.Oud Als Vermitter Der Niederlandischen Moderne
http://www.kuntgeschichte-ejournal.net/discussion/2011engelberg-dockal/ (2010).

İnternet: Bestand: Rotterdam kiefhoek complex.jpg
http://nl.wikipedia.org/wiki/Bestand:Rotterdam_kiefhoek_complex.jpg (2011).

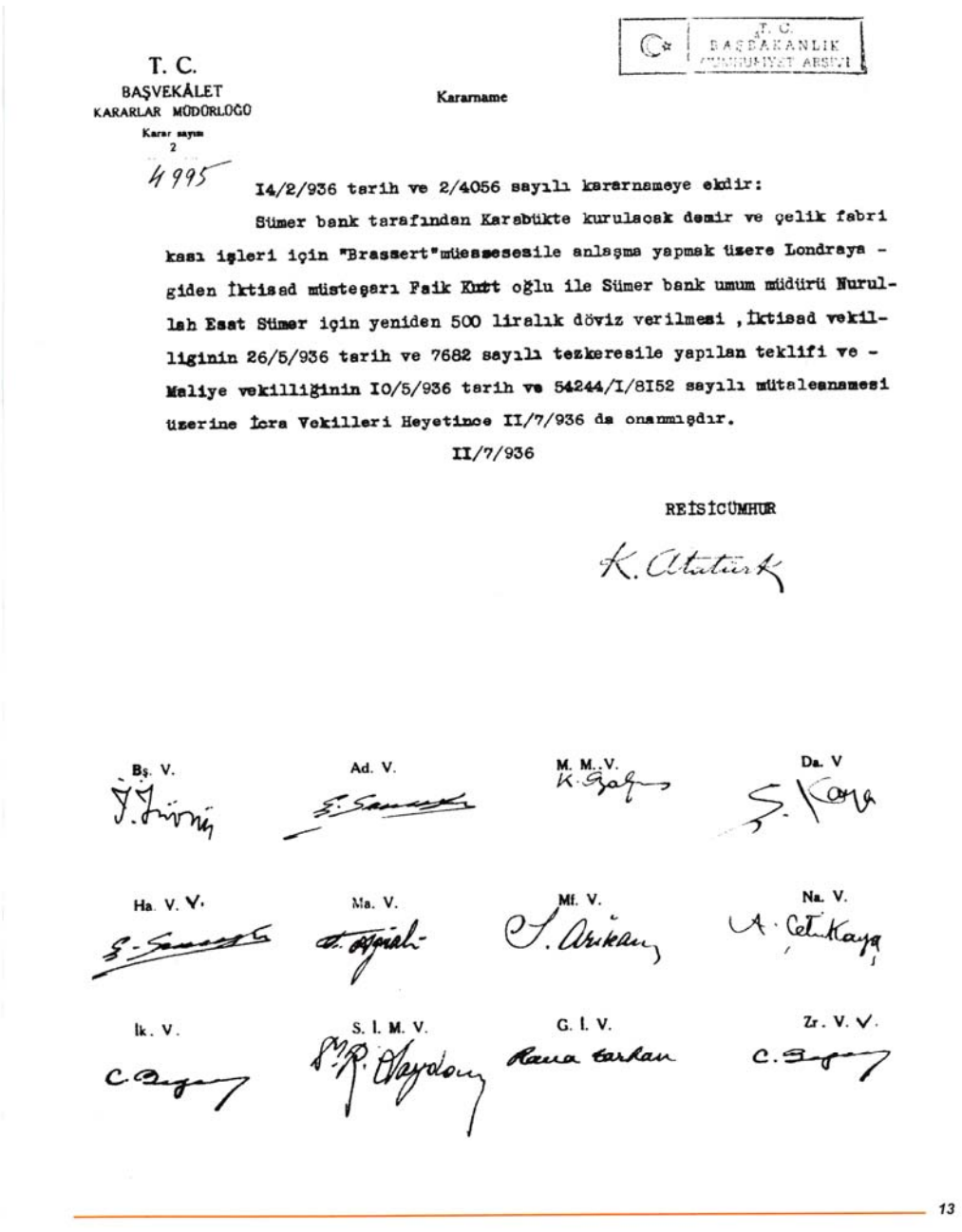
İnternet: Belgium&Holland
http://lanternslide.wikispaces.com/Belgium+%26+Holland (2010).

İnternet: Mimarlık Müzesi "Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı"
http://www.mimarlikmuzesi.org/Gallery/DisplayPhoto.aspx?ID=18&DetailID=4&exhibitionID=6 (2008).

İnternet: Kozlu Kömür-İş İdare Binası ve İşçi Evleri Sitesi http://arkiv.arkitera.com/p5308-kozlu-komur-is-idare-binasi-ve_isci-evleri-sitesi.html (2008).

EKLER

EK-1. T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü; Fabrikayı kuracak H. A. Brassert and Ltd. London şirketi ile anlaşma yapmak üzere Londra'ya giden ekibe döviz verilmesi konusunun Cumhurbaşkanı Atatürk Tarafından Onaylandığına Dair 11.7.1936 Tarihli Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
4995

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

Kararname

14/2/936 tarih ve 2/4056 sayılı kararnameye ekdir:

Sümer bank tarafından Karabükte kurulacak demir ve çelik fabrikası işleri için "Brassert"müessesesile anlaşma yapmak üzere Londraya - giden İktisad müsteşarı Faik Kurt oğlu ile Sümer bank umum müdürü Nurullah Esat Sümer için yeniden 500 liralık döviz verilmesi ,İktisad vekilliğinin 26/5/936 tarih ve 7682 sayılı tezkeresile yapılan teklifi ve - Maliye vekilliğinin 10/5/936 tarih ve 54244/I/8152 sayılı mütaleanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 11/7/936 da onanmışdır.

11/7/936

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş. V. | Ad. V. | M. M. V. | Da. V

Ha. V. V. | Ma. V. | Mf. V. | Na. V.

İk. V. | S. İ. M. V. | G. İ. V. | Zr. V. V.

EK-2. T.C. Başvekalet Kararlar Müdürlüğü; Fabrikayı kuracak H.A.Brassert and Ltd. London şirketi ile Londra'da İmzalanmış olan 29 Eylül 1936 Tarihli Anlaşmanın Cumhurbaşkanı Atatürk Tarafından Onaylandığına Dair 30.12.1936 Tarihli Kararname

T. C.
BAŞVEKÂLET
KARARLAR MÜDÜRLÜĞÜ
Karar sayısı
2
5 480

Kararname

Sümer bank tarafından Karabük'de kurulacak olan demir ve çelik fabrikalarına ait H.A. Brassert and Ltd- London ile teati edilip İktisat vekilliğinin I/I2/936 tarih ve 5I553/I3085 sayılı tezkeresile gönderilen ilişik I/I2/936 tarihli mukavele ile aynı şirketle Londra'da imzalanmış olan 29/9/936 tarihli anlaşma ve merbutu mektuplar İcra Vekilleri Heyetinin 30/I2/936 toplantısında tetkik edilerek bahsı geçen mukavele ve anlaşma ile merbutu mektupların tasdiki onanmıştır.

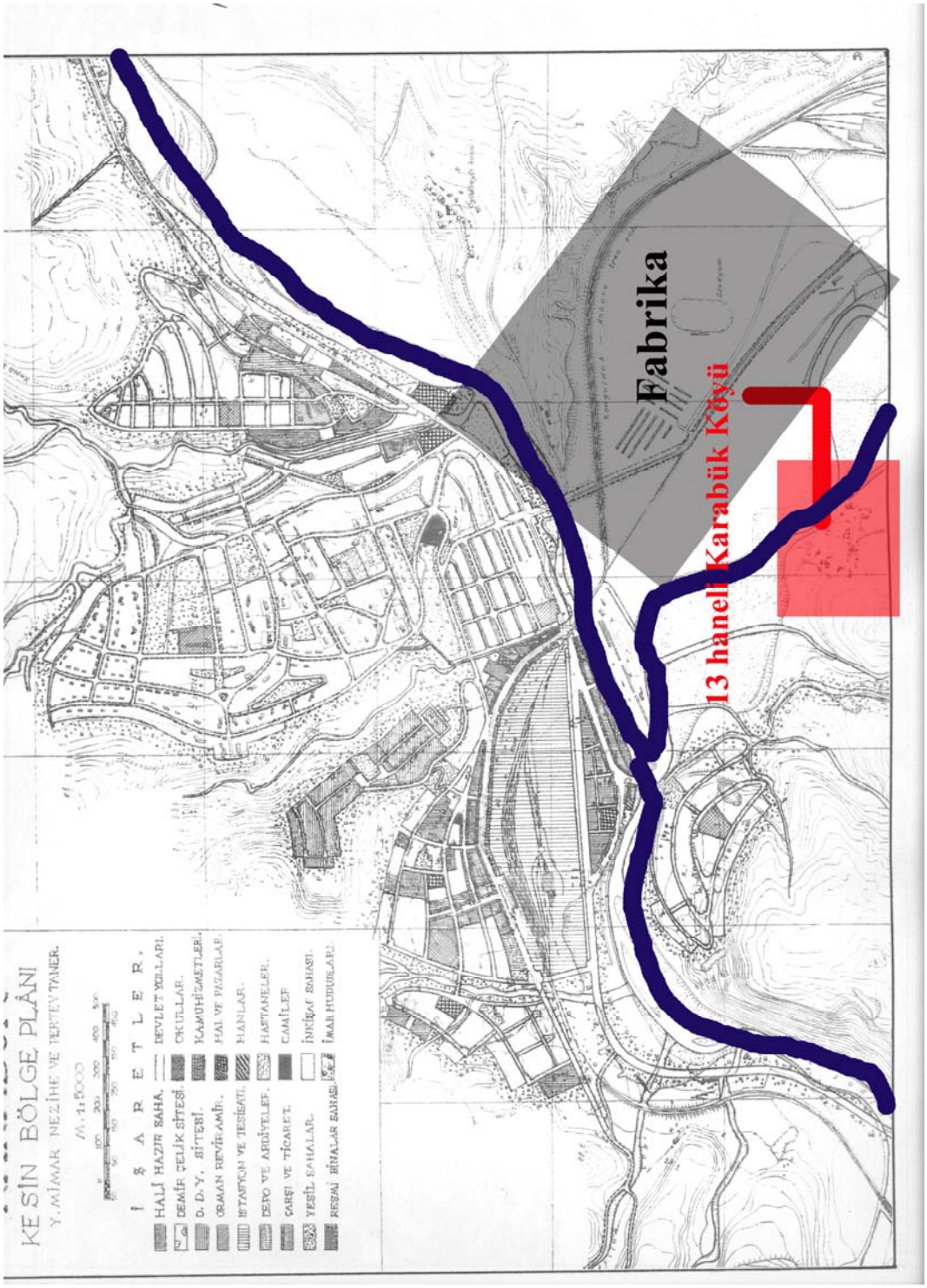
30/I2/936

REİSİCÜMHUR
K. Atatürk

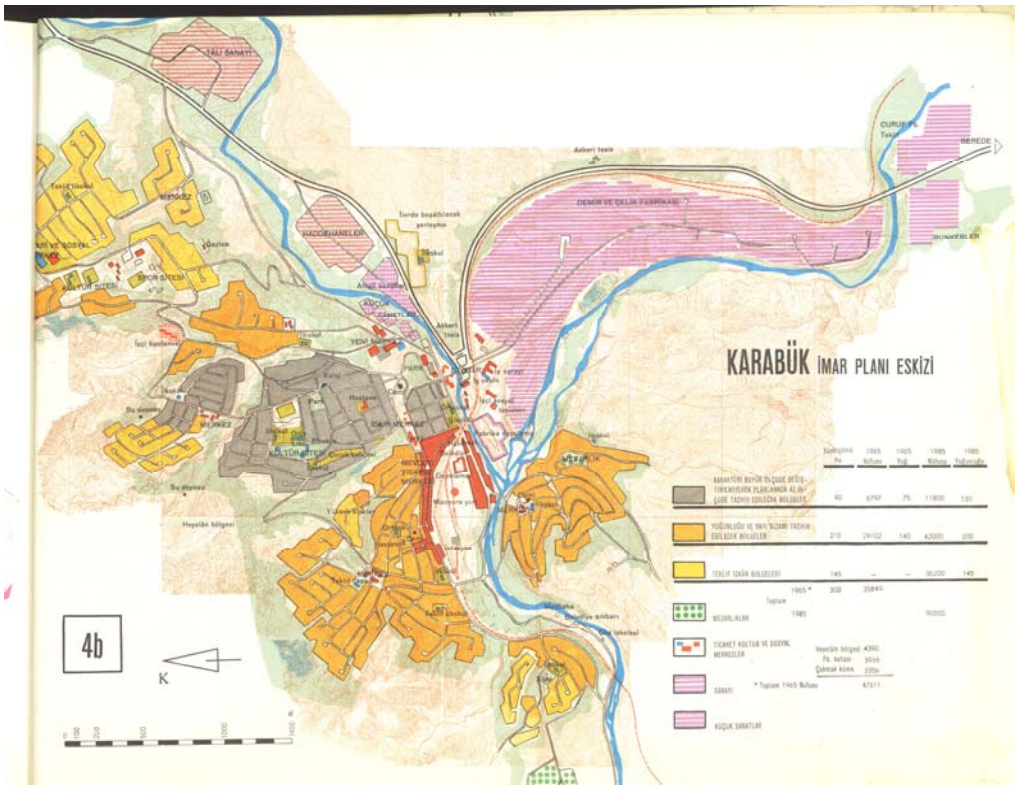
Bş. V. İ. İnönü
Ad. V. S. Saraçoğlu
M. M. V. K. Özalp
Da. V. Ş. Kaya
Ha. V. V. S. Saraçoğlu
Ma. V. Fevzi
Mf. V. C. Oruçoğlu
Na. V. A. Çetinkaya
İk. V. C. Bayar
S. İ. M. V. Ş. K. Alpoğlu
G. İ. V. Rana Sardan
Zr. V. Mümtaz Ökmen

080 18 01 02 | 70 | 98 | 7

EK-3. Yüksek Mimar Nezihe ve Pertev Taner'in Yaptığı 1948 tarihli 1/5000 Ölçekli Karabük İmar Planı [Karabük Belediyesi Arşivi, 1948]

EK-4. Prof. Dr. Gündüz Özdeş'in 1967'de İller Bankası Yarışmasında Birincilik Kazandığı Karabük İmar Planı Eskizi [İller Bankası Arşivi, 1967]

EK-5. Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

6 - 4 - 1937 — ULUS — 5

Eski bir masal hakikat oldu

Memleketten Röportajlar

Karabükün altında bir define varmış! Bu define şimdi köyün üstündedir

İkiyüz nüfuslu Karabük köyü artık bir şehir olmak şuurunda

YAZAN

Cemal Kutay

Karabük, (Hususi surette giden arkadaşımızdan) — Toroslara, Türkiyenin verimli tabiat, bol su ve yeşil köşesi sayarsa: İkinci bir Toroslar muntakası, İrmak istasyonundan sonra başlıyor ve Karabük'ün ileri doğru devam edip gidiyor.

Küçük Yazgadda elektriğe kavuşmuş bir Anadolu kasabasının ses ve hareketli hayatına şahid olduk: halk, vaktin çok geç olmasına rağmen istasyonda toplanmıştı. Treninmizin yaklaşmış birer yıldız binaları vererek arka arkaya gerideburaktığı ve demiryolunun sağına soluna sıralanmış elektrik lâmbalarının aydınlığı altında bizi uğurlıyan bir kalabalık vardı. Elektrik asıl hayatımızı ve güzelliğini, bizim yaşamızın geceleri bulduğu.

Gecenin en geç vakitlerine kadar, treninizin durduğu istasyonlarda muhakkak bizi karşılıyan bir kalabalık bulduk. Bütün Türkiyenin kalbinin demir ve çelik fabrikalarının temelini atmaya gitmekte olduğunu o kadar iyi hissediyoruz ki.

Çam ormanları içinde üzlenen Ankara

Şafak sökerken geçtiğimiz Çankırıdan sonra, eşsiz tabiat manzaraları seyrederek yolumuza devam ediyoruz. Bu taraf Torosların o kadar benzeyenidir ki, oraları görmemiş olanlar için buraları görmek kâfidir. Ufaldığı, aldığı ime hak kazanmış olmak için, kızılca kıvrılarak boyunca uzanıp gidiyor. Buralarda su o kadar bol ki her tarafta pırıltı tarlaları görüyoruz. Dağların ürtü, çam fundalıklariyle kaplı. Orta Anadolunun en tipik ve bütün iklim hususiyetlerini arzeden bu yerlerde insanların eli, tabiatın bu nimetlerini tamamiyle tahrik edememiş. Tesadüfün bizi yanında bulunduğu daha değerli bir şeyle karşılaşmasına imkân olmuyor. Öğreniyoruz ki; toprak itibariyle bizim Ankara yeniyeşli olan bu yurd köşelerinden hiçde farklı değildir. Ve coğrafya kitaplarını, biraz anlatmaktadır ki, Ankarada yakın zamanlara kadar etrafı ormanlık olan bir yerdi.

" — İşte Kızılcahamam. o ormanların bakiyesidir. Beylikbağı'dan sonra göreceğiniz kütükler, zengin çam ormanlarından kalan son hatıralardır...

Karabük yolculuğundan, yeşil Ankaraya kavuşmanın nihayet bir zaman işi olduğunu anlıyoruz. Yeşil yurd, muhakkak ki sarı ve gırak yurddan daha çok seviliyor. Karabüke giden yeşil yol, bize, yurdu ağaçlandırmanın fabrikalaştırma kadar mukaddes olduğunu öğretti.

* **

Tam saat dokuzda Karabükteyiz. Üzeri çamlarla örtülü karşılıklı iki tepe arasında büyük bir saha... Ortalarında halk meydanını iki tarafını kaplamış... Başbakan İnönünün, trenden inip tuttuk verecegi kürsüye kadar olan yer halılarla döşenmiş. Bir davul sur-na sesilerini Zonguldak'a halkevinin himayesinde, askeri musikinin marşlarını daha uzak yerlerden duyuyorduk. Sporcular, işçiler, mekteblıler ve göz alabildiğine uzanan bir saha üzerinde sıralanmış. ellerinde nahiye ve köylerinin isimi yazılı bayraklar taşıyan bir halk... Bu kalabalık insana, fabrikalar bittikten sonra Karabükü ve onun yaratacağı hareketi hatırlat yor.

İmparatorluk köyü Karabük

Ondan denizleyolu geçmezken Karaköy, 15 hanelı ve 65 nüfusluk bir ufak köydü. Halk, pek sulak olduğu için ekiciliğini buğdaycı çok zaman çürüten geniş topraklarından ancak biraz bir veya üç mahsul alırdı.

Cumhuriyet köyü Karabük

Yanıbaşından demiryolu geçtikten sonra Karabük değişmeye başladı. Evlerinin sayısı 15 den 30 za ve nüfusu 65 den 200 se çıktı.

Günün birinde bir sıcak memleket geldi. Ve suba toprakta pirinç yetişeceğini, bunun buğdaydan daha kârlı olduğunu, geri kalan yerlerde de eğer sebzelik ahlık haline geliyor.

Binanın geri kalan kısmını gezmeğe vakit bulamadım. Bir alıkış tufanı ve bir insan kalabalığının minnet, şükran, sevgi ve saygımı anlatan sesler, istasyondan epi uzakta ufan bu tepeye kadar geldi. Biraz getirce, tırendan bir saat sonra Karabükte İsmet İnönüyü getirecek olan ikinci posta da gelmişti ve türk milletinden, bütün 'ın vatan parçası üzerinde oturan on 'nlerce büyük başbakanı karşılamak için yolları doldurmuştu.

Karabükün temelatma töreni, işte bu hiç unutulmıyacak dekor içinde yapılıyordu.

Ve başbakan, bir millet sevgisinin en güzel ve göz yaşartan tezahürleri arasında, mukaddes bir vazifeyi yapar gibi evvelâ halk ile, tekrar tekrar konuşuyor. Kendiyi konuşmadan evvel halkla konuşmak, onun karakterinin en bariz vasıflarındandır.

Demir ve kömür bölgesinde yaşayan yükbinlerin İnönüne karşı hayranlıkları, tren önüne kurulan büyük tahsn üzerindeki şu üç kelimelik dövize sığdırılmış:

"Yaşıyalın İnönü"

Artık şu dövizlerin hangisini beğenersiniz ona en iyisi deyiniz:

"Her yeni endüstri cesei muhitine refah medeniyet ve bütün memlekete haz ve kuvvet verir.

" Demiri yeryüzünde ilk bulan, bulanın, yaşası türkler...

" Devletin yapıcılık kuvvetine inan, "Türk inkılâbı, cihanda ileri gidi- yin temsilidir.

" Yaşıyalın İnönü, Yaşıyalın İnönü

" Büyük yaşıcı İsmet İnönü

16-11-933

11- 8-934

7-8.935 tarihinde Zonguldağa,

3-4-937 de Karabüke geldik...

Çelik vücutlu Zonguldaklı bir atlet, elini sıkan Başbakanı, bu vücutla kadar kafası da işleyen gençlerle dahlıca konuştu.

Elini sıktığı tür köylü, Başbakan yanından türler uzaklaştıktan sonra, parmaklarını dudaklarına götürdü ve yanındaki arkadaşına dönerek dedi ki:

" — Pamuk gibi eli var....

***

Başbakanın notku, ne kadar sürdü? bu nutku dinliyenler zaman mefhumunu kaybetmiş gibi idiler. Sonra dona- nmış ingiliz büyük eşçisini dinledik. Kin nihayet, bize Karabük demir ve çelik fabrikalarını kuracağı için, bize Karabük mühendisi Bay Rezaeet konuştu.

Karabük'ü gezelim

Şimdi Karabük'ü gezıyoruz. Karabük muhtarı köylerinin başına konan devlet kaşının serefine istanbulin tadılı elbisesi ile bir melon şapka giymiş.. Karabük köyü, Kromkoyünün Kocyazı'na o kadar benziyor ki, Aradaki fark, burada evlerin tek katlı ve bahçesiz olmuş.. Muhtar, vaziyeti derhal izah ediyor:

" — Tabii bu evlerin yerine büyük şehir evleri yapmağız. Artık bizim köye bu kerpiç evleri yaraşmıyor. Gelenler diye bize bir mükjde verirse biz yapmıyınız: İnönü hükümetinde memleketi planlaştırma devasiyle ona şen ve mesaud bir çehre vermek aşkı birbirinin o kadar meraklısıyız ve bu hayaşımızdan öyle bir kuvvet meydana gelmiştir ki, Türk teşrifatının emsali bize bu veya onbeş mühendisi gösterdi. Evler ve ete, sonbaşı ellerinde olan bir kısmı evleri onlara mahlemdar.

***

Sömürkanın bu bombay asbaya kurduğu binanın banyosu ve güzel bir lokantası var. Odalar, karşılıklı olarak, türk ve ingiliz mühendislerine tahsim edilmiş. Tertemiz, ahlı, modern bir bina. Hiçyde ve hangi şartlarıtında olursa olsun iyi ve konforlu yaşamak, yeni

Başbakanımız döndü

(Başı 1. inci sayfada)

ri nutkun, cumhuriyet hükümetinin devletçi ve yapıcı politikasına temas eden kısımları bir daha faha hafsalarımızda canlandı.

Başvekil, hükümetin ve onun istinad etmiş cumhuriyet halk partisinin bu siyasetleri ya elinde ile ifade etmişlerdir:

"— Eğer cumhuriyet kurulmasa idi ve cumhuriyet halk partisinin devletçi politikası olmasa idi, endüstrinin bu memleketle kurulması hiç bir zaman tahakkuk edemezdi."

Dün Ereğli fabrikasının başını dönüne kurulmuş olan takın üzerindeki "Devletin yapıcı kuvvetine inan" dövizi de bu hakikatin tam bir ifadesi idi.

Büyük Önder Atatürk'ün yüksek ilham ve direktifleri ile bir gün önce Karabük'te. büyük sanayiin emsalı olan demir ve çelik fabrikalarının temelini atan ve bir gün sonra da gene büyük Şeften alınan kuvvetle bunlarakta olan sanayimizin memuzat yubesine aid yeni bir eserini Ereğli fabrikasını açmış, bulunan başvekil İsmet İnönü, Anadolu ajansı adına vaki rikam üzerine bu yeni fabrikamıza aid ihtisaslarına şu cümlelerle ifade buyurdular:

"— Ereğli bu fabrikasının ecrmen açılmasını yaptın. Onbeş günden beri tam işlemeye, başlamış olan bu fabrika, Sümer Bank dokuma havvanlarının orta çapta bir örneğidir. 16.500 iğ ve 300 dokuma tezgâhı vardır.

Diğer fabrikalardan daha ince kumaş dokuyacaktır. Tezgâhlarda bulunan ince beziler ve patiskalar seyircilerin takdirini celbetti.

Fabrikanın başahanelerî, lâboratuvarları ve diğer hususları vardır ve ilerde büyütülmesi imkânı göz önüne alınmıştır.

Bu kıymetli eser için üç buçuk milyon lira sarfedilmiştir .Ereğli bez fabrikasının az zamanda her aileye kendini sevdirecek çok önemli bir millet fabrikası olduğuna emniyetle söyleyebilirim.,, (A.A.)

City bankalar grupunun tebriki

Ankara, 5 (A.A.) — Karabük demir ve çelik fabrikalarının temel atma töreni münasebetile Türkiye Cumhuriyetinin finanse eden City Bankalar Grupu tarafından gönderilen bir telgrafta bu mesud hâdise kutlanmakta ve bunun birbirini takib edecek diğer büyük türk işleri serisinin başarılı bir başlangıcı olması temenni edilerek temel taşını koymuş olan Başbakan İsmet İnönü saygı ve takdirle selâmlanmaktadır.

RADYO

ANKARA: — Öğle neşriyatı: 12.30 - 12.50 Muhtelif plâk neşriyatı. 12.50 - 13.15 Plâk: Türk musikisi. 13.15 - 13.30 Dahili ve borlel haberler.

Akşam neşriyatı: 18.30 - 19.00 Muhtelif plâk neşriyatı. 19.00 - 19.30 Türk musikisi ve halk şarkıları (Safiye Tokay ve arkadaşları) 19.30 - 19.45 Saat ayarı ve arabça neşriyat. 19.45 - 20.15 Türk musikisi ve halk şarkıları (İbrahim Hıra ve arkadaşları). 20.15 - 20.30 Şöhbi konuşma (Server İ Kömil Tokgöz). 20.30 - 21.00 Plâkla dans musikisi. 21.00 - 21.15 Ajans haberleri. 21.15 - 21.55 Stüdyo salon orkestrası. 1 — Benoni L. R. Musiqiue's. 2 — Turina Exaltacion. 3 — Ivanovici La rein du Natin. 4 — Honegger Introduction. 5 — Gillenbach La folie Parfumeuse. 6 — Adam La parat du Diable. 21.55 - 22.00 Yarınki program ve İstiklâl marşı.

Kutu Alâku

Matbaacı ve kâğıt işletmeciliği sahibi ve Ankara birinci notetliğinin 29 haziran 1931 tarih ve 7387 sayılı emrnâ vekâletinci hâiz bulunan Bay İlâleci 3-5-933 den itibaren müessesemden ayrılmış ve yerine tekâlüfümüz de geri alınmış olduğundan bu tarihten sonra matbaamla alâkası kalmadığını ilân ederim.

Ankara Matbaacı Sahibi

Zühtü Akçura

mali sıkıntıdan sonra bir zaruret halinde düşünüler. İki sene sonra Kayseriye hareket ediyoruz. İnönü en güzel eserlerinden biri olan kısabinayı gezerek. Acaba, tarihi Kayserinde, bu işiyle ve güzelle doğru gitmek hissinin gerçekten tür'ği yok, değerliler ve devâlar eserler bulabilecek miyiz?

Resim E.5.1. Cemal Kutay'ın yazısı [Kutay, 1937]

EK-5. (Devam) Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

ULUS

ON SEKİZİNCİ YIL. No: 5634 — ADIMIZ, ANDIMIZDIR — HER YERDE 5 KURUŞ

3 üncüde
Madridde hükûmete karşı bir suikasd tertibi keşfedildi.

Başbakanımız temele ilk harcı koyuyorlar

Başbakanımız döndüler

Başbakanımız temele konan vesikayı imzalıyor

İ. İnönünün Ereğli fabrikası hakkındaki ihtisasları

Ereğli fabrikası diğer fabrikalardan daha ince kumaş dokuyacak

Karabük demir ve çelik fabrikalarının temelini atmak ve Ereğli kombinasının açılış törenini yapmak üzere geçen cuma akşamı şehrimizden ayrılmış olan Başbakanımız İsmet İnönü ve beraberlerindeki zatlar dün şehrimize dönmüşlerdir. Başbakanımız istasyonda şehrimizdeki Bakanlar, mebuslar, bakanlıklar ileri gelenleri ve kalabalık bir halk kalabalığı tarafından karşılanmıştır.

Ekonomi Bakanımız Celal Bayar, Karabük fabrikasının temeline harç koyarken

İngiliz Büyük Elçisi Sir Persi Loren Karabük fabrikasının temeline harç koyarken

Başbakanımızın Ereğli kombinası için değerli sözleri

Seyahatleri esnasında bayrenti İsmet İnönü'ne refakat eden Anadolu ajansı hususi muhabiri yazıyor:

Bir gün önce Karabük demir ve çelik fabrikalarının temellerini atan Başvekil İsmet İnönü, dün de Ereğli inşaat fabrikasını işletmeye açtılar.

Yeni memleket fabrikalarımızın ilki, Kayseri kombinasını dün sabah bir defa daha gezip tetkik ettikten altı saat sonra çok işten istirahat arasında Sümerbank temsili tayyare bir anahtarla ve muvaffakiyet temennisiyle Ereğli fabrikasını açarlarken, başvekil'in 24 saat önce Karabük'te söylemiş olduklarını

(Sona 3. üncü sayfada)

5 incide
Karabük röportajı
8 incide
Başbakanımızın son seyahatlerine aid canlı resimler

Gündelik

Buğday işleri

Kemal ÜNAL

Milli bünyenin büyük ekseriyeti çiftçi, milli istihsalin büyük rakamı ise buğdaydır. Cumhuriyet bu iki mevzuu daha ilk yıllarında ele almıştır. Yeni bir vergi sistemine birden geçmek tatbikat bakımından hayli güçtür. Bunun bütçeye tesiri derecesi ise, her zaman isabetle ölçülemez. Bu sebepler, geniş vergi tedbirleri için ekseriya bir intikal devresi icab ettirir. Milli kurtuluşun arkasından, aşar bir hamlede kaldırıldı. Cumhuriyet bu sert kararını verirken, milli istidada güvendi. Ve çiftçiyi istırabtan, istihsali heder olmaktan kurtardı.

Aşarın kaldırılması, çiftçiyi ve buğdayı koruyan ilk tedbirdir. Arkadan yabancı buğdaydan kurtulma savaşı başlamıştır. İnönü hiçbir zaman bu davasında da muvaffak oldu. Ancak her mahsulden sonra buğday fiatını sarsan dünya buhranı yeni bir savaş daha istiyordu.

Devlet, buğday satın alarak, fiat manivelasiyle müstahsili çetin yılların perişanlığından korudu, istihsalin hızını muhafaza etti. Buhran yıllarından sonra da bir darlık devresi geldi, devlet elindeki buğday stokları, bu vaziyette yeni bir kıymet daha kazandı.

İstihsalin arızaya uğradığı mıntıkalar halkı, yiyeceği ve ekeceği buğdayı normal fiatlarla tedarik etmeliydi. Geniş bir göçmen politikasına başlanılmıştı. Kendilerine ekecek toprak, barınacak ev verilen yurddaşlar müstahsil oluncaya kadar, yemeklik ve tohumluk buğdaya muhtaçtı. Alım orranı, son iki yıl içinde, buğday stoklariyle, bu ihtiyaçları muvaffakiyetle karşıladı.

Kamutay encümenlerinde müzakere edilmekte olan bir lâyiha ile devlet; buğday alışı için olduğu gibi dağılış için de müsaid hacimde bir kredi tesis etmektedir.

Ana yasamıza giren devletçilik vasıflının büyük verimleri arasında buğday işlerimiz de birkaç tecrübe yılından sonra hakiki yerini almaktadır. Büyük ekseriyeti çiftçi olan bir memleketin buna kavuşmaktan duyacağı güven ve sevinçin genişliğini tahmin güç değildir.

İstanbul Elektrik şirketinin yolsuz ve kusurlu işleri

Şirket salâhiyetli delegeleriyle Bayındırlık Bakanlığı arasında görüşmeler başladı.

İstanbul elektrik şirketinin, üzerine aldığı halk hizmetlerini yapmak hususundaki eldeki anlaşma ve şartname hükümlerinin aksine olarak sebeb olduğu kusur ve yanlışlıklarla, bazı yolsuz işlerinin Bayındırlık Bakanlığı tarafından hassasiyetle takib edildiği ve bu işlerin yoluna konulması için şirket nezdinde devamlı taleblerde bulunmakta olduğu malûmdur.

Şimdiye kadar, zaman zaman, şirketin gerek İstanbulda bulunan ve gerekse idare merkezinden gelen bazı memurlariyle birkaç defa görüşmeler yapılmış ise de, çok yazık ki, faydalı ve verimli neticelere varılamamış ve bakanlıkça tamamen açığa çıkarılan birçok yolsuzlukların önüne geçilememiştir.

Bu kere, şirketin genel merkezinin mütehassıs murahhas aza ve çok geniş salâhiyetli hâiz olarak gönderdiği BB. Diuberai ve Klem Ankaraya gelmişlerdir. Dündenberi, Bayındırlık Bakanlığıyle temasa girişiterek halledilmesinde anlaşmadığı doğuran meselelerin halli için görüşmeler başlamıştır.

Görüşmelerin gelişmeleriyle elde edilecek neticeler ve kararlar hakkında devamlı olarak malûmat verilecektir.

Güzel Antakyanın türk köylerinden bir görünüş

Vatanîlere karşı emniyetsizlik

Hama, 5 (Hususi) — Halep muhafızı hudud yakınındaki bölgeleri dolaşmış ve jandarma müfrezelerinin kuvvetlendirilmesini emretmiştir. Bunun sebebi şunlardır:

Suriyenin her yerinde olduğu gibi Halep bölgesinde de vatanîlere karşı emniyet ve itimat gittikçe sarsılmaktadır.

Vatanîlerin Sancak meselesindeki muvafakiyetsizlikleri bir çok arab gençlerinin hafi Beyrut'ta merkezi bulunanları memnuniyetsizliğin güçlerini sarsan sebeblerinden biridir.

Diğer sebebiere gelince, Fransa'nın Suriye - Fransız anlaşmasını tasdikten

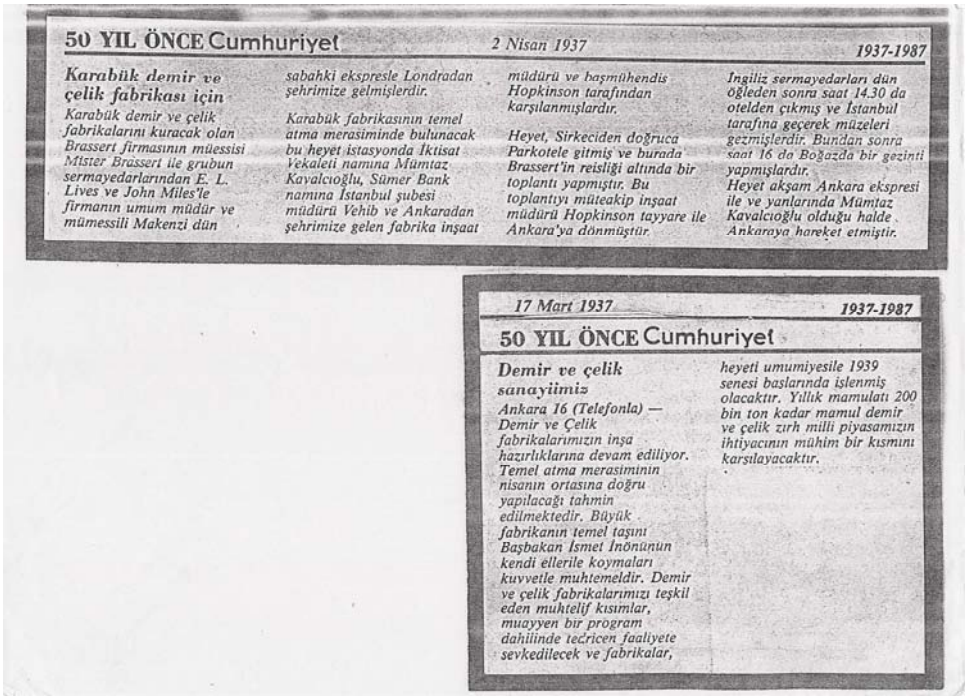
(Arkası 3. üncü sayfada)

Suriye heyeti Ankaradan geçti

Cenevrede Hatay davasını tetkik ve Hatayın anayasasiyle dahili kanunlarını müzakere eden heyetin verdiği aradan jalibede edirek memleketlerine dönen Suriye heyeti dün akşamki Toros ekspresiyle şehrimizden geçtiler.

Resim E.5.2. “Başbakanımız döndüler” başlıklı yazı [Ulus, 1937]

EK-5. (Devam) Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

50 YIL ÖNCE Cumhuriyet — 2 Nisan 1937 — 1937-1987

Karabük demir ve çelik fabrikası için

Karabük demir ve çelik fabrikalarını kuracak olan Brassert firmasının müessisi Mister Brassert ile grubun sermayedarlarından E. L. Lives ve John Miles'le firmanın umum müdür ve mümessili Makenzi dün sabahki ekspresle Londradan şehrimize gelmişlerdir.

Karabük fabrikasının temel atma merasiminde bulunacak bu heyet istasyonda İktisat Vekaleti namına Mümtaz Kavalcıoğlu, Sümer Bank namına İstanbul şubesi müdürü Vehib ve Ankaradan şehrimize gelen fabrika inşaat müdürü ve başmühendis Hopkinson tarafından karşılanmışlardır.

Heyet, Sirkeciden doğruca Parkotele gitmiş ve burada Brassert'in reisliği altında bir toplantı yapmıştır. Bu toplantıyı müteakip inşaat müdürü Hopkinson tayyare ile Ankara'ya dönmüştür.

İngiliz sermayedarları dün öğleden sonra saat 14.30 da otelden çıkmış ve İstanbul tarafına geçerek müzeleri gezmişlerdir. Bundan sonra saat 16 da Boğazda bir gezinti yapmışlardır.
Heyet akşam Ankara ekspresi ile ve yanlarında Mümtaz Kavalcıoğlu olduğu halde Ankaraya hareket etmiştir.

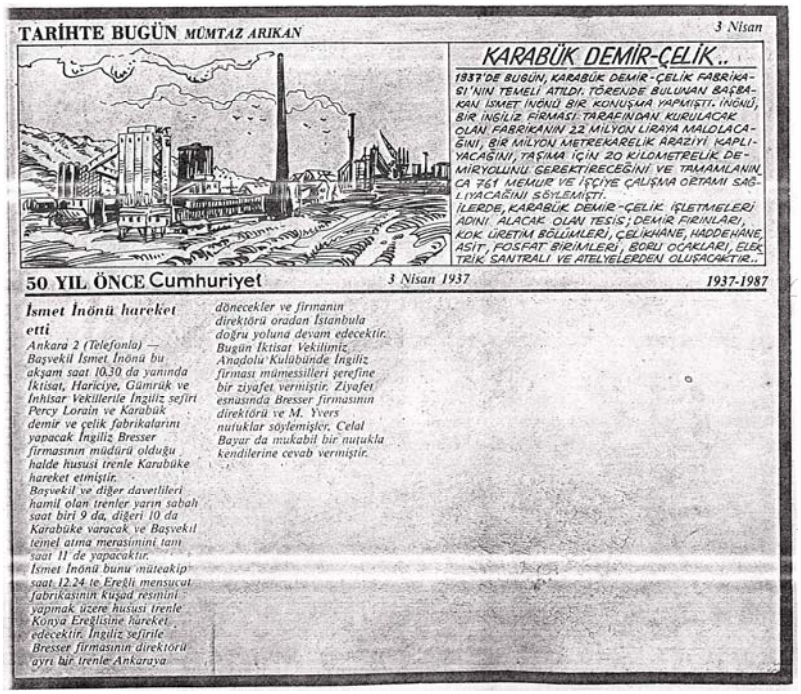
17 Mart 1937 — 1937-1987

50 YIL ÖNCE Cumhuriyet

Demir ve çelik sanayiimiz

Ankara 16 (Telefonla) — Demir ve Çelik fabrikalarımızın inşa hazırlıklarına devam ediliyor. Temel atma merasiminin nisanın ortasına doğru yapılacağı tahmin edilmektedir. Büyük fabrikanın temel taşını Başbakan İsmet İnönünün kendi ellerile koymaları kuvvetle muhtemeldir. Demir ve çelik fabrikalarımızı teşkil eden muhtelif kısımlar, muayyen bir program dahilinde tedricen faaliyete sevkedilecek ve fabrikalar, heyeti umumiyesile 1939 senesi başlarında işlenmiş olacaktır. Yıllık mamulatı 200 bin ton kadar mamul demir ve çelik zırh milli piyasamızın ihtiyacının mühim bir kısmını karşılayacaktır.

Resim E.5.3. Karabük demir ve çelik fabrikası [Cumhuriyet, 1937]

TARİHTE BUGÜN MÜMTAZ ARIKAN — 3 Nisan

KARABÜK DEMİR-ÇELİK..

1937'DE BUGÜN, KARABÜK DEMİR-ÇELİK FABRİKASI'NIN TEMELİ ATILDI. TÖRENDE BULUNAN BAŞBAKAN İSMET İNÖNÜ BİR KONUŞMA YAPMIŞTI. İNÖNÜ, BİR İNGİLİZ FİRMASI TARAFINDAN KURULACAK OLAN FABRİKANIN 22 MİLYON LİRAYA MALOLACAĞINI, BİR MİLYON METREKARELİK ARAZİYİ KAPLIYACAĞINI, TAŞIMA İÇİN 20 KİLOMETRELİK DEMİRYOLUNU GERETİRECEĞİNİ VE TAMAMLANINCA 761 MEMUR VE İŞÇİYE ÇALIŞMA ORTAMI SAĞLIYACAĞINI SÖYLEMİŞTİ.
İLERDE, KARABÜK DEMİR-ÇELİK İŞLETMELERİ ADINI ALACAK OLAN TESİS; DEMİR FIRINLARI, KOK ÜRETİM BÖLÜMLERİ, ÇELİKHANE, HADDEHANE, ASİT, FOSFAT BİRİMLERİ, BORU OCAKLARI, ELEKTRİK SANTRALI VE ATELYELERDEN OLUŞACAKTIR..

50 YIL ÖNCE Cumhuriyet — 3 Nisan 1937 — 1937-1987

İsmet İnönü hareket etti

Ankara 2 (Telefonla) — Başvekil İsmet İnönü bu akşam saat 10.30 da yanında İktisat, Hariciye, Gümrük ve İnhisar Vekillerile İngiliz sefiri Percy Loraln ve Karabük demir ve çelik fabrikalarını yapacak İngiliz Bresser firmasının müdürü olduğu halde hususi trenle Karabüke hareket etmiştir.
Başvekil ve diğer davetlileri hamil olan trenler yarın sabah saat biri 9 da, diğeri 10 da Karabüke varacak ve Başvekil temel atma merasimini tam saat 11 de yapacaktır.
İsmet İnönü bunu müteakip saat 12.24 te Ereğli mensucat fabrikasının kuşad resmini yapmak üzere hususi trenle Konya Ereğlisine hareket edecektir. İngiliz sefirile Bresser firmasının direktörü ayrı bir trenle Ankaraya dönecekler ve firmanın direktörü oradan İstanbula doğru yoluna devam edecektir.
Bugün İktisat Vekilimiz Anadolu Kulübünde İngiliz firması mümessilleri şerefine bir ziyafet vermiştir. Ziyafet esnasında Bresser firmasının direktörü ve M. Yvers nutuklar söylemişler. Celal Bayar da mukabil bir nutukla kendilerine cevab vermiştir.

Resim E.5.4. Karabük demir çelik [Cumhuriyet, 1937]

EK-5. (Devam) Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

ULUS

4 NİSAN 1937 PAZAR

6 incida

Gençlerbirliği Doğansporu 6 - 1, İstanbul'da Fener Üçok'u 1-0 yendi

ON SEKİZİNCİ YIL. No: 5612 — ADIMIZ, ANDIMIZDIR — HER YERDE 5 KURUŞ

Ana Endüstriye başladık

İ. İnönü Karabük fabrikalarının temelini attı

Memleket müdafaası bugünden sonra daha emin temellere istinad etmiş olacaktır

Başbakanımızın mühim nutku

İ. İnönü diyor ki: "Biz sulh davacıları ile samimî olarak beraberiz„

Başbakanımız ve heyet Karabükten yeni kombinayı açmak üzere Kayseri yoliyle Ereğliye hareket ettiler

Logaritma sözünün türkçesi

Bunu bulana 100 lira hediye verilecek

Resim E.5.5. "Ana endüstriye başladık" [Cumhuriyet, 1937]

ENVER KÖKKAYA
(Altın madalyalı işçi)

Demir ve Çelik İşletmelerinin kuruluşunda temele üçüncü harcı koyan işçi Enver Kökkaya (ok işareti), ilk işe başladığı günlerde. Yanında bulunan ört (ok işareti), üzerinde demir dövülen D. Ç.'nin ilk tarihi örsüdür.

Demir-Çelik Fabrikasının en eski işçisine "Altın Madalya„ verildi

KARABÜK — KASIM ŞENOL

Karabük Demir Çelik İşletmesinin kuruluşundan bu yana işçi olarak çalışan Enver Kökkaya'ya beş maaş tutarında para ve 50 gram ağırlığında bir altın madalya verilmiştir.

Enver Kökkaya 35 yıl önce işyerinin inşaatının yapılmaya başlandığı zaman inşaat işçisi olarak çalışmaya başlamıştır.

Enver Kökkaya'nın 35 yıllık çalışmasından çok memnun olan ilgililer kendisine beş maaş tutarında ikramiye, başarı beraatı ve 50 gram ağırlığında altın bir madalya vermişlerdir. İşyerinde 35 yılını doldıran tek işçi ünvanını da kazanan Kökkaya'ya ödüllerinin verilmesi sebebiyle yapılan törende konuşmuş yapan Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürü Orhan Acarlar, «Enver Kökkaya bu işyerinin bir sembolüdür» demiştir. Üzerinde Demir Çelik'in amblemi bulunan altın madalyayı alan Kökkaya tören sırasında kendisini tutamayarak ağlamıştır.

Türkiye Demir Çelik İşletmeleri Genel Müdürü Orhan Acarlar, Enver Kökkaya'ya madalyasını takıyor.

Resim E.5.6. "Demir çelik fabrikasının en eski işçisine "altın madalya" verildi" [Tercüman, 1972]

EK-5. (Devam) Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

3 NİSAN 1937 CUMARTESİ

ULUS

Bugün 12 sayfa

ON SEKİZİNCİ YIL. No: 5631 — ADIMIZ, ANDIMIZDIR — HER YERDE 5 KURUŞ

Türk Dil Kurumunun anketi

Ceyb ve Teceyb kelimelerinin türkçesi "Sinüs„ "Kosinüs„ tür

Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliğinden:

29-III-937 de Ceyb ve Teceyb'in Türkçelerinin bulunması hakkında ilân edilmiş olan müsabakanın müddeti bu akşam bitmiştir.

Yüzlerce cevaplar alındı. Ekserisinde isabetli noktalar vardır. Bu çok istifadeli ve ciddi alâkaya teşekkür ederiz. Kurumca en isabetli olduğu kabul edilen cevab aynen aşağıya derc olunmuştur. Bu yazıya aid şekiller gazetenize gönderilmiştir. Vaadedilen hediye, eser sahiplerinin adına olarak İş Bankasına yatırılmıştır.

Türk Dil Kurumu Genel Sekreteri adına
H. Reşit Tankut

Türk Dil Kurumu Genel Sekreterliğine

Ceyb ve Teceybin Türkçeleri *Sinüs* ve *Kosinüs*'tür.

Sinüs

Kısaca izahı şudur: *Sinmek*, Yakut lehçesinde sadece *sin* sözü, çökmek, çekilmek demektir (Pekarski). Bugün Anadolunun [illegible] muhtelif mıntıkalarında kullanılmakta olan (sünç) ve bunun diğer telâffuzları olup aynı manayı taşıyan (siniş - sinuş - sinüs) sözleri, (sinmek) sözünün bir türevidir. (Sinik), (sinsi) ve İplik manasına olan (singir) (Pekarski), elastikiğ olan (sinir) hep aynı orijinin türevleridir. (Sinmek) sözünün etimolojik şeklinde başında bulunan vokali, yerine konursa, kelime (sünemek - esnemek) şeklini alır. Bunun manası da: (elastikiğ olmak) tır. Esnek de elastikiğ demektir. (Sinmek) ile (esnemek), orijinde aynı sözdür.

Yay, Türklerin en eski savaş silahı olduğu dünyaca bellidir. Türkler yaylarının kiriş ipine (sinüğ) yahut (sinüs) demişlerdir. Çünkü o elastikiğdir; oku atmak için ortasından çekilerek çukurlaştırılır. (G) nin (c, s, ş, z) ve bunun kategorisi ile değiştiği Türk dillerinde bellidir.

(Resim: 1)

(Resim: 2)

Yayın kirişi ile beraber olan şekil, herhangi bir kavsin veteri ile beraber olan şeklinden başka bir şey değildir. (Resim: 1) Bunun içindir ki bir kavsin veteri ile onun iki ucuna ulaşan nısıf kuturlardan meydana gelen bir müselleste veter olan dil'e (sinüs) demiştir. Matematikte kolaylık olmak için sonraları tam veter yerine yarı veter alınmış; onun da adı (sinüs) olarak kalmıştır. Elbise yakası, sadır ve kalp manalarına olan (ceyb) (Ahterlğ ve Kamusu Arabiğ), Türkçe (sinüs) sözünün anlattığı manayı kapsayamaz. Elbise yakası, bir daire veya bir kavis hatırlatabilir; fakat (sinüs) kavis değil, onun veteridir. Sadır ve kalp, tınmek sözünün bir türevi olan alınan ancak tercemesi olabilir. Sine, her nefes alış verişte, vücudün esneyen kısmıdır. Kalp dahi dalmâ şişen ve büzülen yani esneyen bir uzuvdur. Bunu, yaka demek olan (ceyb) le ilgilendirmemek doğru olur.

*

Dünya etimolojileri (sinüs) sözünü başlıca lâtinceye irca ederler. Hakikatin sanıldığı gibi olmadığını biz değil, (Dictionnaire Etimologique de la Langue Latine) söylesin: [*Sinüs* - ayniyle "mukaar veya yarım daire şeklinde kat veya büklüm" demektir; manası: bir elbisenin meydana getirdiği yarım daire şeklinde kat veya büklüm ki bunun içinde analar çocuklarını taşırlardı. Bundan şu manalar türemiştir: "sadır" yani İttica edilen, üzerine eğilinen yer, "melce, himaye", v. s.

Teknik manaları: bir ağın dibinin teşkil ettiği cep; bir yelkenin kabarttığı bağcı başçağının eğri kısmı; yarı daire şeklinde, hoy. Etimolojisi yoktur]. Bu izahtan anlaşılabilen tek mana, (sinüs) ün anlattığı kiriş yerine onun yayını, veya veterin yerine onun kavsini almış olduklarıdır.

*

İngiliz ilim adamlarının kısmen hakikate temas ettikleri anlaşılıyor. İngilizce büyük *Webster* lügati, (sinüs) sözü hakkında şu izahı veriyor:

[İngilizce *sine*: lâtincesi "sinus„ tur; ve sadır manasına gelir ki, bir elbisenin göğsü demek olan arapça "jaib„ e terceme için kullanılmıştır; fakat bu manada yanlışlıkla "jalb„ diye okunan "jiba„ şeklinden alınmıştır. Bu arapça kelime "ok ipi, kavsin veteri„ manasına olan Şpnskritçe "jiva" dan gelir ki bu da Grekçe "kavsin veteri" manasında olan "hordi" nin tercemesidir. Hintliler, yarı veteri nazarı dikkate almak terakkisini göstermişlerdir].

*

Kosinüs

Kosinüs, (ko + sinüs) mürekkep teriminden yapılmıştır. Sinüsü biliyoruz.

(Ko) ya gelince; bu söz türkçede mütemasip, ahenkdar manasınadır.

(Sonu 7. inci sayfada)

Endüstri programımızın zaferi

Bugün Karabükün temeli atılıyor, yarın Ereğli fabrikaları işlemeye açılıyor

İsmet İnönü üç bakanımız ve heyet dün akşam Karabüke hareket ettiler

Başvekilimiz İsmet İnönü dün akşam saat 22.30 da beraberinde Dış, Ekonomi ve Gümrük İnhisarlar Bakanlarımız BB. Rüştü Aras, Celâl Bayar ve Ali Rıza Tarhan olduğu halde Karabüke hareket etmişlerdir. Başvekilimiz bugün Karabük demir ve çelik fabrikalarının temel atma törenini yaptıktan sonra Konya Ereğlisine giderek mensucat fabrikasını açacaklardır.

Karabük ve Ereğli fabrikalarının bu temel atma ve açılma törenlerine gidecek zevat için dün şehrimizden iki tren hareket etmiştir. Saat 21 de giden tren[illegible] ile yüze yakın davetli gitmiştir. Başvekilimizin bulunduğu[illegible] trende bulunanlar[illegible]rumuzdan başka ingiliz büyük elçisi B. Persi Loren, fabrikayı yapacak olan Brassert şirketi idare meclisi reisi B. Brassert ve arkadaşları, millî bankalarımız umum müdürleri vardı.

B. Celâl Bayar tarafından ingiliz heyeti şerefine verilen ziyafette bulunanl[illegible]

Tören 11 de yapılacak

Birinci tren Karabüke bugün saat 9 da, ikinci 10 da varacaklardır. Temel atma töreni saat 11 de yapılacak; heyet 12.15 ve 13 de hareket eden trenlerle Kayseri yoluyle Konya Ereğlisine geçeceklerdir.

B. Brassert ve şirketin diğer erkânı ile Ereğliye gitmiyecek diğer davetliler Irmaktan 0.45 de hareket edecek trenle Ankaraya dönecekler ve şehrimize yarın gece 2.45 de gelmiş bulunacaklardır.

Ereğli fabrikasının açılışı

Ereğli fabrikasının açılış töreni yarın saat 16.30 da yapılacak ve başvekilimiz akşam 18.45 de hareket edecek trenle Ankaraya döneceklerdir. Bu tren pazartesi günü saat 10.10 da Ankarada bulunacaktır.

Brassert şirketi mümessilleri şehrimizde

Karabük demir ve çelik fabrikalarımız

(Sonu 7. inci sayfada)

İngiliz Mümessillerinden B. Makenzi

Cenevrede

Hatay için toplantı 22 nisanda

Cenevre, 2 (A.A.) — Milletler cemiyeti Sekreterliğinin bir tebliğine göre, Hatay anayasasını tanzime mü[illegible]

(Sonu 7. inci sayfada)

Fıkra

Dolaşırken..:

Geçenlerde Ankarada bulunan bi gazetecilerden bazıları ile Çubuğ[illegible] rajına gidiyorduk. Sarp ve sarı bir beton seddin eşiklerinde bitiyalar yolunu tırmandık ve terasrinden birkaç mil derinliğindeki dalaktık.

Evet, hiçbiri muğcize değildi. si kendi mütehassısının tetkik edeği, hesab edebileceği, inşa edeği basit işlerdir. Yabancıyı şaşırtaboş ve çetin topraklı, insanî azmi arasındaki tezaddır:

— Aziz dostum, burada bunmak için, mutlak, bu toprağın olmak ve onu, gerçekten, ana gimek lâzımdır.

— Bu kadarı bile kâfi değil cevab verdi, gelecek nesilleri den sevebilmek lâzım.

Hazır'a koşan eski yerine, olmayanı yaratmak, gerçekleştirmek kuvvetini hisseden bu nesil, hiç şüphesiz, tanatı akın destanlarından daha bir güce vücud veriyor. Sevr habile en azgın sömürgecilerin dışından savdığı orta Anadolu bu asrın bir vatanını bütün şaşınşa ediyorsun.

Bazen yaşamak, ölmekten ziyaret ister: bize kazandığımız yetiş tadı, işte yaratıcı, mukaddes yaratışı olan bu cesaretdi. - Falay

Küçük antant konseyi

Küçük antantta tam bir görüş birliği var

Konseyin bu defaki Başkanı Çekoslovak Dış İşler Bakanı B. Krofta B. Stoyadinoviç ile beraber

(Yazısı 7. inci sayfada)

Resim E.5.7. Endüstri programımızın zaferi [Ulus, 1937]

EK-5. (Devam) Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

Cumhuriyet

Cenub hududumuzda çok ciddî tedbirler alıyoruz

Emniyet Direktörü Cenub hududuna gidiyor

Türk topraklarına eşkiya göndermek küstahlığında bulunanların buna mukabil Türkiyenin alacağı tedbirlerin de ciddiyetini düşünmeleri ve bundan ürkmeleri lâzımdı

Merkezî Avrupa devletleri arasında

Tuna boyu devletleri arasında husule gelecek bir anlaşma ve yaklaşma Avrupa sulhunun temel taşlarından bir başlıcasıdır

Hatayda yeni bir dolab

Hatayda birçok Türk köylerinin isimleri arabcaya tahvil ediliyor

Ispanyada harb talii tekrar Franco'ya döndü

Milliyetperverler bütün cephelerde ileri harekâta geçtiler. Bilbao bombardıman edildi

Küçük Antant Konseyi mesaisini bitirdi

Bir İtalyan gazetesi Ciano - Rüştü Aras ve Ciano - Stoyadinoviç mülâkatlarının Akdeniz-de tam bir sulh yaratacağını bildiriyor

Bugün Karabükte büyük merasim yapılacak

Endüstrimizin temeli bugün atılıyor

Başvekil Ismet Inönü alâka ile beklenen mükim bir nutuk irad edecek

İsmet İnönü hareket etti

Karabük fabrikasının temelatma merasimi saat 11 de yapılacak

Dil Kurumunun açtığı müsabaka

Sinüs ve Kosinüs kelimelerinin öz türkçe olduğu anlaşıldı

Çek Başvekilinin mühim beyanatı

Habsburgların avdeti orta Avrupa için bir felâket olacaktır

Yeni tesisatın kıymet ve manası

On altı yıl evvel bugünlerde İkinci İnönü zaferi kazanan İsmet İnönü bugün Türkiyenin endüstri hayatında yeni bir İnönünün temelini kuracak

İranla münasebatımız gittikçe kuvvetleniyor

Tahranda devam eden müzakereler bitti ve iki kardeş devlet arasında altı muahede ve mukavele imza edildi

EK-5. (Devam) Karabük İle İlgili Gazete Küpürleri

50. Yılın Getirdiği Anılar

Hazırlayan: Taner CANYURT

50 Yıl önce 3 Nisan 1937'de atılan bir temle aslında Türk Mühendis ve işçisinin zekasının, çalışma azminin ve zor koşullarda neler başarabileceğinin bir kanıtıdır.

Eğer bu gün 10 hanelik Karabük köyünden yüz bini aşkın nüfusu Karabük kentine gelinebilmiş ise bu Karabük'ü kuranların zor koşullarda gece gündüz demeden sivri sinek sıtma ve çeşitli hastalıklara karşı direnerek çalışanların ve bu uğurda hayatlarını verenlerin başarısıdır .

DÇ işletmelerinin kurulduğu yıllarda çevrede insan gücünün az oluşu, koşulların zorluğu çalışmaları önemli ölçüde etkiliyor, çevre ilçe ve köylerin kültürel bakımından sanayide çalışmanın küçültücü bir mesiek sayılması sorunu daha da çoğaltılıyordu.

Bu olumsuzluklara çözüm bulma çalışmaları sürdürebilmesi için mahkumların çalıştırılmasına başlanıldı ve bir kısım ünite yapımı böylece gerçekleştirilmiş oldu ve yava şyavaş yurdun bir çok yöresinden Karabük'e işçi göçü başladı. İşte bu günler den geride kalan bazı anıları tazelemek ve bu günün anısına yazabilmek için DÇ Müzesi Etnoloğu sayın Servet GÜRSEL'in araştırmalarından yararlandık.

Karabük'te ilk işçi göçü 1938 yılında gerçekleşi yordu. Artvin ili, Yusufeli ve Erzurum İspir ilçerin den getirtilen 400 tuğla işçisi DÇ. tarafından iskan ettiriliyor. Bi rsüre İngiltere'ye staj için gönderilen işçiler ,fırınların tuğla döşcme işlerinde uzun süre işletmelerimize hizmet veriyorlar.

DÇ işletmelerinin montajında çalışırken hayatların yitiren 2 İngiliz vatandaşından birisi William Benet, Boru Fabrikalarının çatı inşaatı sırasında buharlı vincin devrilmesi sonucu 15 Kasım 1938 yılında hayatını yitirmiş, ikinci İngiliz Hadde tornalarında çalışan Samuel inston 28 Kasım 1940'da hastalanarak hayatını yitirmiş, ölümünde nönce hastane personeline ölümü halinde Cenazesinin Türkler gibi kaldırılmasını istemiş ve Türkler gibi defnedilmiş, mezarları Çamlık su deposu civarındadır.

1944 2. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'ye staj için gönderilen Mustafa İLHAN, Ali VARDAR, Yaşar KUZUCU isimli döküm ustaları İngilterede top dökümünde çalışmışlar ve o zamanlar yayımlanan bir Fransız dergisinde kapak olmuşlar, dergi bu döküm teknisyenlerimiz hakkında oldukça övgülü yazılar yazmıştır. Dergi DÇ. müzesindedir.

DÇ. İşletmelerinde ilk vakıf 1944 yılında müessese Müdü rMuavini Tayyip ARI (Tayyip baba) tarafından kurulan sosyal yardım sandığıdır. Hayatta kimsesi olmayan tayyip babanın cenazesi sandık tarafından Karacaahmet mezarlığına kaldırılıyor ve mezarı bu sandık tarafından yaptırılıyor. Karabk'e bir çok hizmeti geçen ve baba ünvanı alan Tayyip ARI günümüzde de ismini verdiği Yenişehir Camii karşısındaki Tayyip Baba Parkı ille anılmaktadır.

1944 yılında işletmelerimiz tarihinde önemli sayılabilecek bir doğa olayına tanık oluyoruz. Soğanlı çayının taşması sonucu işletmelerimiz tamamen sular altında kalmıştı, fabrika sahası bir göl ha lini almıştır.

Su boşaltma çalışmaları işçilerimiz tarafından kayık ve sandallar kullanılarak yapılmış, bu felaketin etkileri aylarca sürmüş, olay ile ilgili resimler DÇ. müzesindedir.

1940—1950 yılları arasında işletmelerimizde iş kazası sonucu hayatını yitiren işçilerin cenaze törenleri bando ile yapılırmış. Bando mahallelerde matem marşı çalarak yürür, tüm halkın bu törenel katılmasını sağlarmış.

1947—1950 yılları arasında genel müdürlük yapan Muhittin ERKAN'ın örnek sayılacak bir çalışması da Çamlık su deposunun bulunduğu yerde işçilerimizin morallerini yükseltme kiçin davul zurna eşliğinde, bayram havasında verdiği muhteşem kır yemekleri imiş.

1955 yılında DDY'da çalışan Halil TAHTA isimli işçinin kendi silahından kaza sonucu çıkan kurşun beynine saplanmış, DÇ hastanesine kaldırılan Halil TAHTA'nın beynindeki kurşun Op. Dr. Şadi GÜÇLÜ tarafından çok zor ve başarılı bir ameliyatla çıkartılmıztır.

1955 yılında Karabük DÇ İşletmelerini ziyaret eden Majestle 1. Faysal Karabük'ten Irak'a döndüğü gün bir suikast sonucu öldürülmüş.

Karabük DÇ. İşletmelerini;

— 1955'te Irak Kralı Majeste 1. Faysal

— 1956'da İran Şahı Şah Rıza Pehleyi ve eşi Süreyya

— 1956'da Afgan Kralı Zahif Han

— 1957'de Habeşistan (Etopya) İmparatoru Haile Selasiye ziyaret etmişlerdir.

1959 yılında DÇ. İşletmelerini ziyarete gelen japon Büyükelçisi TAKASHIRO INOVE boru fabrikasını gezdiği sırada, çatıda kavga eden güvercinlerin döktüğü kum ve tozlar büyükelçinin kafasına dökülmüş, elçi bu işin işçiler tarafından yapıldığını sanarak boru fabrikasında çalışan işçileri mahkemeyle vermiş, mahkeme üç yıl sürmüş sonuçta işçi ler beraat etmiş, gerçeği öğrenen büyükelçi işçilerden özür dilemiştir.

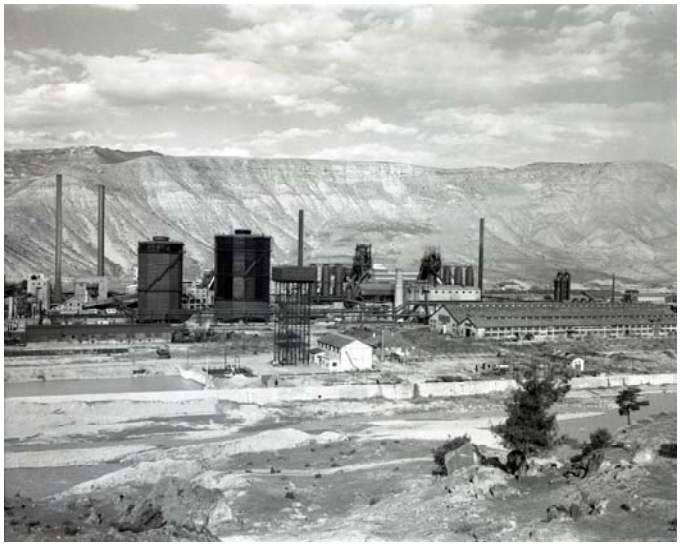
Karabük'ün kuruluşuna emeği geçenleri rahmet ve şükranla anıyoruz. Selam olsun Karabük'ü yapan ellere, çizen ellere, kuran ellere.

KARABÜK POSTASI GAZETESİ

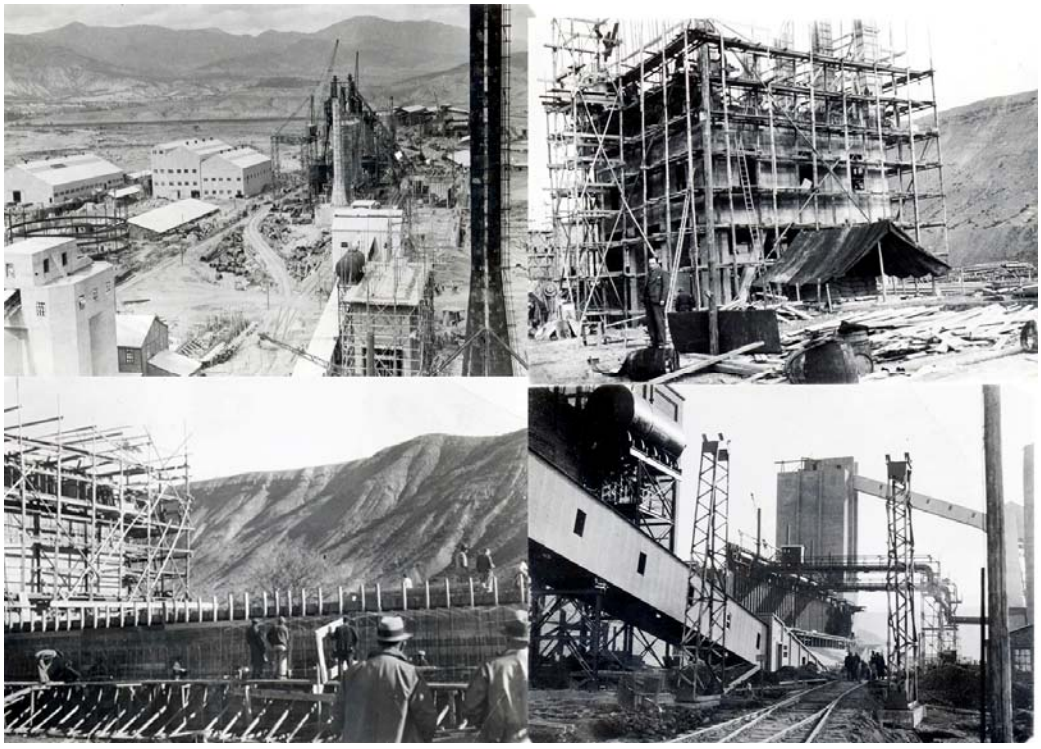
3. Nisan. 1987

Resim E.5.9. 50 yılın getirdiği anılar [Karabük Postası, 1987]

EK-6. Karabük Demir Çelik Fabrika İnşaatı

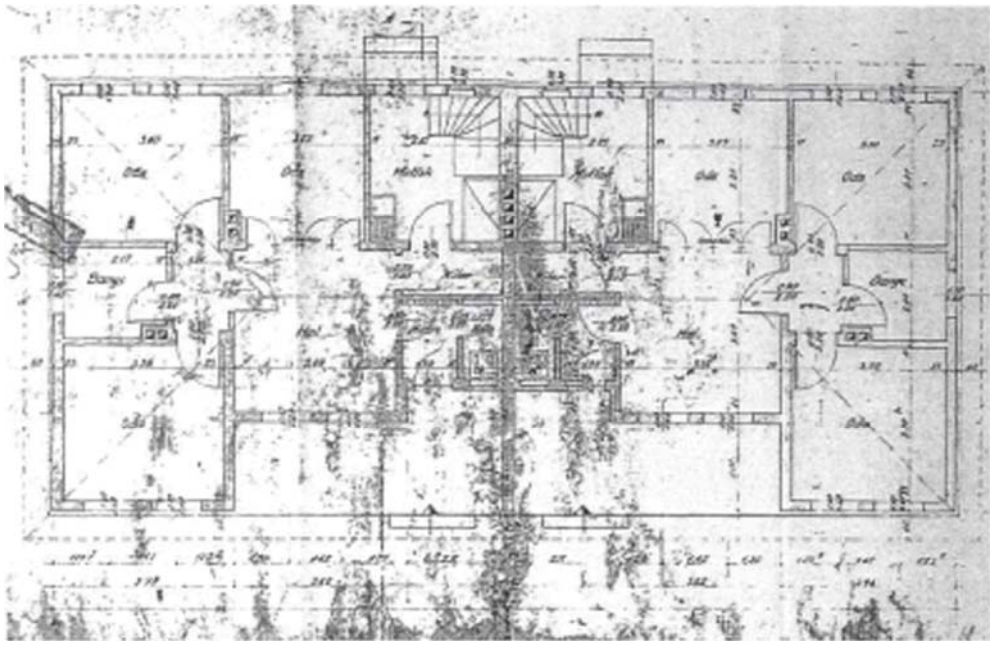

Resim E.6.1. Fabrika inşaatı [Kardemir Arşivi, 1937]

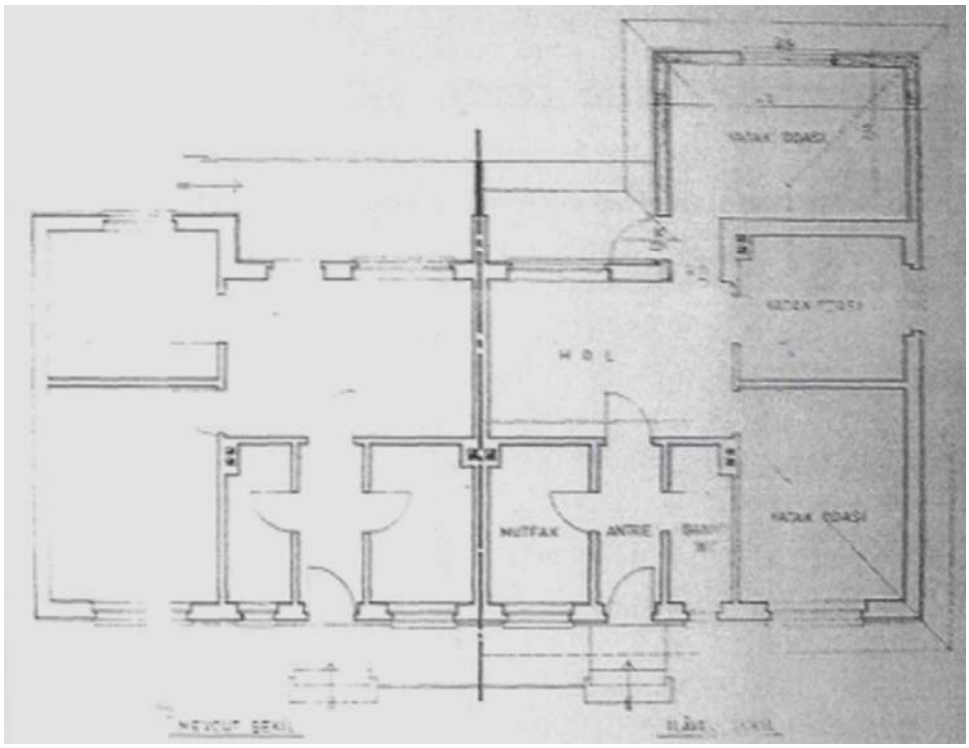

Resim E.6.2. Fabrika inşaatı [Öztürk Arşivi, 1937]

EK-7. Yerleşimdeki Konut Tiplerinin Planlarından Örnekler [Öktem, 2004]

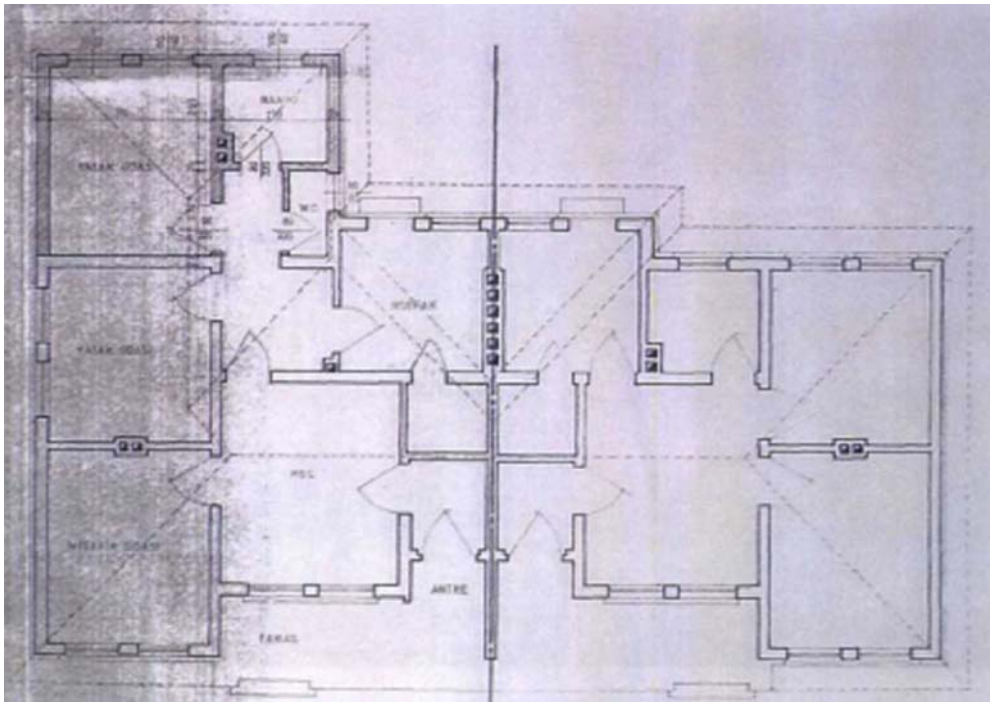

Resim E.7.1. Çamlık Evleri Tip 1 Tadilat Planı

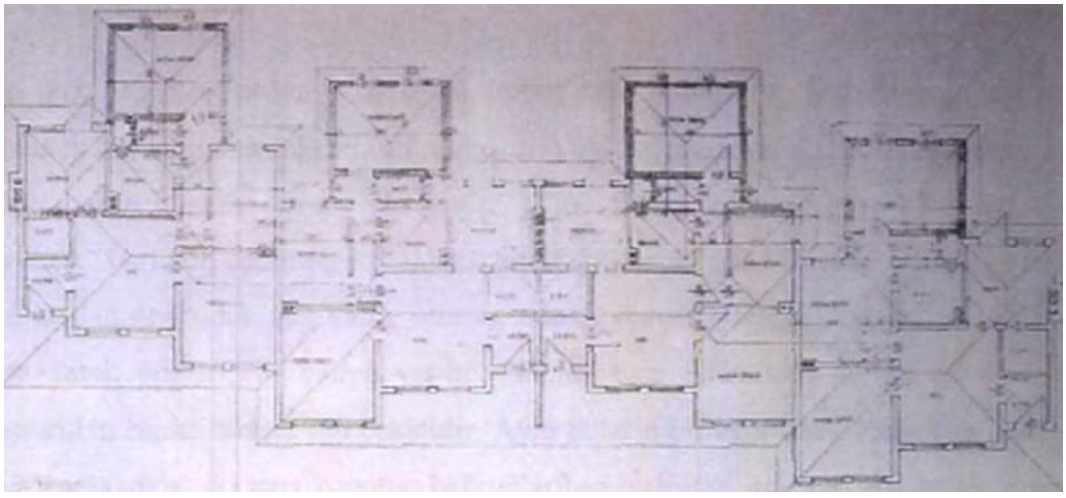

Resim E.7.2. Çamlık Evleri Tip 2 Tadilat Planı

EK-7. (Devam) Yerleşimdeki Konut Tiplerinin Planlarından Örnekler [Öktem, 2004]

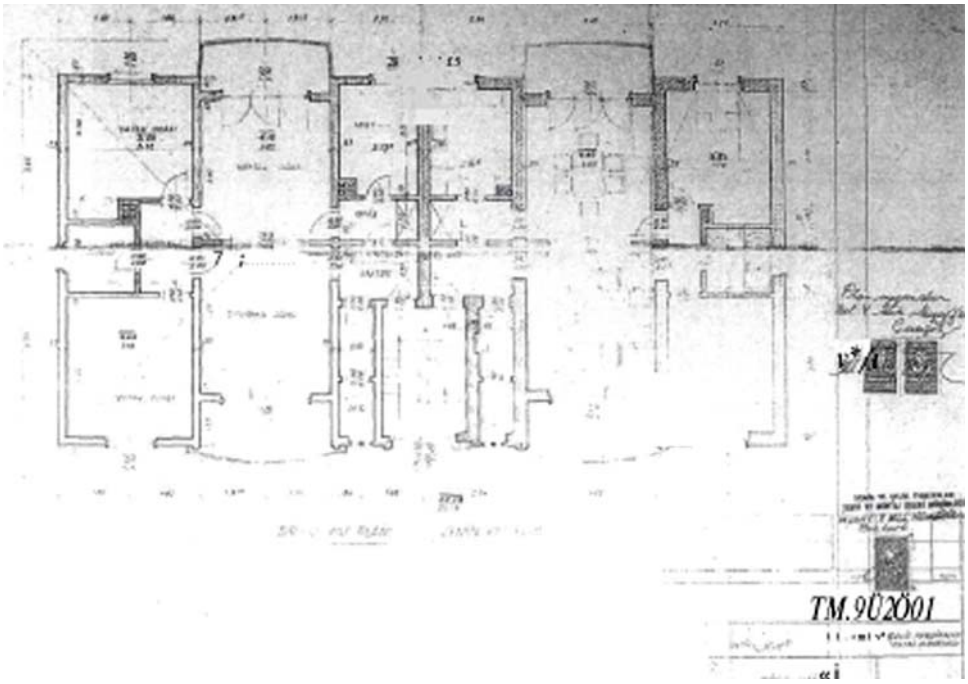

Resim E.7.3. Çamlık Evleri Tip 3 Tadilat Planı

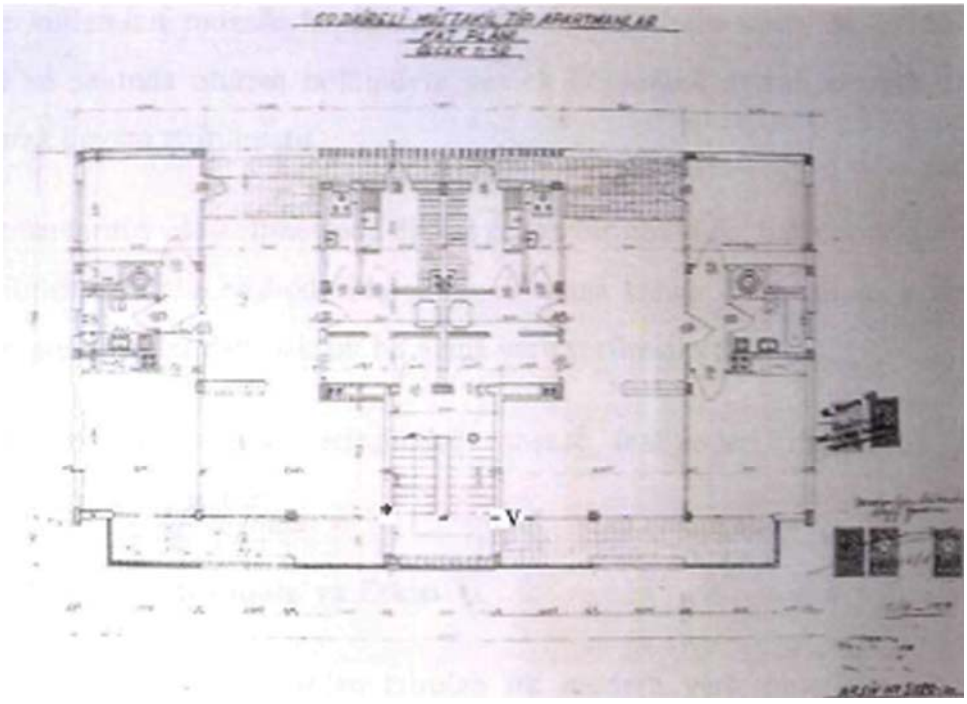

Resim E.7.4. Çamlık Evleri Tip 4 Tadilat Planı

EK-7. (Devam) Yerleşimdeki Konut Tiplerinin Planlarından Örnekler [Öktem, 2004]

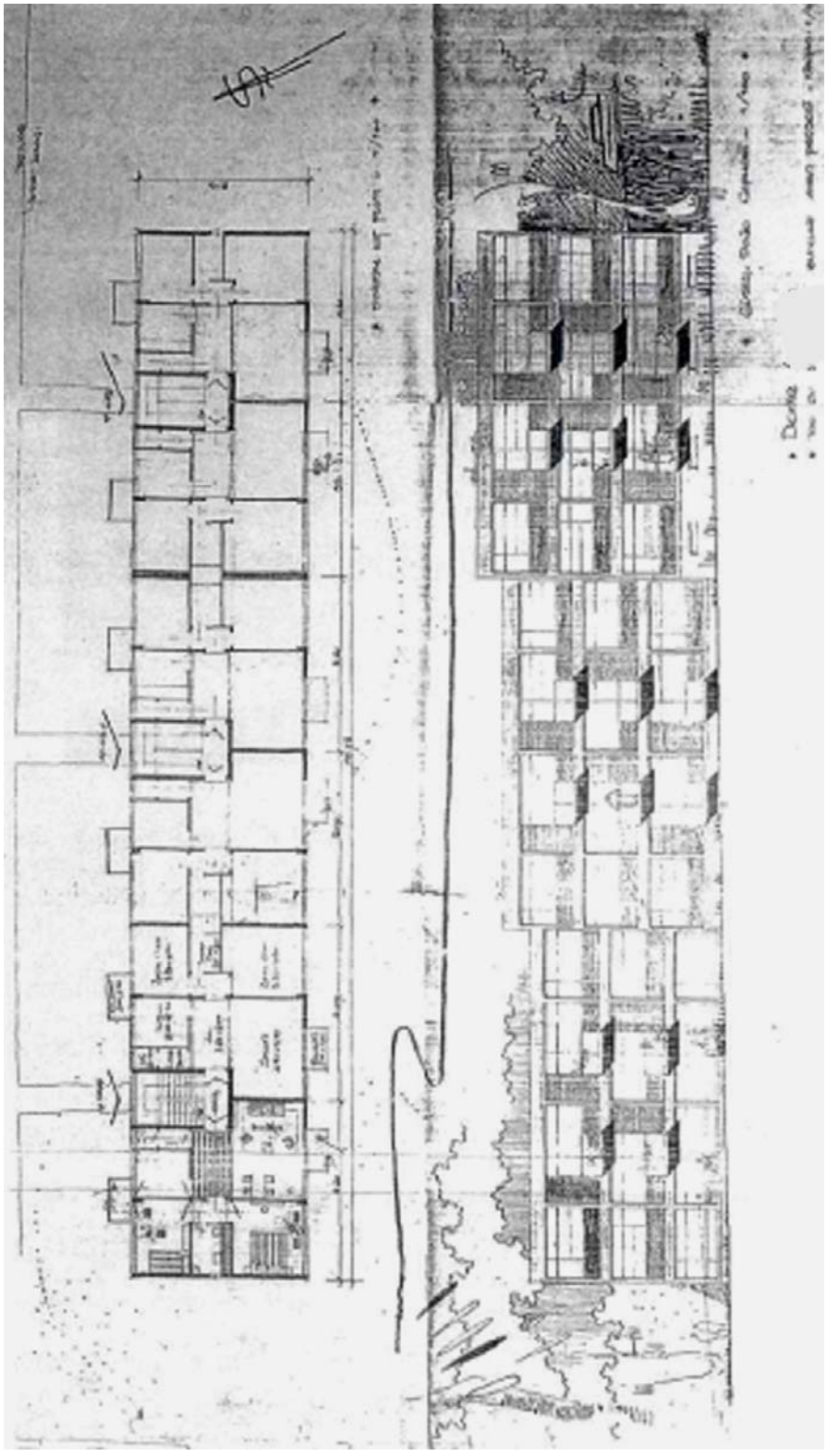

Resim E.7.5. Memur Apartmanları Tip 1 Planı

Resim E.7.6. Kübana Evleri Planı

EK-7. (Devam) Yerleşimdeki Konut Tiplerinin Planlarından Örnekler [Öktem, 2004]

Resim E.7.7. 38 Evler Apartman Planı ve Ön Cephesi

EK-8. Yenişehir Mahallesinde Sosyal Pratikler

Resim E.8.1. Demir çelik lisesi [Kardemir arşivi, 1943]

Resim E.8.2. Havuzlu bahçe [Özyurt, 1948]

Resim E.8.3. Havuzlu bahçe [İyican, 2003]

Resim E.8.4. Yenişehir camisi [Kardemir Arşivi, 1950]

EK-8. (Devam) Yenişehir Mahallesinde Sosyal Pratikler

Resim E.8.5. DDY istasyon açılışı [Öztürk Arşivi, 1935]

Resim E.8.6. Sosyal Bina [Kardemir Arşivi, 1950]

Resim E.8.7. Yenişehir sineması [TMMOB Mimarlar Odası Arşivi, 2005]

EK-9. Karabük'e Ziyaretler

Resim E.9.1. İsmet İnönü Ziyareti [Kardemir Arşivi]

Resim E.9.2. Şah Rıza Pehlevi ve eşi Süreyya Hanım, 1956 [Kardemir Arşivi, 1956]

Resim E.9.3. Celal Bayar'ın Ziyareti, 1953 [Kardemir Arşivi, 1953]

EK-9. (Devam) Karabük'e Ziyaretler

Resim E.9.4. Afgan Kralı Zahit Han'ın Ziyareti [Kardemir Arşivi, 1956]

Resim E.9.5. Japon Büyükelçisinin Ziyareti, 6 Ekim 1959 [Kardemir Arşivi, 1959]

Resim E.9.6. Kral Faysal'ın Ziyareti, 1955 [Kardemir Arşivi, 1955]

EK-10. Karabük'te 3 Nisan Kutlamaları

Resim E.10.1. Karabük'te 3 Nisan Kutlamaları [Karabük Belediyesi Arşivi]

Resim E.10.2. Karabük'te bayram kutlaması [Karabük Belediyesi Arşivi]

EK-11. T.C. Kültür Bakanlığı Ankara Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 12.05.1996 tarih ve 4595 sayılı Karabük'ün Kentsel Sit ve 3.Derece Doğal Sit Olmasına İlişkin Karar Belgesi

KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANKARA KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 12.5.1996 366
Karar Tarihi ve No : 12.5.1996 4595

Toplantı Yeri
KARABÜK

Karabük, Merkez, Yenişehir Mahallesinde bulunan Demir Çelik İşletmelerine ait personel lojmanları ile sosyal tesislerine ilişkin Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğünün 19.3.1996 gün ve B.16.0.KTV.0.11.00.02/67.00.22-1041 sayılı yazısı ile konuya ilişkin kurulumuzca alınan kararların yeniden değerlendirilmesi sonucu alanın kurulumuzca yerinde incelenmesi gerekli görülmüştür. 12.5.1996 tarihinde yerinde yaptığımız inceleme sonuçları ile dosyasında bulunan bilgi ve belgelerin değerlendirilmesi sonunda;

1. -Karabük, Merkez, Yenişehir Mahallesinin, Türkiye'nin ilk ağır sanayi kuruluşu olan Karabük Demir Çelik Fabrikasının kurulmasıyla varolan Karabük'ün tarihinde önemli bir yer tutması, kentin sanayileşerek gelişmesine tanıklık etmesi bakımından simgesel bir değer taşıması,

- toplumumuzun belirli bir döneminin, belirli bir kesiminin sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam biçiminin, ayrıca, insana verilen değer ile kişilerarası ilişkilerin mekana nasıl yansıtıldığının somut belgelerini oluşturan bir kentsel alan niteliğinde olması,

- yoğunluk, yapı-açık alan kullanımı bakımından günümüze ve geleceğe ışık tutacak düzeyde kentsel alan tasarımı ile örnek bir yerleşim birimi olması nedeniyle kentsel sit alanı olarak korunmasına,

2. Ayrıca, söz konusu alanda, kent silüetini etkileyen, kent imajına olumlu katkıda bulunan ve ekolojik dengeyi sağlayan grup, dizi ve tek ağaçların bulunması nedeniyle 3. derece doğal sit alanı olarak belirlenmesine,

3. Kentsel sit ve 3. derece doğal sit olarak belirlenen ve ekli 1/1000 ölçekli paftalarda sınırları belirtilen alanda kalan parsellerin tapu kütüğünün beyanlar hanesine kentsel sit ve 3. derece doğal sit alanında olduklarına dair, kayıt konmasına, tescil işlemleri tamamlanan parsellere ait listenin kurulumuza gönderilmesine,

4. Kentsel sit ve 3. derece doğal sit alanı olarak belirlenen ve ekli 1/1000 ölçekli paftalarda sınırları belirtilen alanda;

Aslı Gönder.

BAŞKAN
Prof.Dr.Gönül TANKUT
İMZA

Gökçe GÜNEL
Müdür

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.Coşkun ÖZGÜNEL
İMZA

ÜYE
Doç.Dr.Ali Osman Uysal
İMZA

ÜYE
Dr.Zühal ÖZCAN
İMZA

ÜYE
Mustafa ARSLANER
(Bulunmadı)

ÜYE
Hasan YAKUT
Karabük Bld.Bşk.İmar
Md. İMZA

ÜYE

ÜYE

12.5.1996 A.D. - 78.00/1

EK-11. (Devam) T.C. Kültür Bakanlığı Ankara Kültür Ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, 12.05.1996 tarih ve 4595 sayılı Karabük'ün kentsel sit ve 3.derece doğal sit olmasına ilişkin karar belgesi

T.C.
KÜLTÜR BAKANLIĞI
ANKARA KÜLTÜR VE TABİAT VARLIKLARINI
KORUMA KURULU
KARAR

Toplantı Tarihi ve No : 12.5.1996 366
Karar Tarihi ve No : 12.5.1996 4595

Toplantı Yeri
KARABÜK

-2-

-2863 sayılı Kültür ve tabiat varlıklarını koruma yasasının 3386 sayılı yasayla değişik 17 maddesi uyarınca Belediyesince en geç bir yıl içerisinde koruma amaçlı imar planını yaptırılarak değerlendirilmek üzere kurulumuza gönderilmesine,

- alanın kentsel sit ve doğal sit özelliklerini birarada bulundurması nedeniyle, planla sınırı içindeki yapıların envanterlerinin yanısıra tüm doğal öğelerin (bitki örtüsü) kapsamlı envanterlerinin plan müellifince hazırlanması gerektiğine, bunu sağlayacak b maddenin sözleşmede mutlaka yer alması konusunda Belediyesinin uyarılmasına,

- planın onanması aşamasında doğabilecek çeşitli sıkıntıları engellemek amacıyla, pl lama sürecinin belirli aşamalarında , plancının oplayacağı verileri, ara değerlendirmele ve sonuç sonucu üretilen kararları izlemek ve görüşalışverişinde bulunmak üzere pla müellifi ile kurulumuzun biraraya gelmesinin sağlanmasının Belediyesine tavsiye edilm sine,

5. Kentsel sit ve 3. derece doğal sit olarak belirlenen ve ekli 1/1000 ölçekli paftalar sınırları belirtilen alanda;

- koruma amaçlı imar planı onaylanıp yürürlüğe girene kadar, yani geçiş döne süresince, alandaki mevcut binaların bakımları (derz, iç ve dış sıva, boya, badana, ol dere, doğrama, döşeme ve tavan kaplamaları, bahçe duvarı, elektrik ve sıhhi tesisat tamirle ile çatı onarımı ve kiremit aktarılması) dışında hiçbir inşai ve fiziki müdahalede (yık dahil) bulunulmamasına,

- geçiş dönemi süresince yeni imar parseli oluşturmak üzere tevhid ve ifraz yapılam yacağına, ancak sınır düzenlemeleri, yol terkleri ve benzeri taleplerin hazırlanacak dosyası ile kurulumuza iletilmesine ve alınacak karar doğrultusunda uygulama yapılabil ceğine,

- alanda hiçbir ağacın kesilmemesine, yaşlanmış veya hastalanmış ağaçların hazırla cak teknik raporlarının kurulumuzca değerlendirilmesinden sonra alınacak karar doğru tusunda kesilebileceğine,

6. Yukarıda belirtilmeyen hususlarda herhangi bir talebin olması halinde, konun değerlendirilmek üzere kurulumuza iletilmesine,

karar verildi.

Aslı G...

Gökçe GÜNEL
Müdür

BAŞKAN
Prof.Dr.Gönül TANKUT
İMZA

BAŞKAN YARDIMCISI
Prof.Dr.Coşkun ÖZGÜNEL
İMZA

ÜYE
Doç.Dr.Ali Osman Uysal
İMZA

ÜYE
Dr.Zühal ÖZCAN
İMZA

ÜYE
Mustafa ARSLANER
(Bulunmadı)

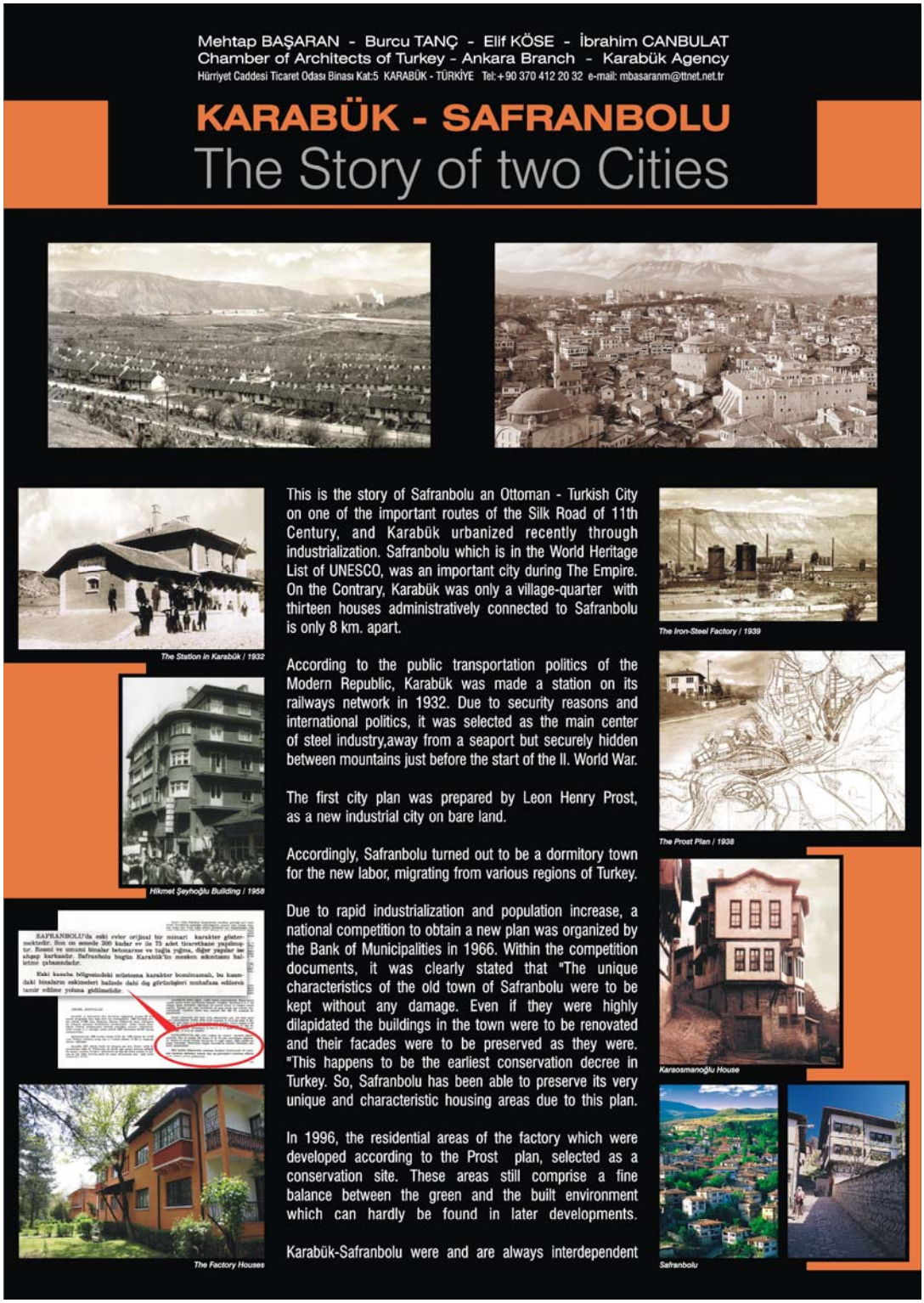
ÜYE
Hasan YAKUT
Karabük Bld.Bşk.İmar
Md. İMZA

ÜYE

ÜYE

12.5.1996-A.D. - 78.00/1

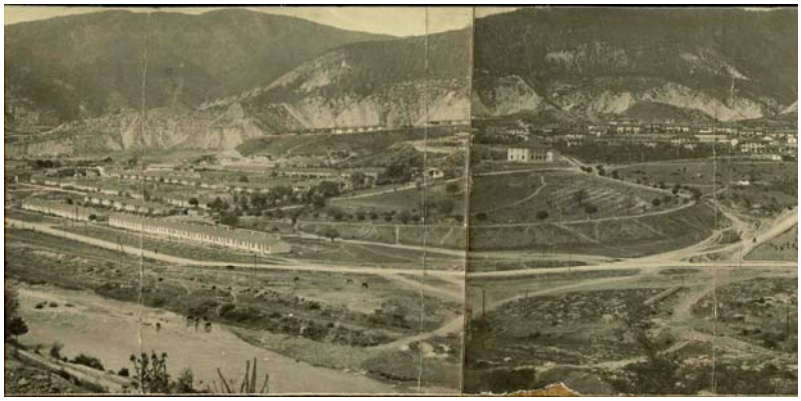
EK-12. UIA İçin Hazırlanan Karabük Posteri [Başaran ve ark., 2005]

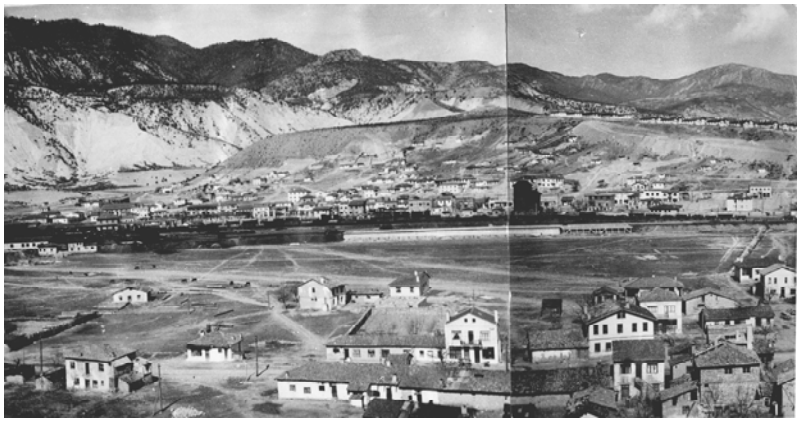
EK-13. DOCOMOMO İçin Hazırlanan Yenişehir Sineması Posteri [Özkan, 2009]

EK-14. Geçmişte Karabük

Resim E.14.1. 1940'lı yıllarda Yenişehir Mahallesi [Kardemir Arşivi, 1950]

Resim E.14.2. 1940'lı yıllarda Karabük [Karabacak Arşivi, 1940]

Resim E.14.3. Yenişehir mahallesi [Özyurt Arşivi, 1940]

EK-15. Günümüzde Yenişehir Mahallesi

Resim E.15.1. Yenişehir sokakları [Kaya, 2011]

Resim E.15.2. Günümüzde Yenişehir'deki konutlar ve yakınındaki TOKİ [Kaya, 2011]

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : KAYA, Sinem

Uyruğu : T.C.

Doğum Tarihi ve Yeri : 22.08.1983 Ankara

Medeni Hali : Bekar

Telefon : 0 (312) 343 48 84

Faks : 0 (370) 712 87 20

E-mail : arcsinem@gmail.com, sinemky@hotmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/ Mimarlık Bölümü	2011
Lisans	Anadolu Üniversitesi/ Mimarlık Bölümü	2008
Lise	Ankara Atatürk Lisesi	2002

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2008- 2009	İl-da Mimarlık Müh.Tur.San.A.Ş.	Mimar
2009- …..	Karabük Üniversitesi Safranbolu Fethi Toker Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi / Mimarlık Bölümü	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

1. Kaya, S., Uludağ, Z., "Mimarlık Eğitiminde Küreselleşme ve "Yer" Kavramı", Mimarlık Eğitiminin Dünü Bugünü Yarını Sempozyumu, Konya Selçuk Üniversitesi, Konya, 157-167, 2010.

2. Yurtsever, B., Kaya, S., "Tasarım Eğitiminin Dünü, Bugünü, Geleceğinin Sinema Perspektifinden Değerlendirilmesi", 1.Sanat Tasarım Eğitimi Sempozyumu Dün Bugün Gelecek, Başkent Üniversitesi, Ankara, 504-507, 2011.

Hobiler

Kitap ve dergi okumak , edebiyatla ilgilenmek, gezilere katılmak, tiyatro ve sinema.